

RESTR

DS

135

L52

S5

K3

LIBRARY
OF THE
JEWISH THEOLOGICAL SEMINARY
OF AMERICA

PRESENTED BY
A. FRIDMANIS

0+

Kayan, Shun

Q. 135
DS

135

L52

S5

K3

מצבות זכרון לזכר עולם

לנשמת **אבי** מורי הרב הצדיק התלמודי הגדול **רי יעקב ישעיהו ז"ל**
בן התורני והמופלג **רי אברהם**, שייך דאזערעצע פרבר ווילנא
ודעיר דרויע. נפטר בשיבה טובה ובשם טוב בעיר שבלי, וי כסלו
שנת תרע"ז תנצב"ה.

ולנשמת **אמי** מורתי הצדקנית וטובת הלב ממשפחה רמה **זעדע**
בת **רי זיסקינד ז"ל** נפטרה בעיר דריסה במלחמת העולמית י"א
מנחם אב שנת תרע"ז תנצב"ה.

ולנשמת **רעיתי** הכבודה והצנועה אשה יראת ה' באמת ובעלת
צדקה מרת **חנה** בת המופלג והחסיד **רי בנימין ז"ל**, נפטרה
ג' מרחשון שנת תרצ"ח, היא נתנה לי חשק ורצון לעבודת הקדש.
זכרה לה אלוה לטובה ותנוה בשלום על משכבה עד עת
קץ ותהא נשמתה צדורה בצרור החיים עם שארי הצדקניות שבגן
עדן. מוקדש לה פרי עבודת בעלה, מכבדה והמתאבל עליה

שמעון כהן.

דברים אחרים לקורות היהודים בשיאוליאי

כל הקורות היהודים בליטא וזאמוט בכלל הלא הם כתובים מהרבה סופרים כל אחד במקצוע שלו.

גם יש עירות אשר זכתו להכתב את המונוגרפיה שלהן אולם רק עירות יחידות.

ומהחובה עלינו לספר את הזכרונות מכל עיר ועיר אשר קרה לבניי. שהזכרונות מימים עברו מאיזה סוג ומין אשר יהיו, המה היסודות ואבני פנה מכל אומה ולשון, אשר יפתחו באפיו רוח חיים להחיותו ימים רבים.

ועיר שבלי אשר חיייתי בה יובל שנים ונחשבת עלי כעיר מולדתי, אשר היתה למרכז מרכזי, ואשר היו בה הרבה אנשים גדולים אנשי השם, שמתי את לבי לכתוב את המונוגרפיה שלה, את כל המאורעות והרפתקאות שעברו עליה בכל המקצעות החיים, הן בעיני דת, והן בעיני גשמים, ומשא ומתן, לגלות את סדרי החיים שלה בדורות שכבר עברו ונשכח מלב כלם.

אספתי כל אשר שמעתי מוקני העדה אשר קבלו מאבותיהם, אשר ספרו להם וקניהם על חיי האדם בימים מקדם, גם מספרי היסטוריה אשר היו מפורזים בהרבה מקומות, ואנכי קבצתי אותם למקום אחד יחדו לספר שלם.

קבצתי רק אותם המאורעות הכי חשובות אשר השפיעו על מצב היהודים. הבאתי פה כמה דברים אשר כבר קדמוני אחרים, אבל ההכרח אלצני להביאם מפני צורך הענין, ומפני שכל דבר כבר נשנה וחזרה מסופרים שונים והיה לי לרשום רשימה גדולה מהסופרים, ע"כ לא הזכרתי כלל לא את הסופר ולא את המקום ואתם הסליחה.

ומפני חסרון חמר ארתיוני שהי, אצלי במדה מוגבלת, ואשר קשה הי' לי להשגם לא יכלתי לעשות מלאכתי בשלמותה והנחתי הרבה גם לאחרים לגמור ולחקור שידרשו כל אחד במקצוע שלו.

והמעט אשר עליתי וכתבתי בספר לזכרון אם ימצא למי איזה תועלת והי' זה שכרי.

שמעון בהן.

שמעון פהן

5

קורות היהודים בשיאוליאי

קובץ כל הקורות היהודים בשיאוליאי,
מתי נתישבו והמאורעות הכי חשובות.

התפתחותה, רפניה ופרנסיה, מוסדי הצדקה ובתי
הפלה, משנת ת"ק תקופה משך מאתים שנה.
הכל נאסף ממקורות נאמנים.

קאונאסי — — — — שנת תרח"ץ.

ברכה ותודה גלויה

לבני הנכבדים והמשכילים

בנציון-אברהם יאָהאנעסבורג

וליצחק עם רעיתו הכבודה רבקה רופאת מדיצינה ושינים
בתל-אביב.

ולבתי הנכודה עם בעלה הנכבד ויקר רוח
מר יוסף שאפירא קובנה

אשר ניתנים לי כבוד ויקר יאריך ה' את ימיהם
וישבעו בטיב כל ימי חייהם ככרכת אביהם

שמעון כהן

קורות היהודים בשיאולאי

קובץ כל הקורות היהודים בשיאולאי,
מתי נתישבו והמאורעות הכי חשובות.

ההפתחותה, רבניה ופרנסיה, מוסדי הצדקה ובתי
תפלה, משנת ת"ק תקופה משך מאתיים שנה.
הכל נאסף ממקורות נאמנים.

שנת תרמ"ץ.

קאונאס.

Š. KAGANAS

Šiaulių žydų istorija

118933

KAUNAS. — — — — — 1938 metais.

„PROGRES“ spaustuvė Kaune, Vilniaus g-vė 4, tel. 25942.

מצבות זכרון לזכר עולם

לנשמת **אבי מורי הרב הצדיק התלמודי הגדול ר' יעקב ישעיהו ז"ל**
בן התורני והמופלג ר' אברהם, שייץ דאזערעצע פרבר ווילנא
ודעיר דרויע. נפטר בשיבה טובה ובשם טוב בעיר שבלי, י' כסלו
שנת תרע"ז תנצביה.

ולנשמת **אמי מורתי הצדקנית וטובת הלב ממשפחה רמה זענדע**
בת ר' זיסקינד ז"ל נפטרה בעיר דריסה במלחמת העולמית י"א
מנחם אב שנת תרע"ז תנצביה.

ולנשמת **רעיתי הכבודה והצנועה אשה יראת ה' באמת ובעלת**
צדקה מרת **חגרה** בת המופלג והחסיד ר' בנציון ז"ל, נפטרה
ג' מרחשון שנת תרצ"ח. היא נתנה לי חשק ורצון לעבודת הקדש.
זכרה לה אלוה לטובה ותנוח בשלום על משכבה עד עת
קץ ותהא נשמתה צרורה בצרור החיים עם שארי הצדקניות שבגן
עדן. מוקדש לה פרי עבודת בעלה, מכבדה והמתאפל עליה

שמעון כהן.

דברים אחרים לקורות היהודים בשיאוליאי

כל הקורות היהודים בליטא וזאמט בכלל הלא הם כתובים מהרבה סופרים כל אחד במקצוע שלו.

גם יש עירות אשר זכתו להכתב את המונוגרפיה שלהן אולם רק עירות יחידות.

ימהחובה עלינו לספר את הזכרונות מכל עיר ועיר אשר קרה לבניי שהזכרונות מימים עברו מאיזה סוג ומין אשר יהיו. המה היסודות ואבני פנה מכל אומה ולשון, אשר יפתחו באפיו רוח חיים להחיותו ימים רבים.

ועיר שבלי אשר חייתי בה יובל שנים ונחשבת עלי כעיר מולדתי, אשר היתה למרכז מרכזת, ואשר חיו בה הרבה אנשים גדולים אנשי השם, שמתי את לבי לכתוב את המונוגרפיה שלה, את כל המאורעות והרפתקאות שעברו עליה בכל המקצעות החיים, הן בעניני דת, והן בעניני גשמים, ומשא ומתן, לגלות את סדרי החיים שלה בדורות שכבר עברו ונשכח מלב כלם.

אספתי כד אשר שמעתי מוקני העדה אשר קבלו מאבותיהם, אשר ספרו להם וקניהם על חיי האדם בימים מקדם, גם מספרי היסטוריה אשר היו מפורזים בהרבה מקומות ואנכי קבצתי אותם למקום אחד יחדו לספר שלם.

קבצתי רק אותם המאורעות הכי חשובות אשר השפיעו על מצב היהודים. הבאתי פה כמה דברים אשר כבר קדמוני אחרים, אבל ההכרח אלצני להביאם מפני צורך הענין, ומפני שכל דבר כבר נשנה וחזרה מסופרים שונים והיה לי לרשום רשימה גדולה מהסופרים, ע"כ לא הזכרתי כלל לא את הסופר ולא את המקום ואתם הסליחה.

ומפני חסרון חמר ארצוני שהי אצלי במדה מוגבלת, ואשר קשה הי לי להשגם לא יכלתי לעשות מלאכתי בשלמותה והנחתי הרבה גם לאחרים לגמור ולחקור שידרשו כל אחד במקצוע שלו.

והמעט אשר עליתי וכתבתי בספר לזכרון אם ימצא למי איזה תועלת והי זה שכרי.

שמעון כהן.

שמעון כהן

קורות היהודים בשיאולאי

קובץ כל הקורות היהודים בשיאולאי,
מחי בתישבו והמאורעות הכי חשובות.

התפתחותה, רבניה ופרנסיה, מוסרי הצרכה ובתי
תפלה, משנת ת"ק תקופה משך מאתים שנה.
הכל נאסף ממקורים נאמנים.

Kaunas 1938

קאונאס — — — — שנת תרצ"ח

Š. KAGANAS

Šiaulių žydų istorija

KAUNAS. — — — — — 1938 metais.

„PROGRES“ spaustuvė Kaune, Vilniaus g-vė 4, tel. 25942.

קורות היהודים בשיאולאי

השקפה קטנה איזה סיבות גרמו להתישבות היהודים בליטא (זאמוט*) אשר הביאה להתישבות היהודים ג"כ בשבלי, ובאיזה זמן נתישבו

כפי ההיסטוריה נחשבת עיר שבלי להעירות הישנות, השם שבלי נזכרת בעת אשר האורדן הליבוני התנפל על ליטא בשנת 1236. נזכרת, כי ביום 22 ספטמבר היתה מלחמה אצל „סאולע“ והאורדן נחל מפלה גדולה. עוד פעם נזכרת ע"י הסופר הערמאן דע-ווא-טבערגע: בהשענו על מסרת הכרוניקי, מביא אשר בשנת 1358 התנפל האורדן הליבוני על המצודה דאביצען וסאולע**). גם הסופר האשכנזי ד"ר בילעשטיין בספרו „די גרענעצן פון לעטישן פאלקסשטאם איצט און פון 13-טן יארהונדערט“ (פעטערבורג 1892) מביא תעודה משנת 1254 בשייכות חלוקת ארץ ועמגאלי בין ערציבישאף ובין האורדן, ובהתעודה הוזאת נזכרת ג"כ עיר שבלי***).

(*) כמובא בהיסטוריה אשר התחלת בנינה של מדינת ליטא היתה החבל של אדמת פלך ווילנא—טראק. ובמאה הי"ג ספחה אליה גם זאמוט. ובמאה הי"ד כאשר היתה עוד מדינת רוסיה תחת עול התתרים, הרהיב הנסיך גדמין את גבולות ממשלתו (1321) עד מינסק—וויטבסק—קיוב ועוד בכלל. ובנו אלגירד ספח לגבול הממשלה הליטאית גם פלכי טשערניגוב ופדוליה (1362) ופלך וואלין בשנת 1377 ומדינת ליטא הקיפה את כל חבל השטח בין ים הכלטי ובין ים השחור וממשלת ליטא התגברה ועלתה למדרגה של ממלכה אדירה.

(**) המצודה „דאביצען“ היא המצודה פאדוביסא שלש פרסאות מדוביסא מצד דרומה של שבלי.

(***) אגדה ליטאית מספרת ככה: בימי קדם, בימים ההם בעת אשר הליטאים עבדו לאלוה פערקונאס והאדמה לארך משני עברי הנהר „עושערע“ הי' מכוסה ביערות עבותים וחשונים בני להם ישובים משני עברי הנהר אחת בשם „ושווינגק“ שאנשי הישוב עסקו בציד דגים („זשוויס“ בליטאית דגית) ומעבר השני בשם „שיאולאי“ משרש šauti („שיטון“ בלשון ליטאית), שאנשי הישוב עסקו בציד כל מיני חיות ועופות בעלי כנף הרבים והשונים אשר מצאו משכן למו בהיערות.

בשנת 1445 נבנתה בית תפלת הנוצרים ע"י זקן העיר מיכאיל קייזגאילא מוכח מנזח שבמחצית השניה למאה הט"ו הי' ישוב הגון בשבלי.

בימי ממשלת זיגמונט אויגוסט (1544—1572) הוציא הממשלה מטבעות חדשות והשיבו פקידים להחליף את המטבעות בוילנא. קובנה ושבלי, נראה גם מנזח שהעיר שבלי הי' חשובה מאד גם בימים ההם.

המלך יאן קאזימיר נתן במשכנתא את העיר שבלי בשנת 1661 להעטמאן הליטאי פאוועל סאפיעגא, ויאן סאביעסקי השלישי פדה אותה ממנו בשנת 1696.

אבל מתי נתישבו היהודים בשבלי, מהכין בא הקבוץ, ואמתי היתה תחילתו עד כדי קבוץ שיש לו צורה ידועה, קשה באמת לתת תשובה ברורה על שאלה זו, היינו להגביל בדיוק את זמן התחלת ישוב היהודי בשבלי, בכלל מועטת הן היריעות ע"ד חיי היהודים בשבלי ומוסדותיה.

עיר שבלי עומדת מצד דרומה שלש עשרה ק"ל מנהר דוביסא אשר משתפכת בגאון אל הנימאן. באמצע העיר שוטפת הנהרה „רודפקא“ — דומה היא לתעלה שחפרוה ידי אדם (זו הגזכרת ב„קוצו של יוד“ מאת יל"ג). חוצה את העיר לשנים, מילא תפקיד רב בתולדת העיירה, כידוע עיר שאין בה נהר פסולה לגט והיא שעמדה לשמוש של זה.

ובהספירה הכללית^(*) משנת 1897 היו מספר היהודים בשבלי 7062 ובשנת 1902 היו מספרם אישים 4496 ונשים 5351 ס"ה 9848 ביחד עם כל שארי העמים היו מספר כל התושבים 16968, תחת אשר בשנת 1858 ה' מספר כל התושבים 6886, וממילא מובן שמספר היהודים ה' דל ופועט.

הנה כי כן רואים אנו שגם במחצית הראשונה למאה ה"ט לא התקיים בשבלי יהודי נכרי, ורק במחצית השניה של המאה ה"ט החלה להתפתחות ונעשתה למרכז מסחרי ומסור לפרנסה וע"י זה התרבו התושבים מיום ליום.

כפי שמובא בקריה נאמנה הנסיך גדימין 41—1316 בתחילת בנינו את ווילנא הודיע לבוא להתישב בעירו החדשה שבנה, ויתן להם שדות וישחרר אותם ממסים וארנוניות במשך עשרת שנים ובין הסוחרים שבאו ממדינות אחרות עפ"י הזמנת גדימין נמצא גם יהודים רבים^(**) (כדברי הסופר הליטאי יאנולייטס) ואז באו לוויילנא גם סתם יהודים ומשם נפצו הלאה הלאה לצד מערב עד לעיר שבלי אשר היא לא רחוקה מווילנא.

נכדו, וויטובט הגדול, כאשר התנפל בשנת 1396 על התתרים וינצחום הביא הרבה שבויים, מהם אשר הושיבום בקובנה ובוידו (היתה מחוז אלקסנדרובסקי) גם לקח בשביה הרבה משפחות של קראים אשר הושיב אותם בערים אחרות על אדמת נסיכותו, ובניהן נזכרה פניבו עם סביבתה. וכפי שמובא בהיסטוריה הושיב ג"כ הרבה משפחות יהודים בפוניבו, ומשם התפשטו לצד מערבי לשבלי וסביבתה ומשערים כי ביחד עם השבויים באו גם סתם יהודים, אשר נתן להם הרשיון לגור

^(*) בהספירה הכללית משנת 1928 מספה היהודים בשבלי 5338 ביחד עם כל התושבים משאר העמים ה' 21878. היהודים היו בערך 35% (שיאולער אלמאנאך).

^(**) יש סופרי היסטוריה אשר מביאים ראיות ברורות שישוב היהודים בזאמוט לא היתה בכל אופן קידם המאה ה"ד, ויש גם סופרים אשר מביאים שגם במאה העשירית ה' ישוב יהודי בזאמוט ומביאים ראיה לדבריהם אשר המלך בולוסלב הראשון שלח בשנת 997 את העפיסקאפ אדעלבערט מפראג לפרוסיה, מקום ישיבת הליטאים עובדי האלילים להטיף להם את האבנגליום, והעפיסקאפ התאונן לפני המלך שהרבה נוצרים שבויים נמכרו להיהודים ואין בידו לפדותם וכידוע שמקום ישוב הליטאים ה' בנפות קליפדה והמכחים מוצא שבכל חבל הנ"ל והלאה לצד זאמוט ה' ישוב יהודי עוד במאה העשירית.

קורות היהודים בשיאוליא

השקפה קטנה איזה סיבות גרמו להתישבות היהודים בליטא (וזאמוט*) אשר הביאה להתישבות היהודים ג"כ בשבלי, ובאיזה זמן נתישבו

כפי ההיסטוריה נחשבת עיר שבלי להעירות הישנות, השם שבלי נזכרת בעת אשר האורדן הליבוני התנפל על ליטא בשנת 1236. נזכרת, כי ביום 22 ספטמבר היתה מלחמה אצל „סאולע“ והאורדן נחל מפלה גדולה. עוד פעם נזכרת ע"י הסופר הערמאן דע-ווא-טבערגע: בהשענו על מסרת הכרוניקאי מביא אשר בשנת 1358 התנפל האורדן הליבוני על המצודה דאביצען וסאולע**). גם הסופר האשכנזי ד"ר בילענשטיין בספרו „די גרענעצן פון לעטישן פאלסטשטאם איצט און פון 13טן יארהונדערט“ (פעטבורג 1892) מביא תעודה משנת 1254 בשייכות חלוקת ארץ ועמגאלי בין ערציבישאף ובין האורדן, ובהתעודה הוזאת נזכרת ג"כ עיר שבלי***).

(*) כמובא בהיסטוריה אשר התחלת בנינה של מדינת ליטא היתה החבל של אדמת פלך ווילנא-טראק. ובמאה ה"ג ספחה אליה גם זאמוט. ובמאה ה"ד כאשר היתה עוד מדינת רוסיה תחת עול התתרים, הרהיב הנסיך גדמין את גבולות ממשלתו (1321) עד מינסק-וויטבסק-קייב ועוד בכלל. ובנו אלגירד ספח לגבול הממשלה הליטאית גם פלכי טשערניגוב ופדוליה (1362) ופלך וואלין בשנת 1377 ומדינת ליטא הקיפה את כל חבל השטח בין ים הבלטי ובין ים השחור וממשלת ליטא התגברה ועלתה למדרגה של ממלכה אדירה.

(**) המצודה „דאביצען“ היא המצודה פאדוביסא שלש פרסאות מדוביסא מצד דרומה של שבלי.

(***) אגדה ליטאית מספרת ככה: בימי קדם, בימים ההם בעת אשר הליטאים עבדו לאדון פערקונאס והאדמה לאורך משני עברי הנהר „עושערע“ הי' מכוסה ביערות עבותים וחסונים בני להם ישובים משני עברי הנהר אחת בשם „זשוויניק“ שאנשי הישוב עסקו בציד דגים („זשוויס“ בליטאית דגים) ומעבר השני בשם „שיאוליא“ משרש šauti („סיון“ בלשון ליטאית), שאנשי הישוב עסקו בציד כל מיני חיות ועופות בעלי כנף הרבים והשונים אשר מצאו משכן למו בהיערות.

בשנת 1445 נבנתה בית חפלת הנוצרים ע"י זקן העיר מיכאיל קייזגאילא מוכח מוזאת שבמחצית השניה למאה ה"טו יושב הגוין בשבלי.

בימי ממשלת זיגמונט אריגוסט (1544-1572) הוציא הממשלה סטבעות חדשות והשיבו פקידים להחליף את המטבעות בוויילנא. קובנה ושבלי נראה גם מוזאת שהעיר שבלי הי' חשובה מאד גם בימים ההם.

המלך יאן קאזימיר נתן במשכנתא את העיר שבלי בשנת 1661 להעטמאן הליטאי פאוועל סאמיעגא ויאן סאביעסקי השלישי פדה אותה ממנו בשנת 1696.

אבל מתי נתישבו היהודים בשבלי, מהכין בא הקבוץ, ואמתי היתה תחילתו עד כדי קבוץ שיש לו צורה ידועה, קשה באמת לתת תשובה ברורה על שאלה זו, היינו להגביל בדיוק את זמן התחלת ישוב היהודי בשבלי, בכלל מועטת הן הידיעות ע"ד חיי היהודים בשבלי ומוסדותיה.

עיר שבלי עומדת מצד דרומה של עשרה ק"ל מנהר דוביסא אשר משתפכת בגאון אל הנימאן, באמצע העיר שוטפת הנהרה, "רודפקא" — דומה היא לתעלה שחפרו ירי אדם (זו הנזכרת ב"קצו של יוד" מאת יל"ג), חוצה את העיר לשנים, מילא תפקיד רב בתולדת העיירה, כידוע עיר שאין בה נהר פסולה לגט והיא שעמדה לשמוש של זה.

ובהספירה הכללית*) משנת 1897 היו מספר היהודים בשבלי 7062 ובשנת 1902 היו מספרם אישים 4496 ונשים 5351 ס"ה 9848 ביחד עם כל שארי העמים היו מספר כל התושבים 16968, תחת אשר בשנת 1858 ה' מספר כל התושבים 6886, וממילא מובן שמספר היהודים ה' דל ופועט.

הנה כי כן רואים אנו שגם במחצית הראשונה למאה ה"ט לא התקיים בשבלי יהודי נכרי, ורק במחצית השנייה של המאה ה"ט החלה להתפתחות ונעשתה למרכז מסחרי ומקור לפרנסה וע"י זה התרבו התושבים מיום ליום.

כפי שמובא בקריה נאמנה הנסיך גדימין 41—1316 בתחילת בנינו את ווילנא הודיע לבוא להתישב בעירו החדשה שבנה, ויתן להם שדות וישחרר אותם ממסים וארנוניות במשך עשרת שנים ובין הסוחרים שבאו ממדינות אחרות עפי הזמנת גדימין נמצא גם יהודים רבים** (כדברי הסופר הליטאי יאנווייטס) ואז באו לוויילנא גם סתם יהודים ומשם נפצו הלאה הלאה לצד מערב עד לעיר שבלי אשר היא לא רחוקה מווילנא.

נכדו, וויטובט הגדול, כאשר התנפל בשנת 1396 על התתרים וינצחום הביא הרבה שבויים, מהם אשר הושיבום בקובנה ובוידו (היתה מחוז אלקסנדרובסקי) גם לקח בשביה הרבה משפחות של קראים אשר הושיב אותם בערים אחרות על אדמת נסיכתו, ובניהן נזכרה פיניבו עם סביבתה. וכפי שמובא בהיסטוריה הושיב ג"כ הרבה משפחות יהודים בפוניבו, ומשם התפשטו לצד מערבי לשבלי וסביבתה ומשערים כי ביחד עם השבויים באו גם סתם יהודים, אשר נתן להם הרשיון לגור

*) בהספירה הכללית משנת 1928 מספה היהודים בשבלי 5338 ביחד עם כל התושבים משאר העמים ה' 21878. היהודים היו בערך 35% (שיאוילער אלמאנאך).

**) יש סופרי היסטוריה אשר מביאים ראיות ברורות שישוב היהודים בזאמוט לא היתה בכל אופן קידם המאה ה"ד, ויש גם סופרים אשר מביאים שגם במאה העשירית ה' ישוב יהודי בזאמוט ומביאים ראיה לדבריהם אשר המלך בולוסלב הראשון שלח בשנת 997 את העפיסקאפ¹ אדעלבוערט מפראג לפרוסיה, מקום ישיבת הליטאים עובדי האלילים להטיף להם את האבנגליום, והעפיסקאפ התאונן לפני המלך שהרבה נוצרים שבויים נמכרו להיהודים ואין בידו לפדותם "כידוע שמקום ישוב הליטאים ה' בנפות קטיפדה והמכיחים מוצת שבכל חבל הנ"ל והלאה לצד זאמוט ה' ישוב יהודי עוד במאה העשירית.

בכל ערי ליטא וזאמוט באין מפרע. ולרגלה באה גם התיסדות העירות הראשונות ע"י יהודים ובטח באו בעת ההיא גם בשבלי ובהסכיבה יהודים להתישב שמה בקביעת.

שעוד בשנות קרם*) בשנת 1398 נתנו אגרת הזכויות ליהודי טראקי ובריסק ליסד עדתם ולבנות להם בית תפלה. ולשנה הבאה ג"כ ליהודי הוראדנא וליהודי לוצק (1408) אותה הזכויות אשר נתן ליהודי פוקין בולוסלב IV. בימיו מתחיל שינוי לטובה בעד ישוב היהודים בליטא וזאמוט ולהתפתחות מסחרם באופן הנון. שהוא היה הראשון בנסיכי ליטא אשר נתן אגרת תחרות ליהודי גרי מדינתו העמיד צורה קבועה למצבם של היהודים, וע"י הזכויות שחלק להם נשתנו בהרבה

(*) כדברי הרכבי עמדו היהודים בליטא עד המאה הט"ו בתרבות הרוחני במדרגה נמוכה מאד. היו בורים גמורים, ולא הרגישו כלל בצורך זכויות אזרחית לא בשום-קהלות' גם בספרות העברית אין שום זכר עד המאה הט"ו מרבנים חשובים וגדולים אשר היו בליטא מלבד איזה יחידים, כמו ר' משה משדובה אשר נקרא בכנוי הגולה ע"ש נדודיו הרבים. הוא הוא היה המחבר הראשון. הוא חבר עשרת ספרים נכבדים, נולד בעיר שדובה שנת 1488 וגפטר בעיר פיאודוסא בקרים. זקן ושבץ ימים בשנת הפ"א לימי חייו. גם אין זכר בליטא כספרי השו"ת עד המאה הט"ו.

[בהכרונגריפיה מוכא אשר בוואטיקאן נמצא כתב יד משנת 1094 פירוש על התורה, נכתב ע"י יהודי ליטא. עוד פירוש משנת 1124 נמצא בהספריה באקספארד, מוכח מזאת שגם בימים ההם נמצא בין יהודי גדולי תורה מחברי ספרים].
גם בין המסכימים על הספרים לא נמצא רב אחד עד שנת ת"ח השם ליטא-זאמוט נזכרה בפעם הראשונה במאה הט"ו בשו"ת מר' ישראל איסרלין בעל "תרומת הרשן" ורק בסוף מאה הי"ד החלו להתנער מבערותם עד כי ברבות הימים חפשו להם קבוץ היהודי הליטאי וזאמוט את מקומם הראוי להם בשדה ההיסטוריה הישראלית.

הרבה השפיעו עליהם השפעה גדולה יהודי פולין שאחרי מות המלך קאזימיר, נשקפה סכנה גדולה ליהודי פולין מהיעוואיטן, ביחוד מהיעוואיט לודאביק אנושוויסקי. ואז התאגדו ביחד את הקהלות הכי חשובות בליטא וזאמוט, וע"י הכחות המאותדים דרשו מאת וויטאלד להוציא מגלה גלויה (חרתיה) ע"ד זכויות היהודים אשר מלא בקשתם. החרתיה היתה חשובה מאד ליהודים אשר השפיעה גם על דורות הבאים להתישב בכל החבל של מדינת ליטא, ואז נוסדה הישיבות בליטא-זאמוט. החל פוילנא וכלה בערי השדה הפזורות בליטא וזאמוט בעזרת יהודים ליטאים מפולין.

ובשנת תקצ"ו אָנו מוצאים הסכמת רבני זאמוט על הש"ס דפוס סלאוויטאו מסכת שבת, אשר כדאי להביא פה מפני תמר ההיסטוריה שיש בהסכמתם ע"ד הריב שהי' בין מדפיסי ווילנא-הוראדנא ובין מדפיסי סלאוויטא. ואלה דברי קדשי של הרב הגאון המפורסם כבוד מ"ה יקותיאל זלמן אב"ד דסיק זאגרי:
„הן עתה ראיתי חובה להודיע לאשר יודעי ומכירי מכל סביבותנו לאשר ראיתי שמדפיסי ווילנא-הוראדנא רשמו והעלו על הדפוס ברשימה את כל

דברים לאזרחים גמורים. לאזרחים חפשים. בשנים המאוחרת הלך וגדל מספר היהודים בליטא וזאמוט מהפליטים מאונגריה ומאשכנז שברחו מסיבת הרדיפות והגזרות הרעות שגזרו עליהם תמידים כסדרם. וכשם שגדל הישוב בערים אחרות בארץ, כן גדל במדה ידועה גם הישוב בשבלי.

גם ע"י סיבת הגרוש מחילנא בשנת 1527 אשר החישו למו מפלט לזאמוט שכנתה. נחרבה ג"כ ישוב היהודים בשבלי. ומשבלי התנועעו עוד הלאה הלאה. להעירות סביב לה.

המסכמים עליהם על הדפסת הש"ס ולאסור על מדפיסי סלאוויטא גם העלו בדפוס ברשימה כמה רבנים ששבו למדפיסי ווילנא והסכימו בכל עני ואומץ עליהם כפי חומר הנ"ל. ובתוכם אני נמנה ג"כ בהרשימה הנ"ל חל עלי להודיע כי שקר ענו בי ולא יצא מפי מעולם כי הדרנא בי ולא שום דיבור קל לאסיר על הסלאוויטער, ואף כי מכיר אני את מן ערכי שלא בי הוא להיות כמכריע בין הרים גדולים, אך למקרייא הדרנא לא קאמינא ולא יצא מפי לעולם לאסור חו"ש על הסלאוויטער, ולא בכ"י ולאות אמת באתי על החתום יום א' ב"ך כסליו לפ"ק פ"ק זאגרי יצ"ו, נאום יקותיאר ולמן בלאא"מ כמורה מרדכי וצל"ל.

ואלה דברי קדשו של הרב הגאון המפורסם כבוד מוהר"ר שבתי אב"ד דק"ק וועקשנא: היות שרבים וכן שלמים יתאו לאמר מי ישקני מים מכאן בית לחם לחמו של תורה אשר בשער עירנו בא מדפוס המשובח והמפואר אשר הוא תאיה לעינים וטוב לדרשה לדרוש בהם דבר ה' זו הלכה ברורה במקום אחד אשר נדפס כעת מחדש בק"ק סלאוויטא עם האלפסי וכל נושא כליו ועם כל המפרשים ונושאי כליהם אשר לא תחסר כל בה. אך הספר והסיף ירדו משולבים מחשש אר"י דרביע עלייהו שזה חדשים מקרוב אשר עבר דרך קהלתנו משולח ממדפיסי ווילנא והוראדנא ובה הוא ועדיו עמו קונטרס אשר קבע בדפוס בפ"ע ולא בתוך הכרך האיסור של הגאון הגדול רשכנה"ג מו"ה עקיבא אייגרי והאיסור של הגאון מוהר"ל אב"ד דק"ק בריסק אשר סמכו ידיהם על הש"ס ווילנא והוראדנא ואסרו באיסור וכולל על המוכרים והקונים מספרי ש"ס דפוס סלאוויטא, אך גם מדפיסי סלאוויטא ספרם כאן וזיינם עליהם כמה וכמה הסכמות מרבני זאמוט ליטא ורייסן ובראשם הסכמה מהגאון הגדול מו"ה אברהם אבלי אב"ד דק"ק ווילנא כפי שנדפס בכרך ברכות אשר הוא למראה עינינו ועתה אנן אמאן נסמך ואם נאמר שירא שמים יצא ידי שניהם ולא יקח ש"סין לא מדפוס ווילנא והוראדנא ולא מש"סין דפוס סלאוויטא וישאר קרח מכאן וקרח מכאן אז תפיג תורה לזאת אמרתי אני בלבי היות שמדפיסי ווילנא והוראדנא הרחיקו עדותן כי מי יודע מה בלבם של רחוקים. ואם כנים המה הדברים שהדפיסו בשם הגאונים הנ"ל ושלא הוסיפו על דבריהם כי באמת דעת הקדושים מי ימצא. והוא מרפ"ס ציג"ר לאמר למוה"ב מוה"מ מימך מי מערה. ואסרך אפר מקלה וכי זה הוא תשלום גמול אשר ברם זכור אותו האיש הטוב הרב המפורסם מוהר"מ מדפיסי דסלאוויטא אלמלא הוא גשתכח תורה מישראל אשר זה ערך שלשים שנה מימיו צנו שותים, ולחמיו צנו אוכלים בשרא שמונה אפתורא דדהבא בזאת התורה אשר שם משה לפני בניו ועתה נאמר שלח מדך ואחר ילבש ולא תהא כתנת כפונדקית ואין אני ח"ו כמהרהר אחרי

בכל ערי ליטא וזאמוט באין מפרע. ולרגלה באה גם התיסדות העירות הראשונות ע"י יהודים ובטח באו בעת ההיא גם בשבלי ובהסביבה יהודים להתישב שמה בקביעת.

שעוד בשנות קדם*) בשנת 1398 נתנו אגרת הזכויות ליהודי טראקי ובריסק ליסד עדתם ולבנות להם בית תפלה. ולשנה הבאה ג"כ ליהודי הוראדנא וליהודי לוצק (1408) אותה הזכויות אשר נתן ליהודי פוקין בולוסלב IV. בימיו מתחיל שינוי לטובה בעד ישוב היהודים בליטא וזאמוט ולהתפתחות מסחרם באופן הנון. שהוא היה הראשון בנסיכי ליטא אשר נתן אגרת החרות ליהודי גרי מדינתו העמיד צורה קבועה למצבם של היהודים, וע"י הזכויות שחלק להם נשתנו בהרבה

(*) כדברי הרכבי עמדו היהודים בליטא עד המאה הט"ו בתרבות הרוחני במדרגה נמוכה מאד. היו בורים גמורים, ולא הרגישו כלל בצורך זכויות אזרחית לא בשום קהלות. גם בספרות העברית אין שום זכר עד המאה הט"ו מרבנים חשובים וגדולים אשר היו בליטא מלבד איזה יחידים, כמו ר' משה משדובה אשר נקרא בכנוי הגולה ע"ש נדודיו הרבים. הוא הוא היה המחבר הראשון. הוא חבר עשרת ספרים נכבדים, נולד בעיר שדובה שנת 1488 ונפטר בעיר פיאודוסא בקרים, זקן ושבע ימים בשנת הפ"א לימי חייו. גם אין זכר בליטא בספרי השו"ת עד המאה הט"ו.

[בהכרונגריפה מובא אשר בוואטיקאן נמצא כתב יד משנת 1094 פירוש על התורה, נכתב ע"י יהודי ליטא. עוד פירוש משנת 1124 נמצא בהספריה באקספארד, מוכח מזאת שגם בימים ההם נמצא בין יהודי גדולי תורה מחברי ספרים].
גם בין המסכימים על הספרים לא נמצא רב אחד עד שנת ת"ח השם ליטא-זאמוט נזכרה בפעם הראשונה במאה הט"ו בשו"ת מר' ישראל איסרקין בעל "תרומת הדשן" ורק בסוף מאה הי"ד החלו להתנער מבערותם עד כי ברבות הימים חפשו להם קבוצת היהודי הליטאי וזאמוט את מקומם הראוי להם בשדה ההיסטוריה הישראלית.

הרבה השפיעו עליהם השפעה גדולה יהודי פולין שאחרי מות המלך קאזימיר-נשקסה סכנה גדולה ליהודי פולין מהיענואטין. ביחוד מהיענואט לודאביק אנושוויסקי. ואז התאגדו ביחד את הקהלות הכי חשובות בליטא וזאמוט, וע"י הכחות המאוחדים דרשו מאת וויטאלד להוציא מגלה גלויה (חרחיה) ע"ד זכויות היהודים אשר מלא בקשתם, החרחיה היתה חשובה מאד ליהודים אשר השפיעה גם על דורות הבאים להתישב בכל החבל של מדינת ליטא. ואז נוסדה הישיבות בליטא-זאמוט. החל מוילנא וכלה בערי השדה הפזורות בליטא וזאמוט בעזרת יהודים ליטאים מפולין.

ובשנת תקצ"ו אָנו מוצאים הסכמת רבני זאמוט על הש"ס דפוס סלאוויטא מסכת שבת, אשר כדאי להביא פה מפני חמר ההיסטוריה שיש בהסכמתם ע"ד הריב שהי' בין מדפיסי ווילנא-הוראדנא ובין מדפיסי סלאוויטא. ואלה דברי קדשי של הרב הגאון המפורסם כבוד מו"ה יקותיאל זלמן אב"ד דסיק זאגרי:
„הן עתה ראיתי חובה להודיע לאשר יודעי ומכירי מכל סביבותנו לאשר ראיתי שמדפיסי ווילנא-הוראדנא רשמו והעלו על הדפוס ברשימה את כל

דברים לאזרחים גמורים, לאזרחים חפשים, בשנים המאוחרות הלך וגדל מספר היהודים בליטא וזאמוס מהפליטים מאינגריה ומאשכנז שברחו מסיבת הרדיפות והגזרות הרעות שגזרו עליהם תמידים כסדרם, וכשם שגדל הישוב בערים אחרות בארץ, כן גדל במדה ידועה גם הישוב בשבלי.

גם ע"י סיבת הגרוש מווילנא בשנת 1527 אשר החישו למו מפלט לזאמוס שכנתה, נתרבה ג"כ ישוב היהודים בשבלי, ומשבלי התנועעו עוד הלאה הלאה, להעירות סביב לה.

המסכמים עליהם על הדפסת הש"ס ולאסור על מדפיסי סלאוויטא גם העלו בדפוס ברשימה כמה רבנים ששבו למדפיסי ווילנא והסכימו בכל עוז ואומץ עליהם כפי חומר הנ"ל, ובתוכם אני נמנה ג"כ בהרשימה הנ"ל חל עלי להודיע כי שטר ענו בי ולא יצא מפי מעולם כי הדרנא בי ולא שום דיבור קל לאסור על הסלאוויטער, ואף כי מכיר אני את מך ערכי שלא בי הוא להיות כמכריע בין הרים גדולים, אך למקרייא הדרנא לא קאמינא ולא יצא מפי לעולם לאסור חו"ש על הסלאוויטער, ולא בכ"י ולאות אמת באתי על החתום יום א' ב"ך כסליו לפ"ק פ"ק ואגר יצ"ו, באום יקותיאל זלמן בלאא"מ כמויה מררכי זצ"ל.

ואלה דברי קדשו של הרב הגאון המפורסם כבוד מוה"ר שבתי אב"ד דק"ק וועקשנא: "היות שרבים וכן שלמים יתאו לאמר מי ישקני מים מבאר בית לחם לחמו של תורה אשר בשער עירנו בא מדפוס המשובת והמפואר אשר הוא תאוה לעינים וטוב לדרשה לדרוש בהם דבר ה' זו הלכה ברורה במקום אחד אשר נדפס כעת מחדש בק"ק סלאוויטא עם האלפסי וכל נושא כליו ועם כל המפרשים ונושאי כליהם אשר לא תחסר כל בה, אך הספר והסיף ירדו משולבים מחשש אר"י דביע עליהו-שזה חדשים מקרוב אשר עבר דרך קהלתנו משולת ממדפיסי ווילנא והוראדנא ובא הוא ועדי עמו קונטרס אשר קבע בדפוס בפ"ע ולא בתוך הכרך האיסור של הגאון הגדול רשכבה"ג מו"ה עקיבא אייגר, והאיסור של הגאון מוהר"ל אב"ד דק"ק בריסק אשר סמכו ידיהם על הש"ס ווילנא והוראדנא ואסרו באיסור וכולל על המוכרים והקונים מספרי ש"ס דפוס סלאוויטא, אך גם מדפיסי סלאוויטא ספרם כאן וזיינם עליהם כמה וכמה הסכמות מרבני זאמוס ליטא ורייסן ובראשם הסכמה מהגאון הגדול מו"ה אברהם אבלי אב"ד דק"ק ווילנא כפי שנדפס בכרך ברכות אשר הוא למראה עינינו ועתה אנן אמאן נסמך ואם נאמר שירא שמים יצא ידי שניהם ולא יקח ש"סין לא מדפוס ווילנא והוראדנא ולא מש"סין דפוס סלאוויטא וישאר קרח מכאן וקרח מכאן אז תפיג תורה, לזאת אמרתי אני בלבי היות שמדפיסי ווילנא והוראדנא הרחיקו עדותן כי מי יודע מה בלבם של רחוקים, ואם כנים המה הדברים שהדפיסו בשם הגאונים הנ"ל ושלא הוסיפו על דבריהם כי באמת דעת הקדושים מי ימצא, והוא מרפ"ס אייגר לאמר למזה בן מזה מימך מי מערה, ואפ"ך אפר מקלה וכי זה הוא תשלום גמול אשר בדם זכור אותו האיש הטוב הרב המפורסם מוה"ר"מ מדפיס דסלאוויטא אלמלא הוא גשתכח תורה מישראל אשר זה ערך שלשים שנה מימי אָנו שותים, ולחמיו אנו אוכלים בשרא שמונה אפתורא דרבהא בזאת התורה אשר שם משה לפני בניי ועתה נאמר שלח מדך ואחר ילבש ולא תהא כתנת כפונדקית ואין אני ח"ו כמהרהר אחר

וכן בשנת 1655*) כאשר עלה המלך הרוסי אלכסי על פולין בעברו עם חילתיו דרך ווילנא ועשה בה שמות נהרגו כמה אלפים יהודים ויהודים רבים אשר החישו למו מפלט. ומאין דרך אחרת לברוח הוכרחו עוד פעם לשום דרכם לעבר זאמוט והרבה נשארו אחרי כן והתיישבו בקביעת בזאמוט, והרבה פליטים נתישבו ג"כ בעיר שבלי.

מספר יהודי ליטא וזאמוט עלה ג"כ בתקופת הדמים של גורת ת"ח, הכתובה בדברי ישראל באש שחורה על גבי אש אדומה, אחרי הטבח הנורא של מחנות המלניצקי ברחו יהודים רבים לליטא וזאמוט. כידוע שהפרעות משנת ת"ח לא נגעו לרעה בליטא וזאמוט וזה גרם לעליית הישוב והתפשטותו בכל ערי ליטא וזאמוט. וע"י סיבת גרוש היהודים מקליפדה בשנת 1567 (סמוכה לשבלי מצד מערבי) וכן הגרוש בשנת 1722. ועד שנת 1777 לא היה שום יהודי בקליפדה. נתרבה ישוב היהודי בזאמוט באין מוצא אחרת להאחו רק בזאמוט שכנתה.

גאונים הנ"ל כי מה יעשו גדולי הדור שאינם דורם דומה יפה לידן בחלקלקית לפתוח בפהם ובלשונם יכזבו להם לזאת הורתי לאנשי קולתנו לקבל הכרך מהמשולח דמדפיס סלאוויטא, ולהתנות עמו שהוא מקבל הכרך בתורת סקדון והמעות מה שהוא נותן לו הוא הלואה עד אשר נדעה ונדרפה לעמוד על סוף דעתו של הגאון מהר"ר אברהם אבלי אחר שראה הסכמות הגאונים הנ"ל, ואם היות שהגאון מו"ה עקיבא הוא מופת הדור ושמו הולך מסוף העולם וכו' ועכ"פ הוא כצלוחית הפלייטין העומד מרחוק אשר וכינו לריחו ולא וכינו לשיחתו. לא כן הגאון מו"ה א"א אשר שמעתתא דידי מבררן במדינתנו.

ועליו נאמר לך אל השופט אשר יהי בימים ההם ואליו תשמעון מפיו אנו חיים והוא לנו לעינים ומרישא לסיפא מדרש עת לעשות לה' ולראי' ולא"א באתי עה"ה היום יום ואו עש"ק כ"א חשון בשנת ה'תקכ"ב, ברוב שלומי. נאום שבתי בלא"א היה הרב המאוה"ג מו"ה אברהם יפה וללה"ה החונן פה"ס וועקשנא.

*) בקריה נאמנה מאת רש"י פין צד 15 הובא: כי בכבוש המלך אלכסי את העיר ווילנא בשנת 1658 בקשו אזרחי העיר את המלך לגרש את כל היהודים מן העיר ומסיים בזה הלשון: והנה לא באה בכחובים תשובת המלך אלכסי. והמלומד ז. מינאר הרב מטעמ"ב במוסקבה העיר על זה כי נעלם מעיני המחבר היקר את הכתוב וחתום בח"י המלך ביום 31 יוני 1658 על שם הווא"ו וואווא מוויילנא הנסיך שאכאווסקי, כי נואת המלך לבקשת אזרחי העיר ווילנא ויצו כי כלה גרש יגרשו את היהודים מהעיר, והפקודה הלזו נדפסה בקובץ הקי ארץ רוסיא השלם חלק א' 232 א ובקובץ הפטרות והחוקים הנוגעים לישראל מאת זו. לעוואנדא צד 2. בקובץ זה נמצאו 1673 דתי המלכות הנוגעות ליהודים, כפי הנראה השתמש גם הממשלה בהקובץ הזה ונמנה ועד מיוחד (1884) תחת נשיאת הגראף פאהלען אשר אותם החוקים הנוגעים ליהודים מימי אלכסי עד אלכסנדר הראשון, לעשות החלטות איזה מהדינים מוכשרים לעמוד ולהתקים, ואיזה מהם דרושים להבטל או להשתנות, ושמעו חוות דעת מאת הגראף זובאוו. הסנטור דערושאווין, הגראף קאטשובעבי הנסיך טשרטארסקי, הגראף פאטאצקי והנסיך לאפוחין אשר הטו כלפי חסד ואמת כנגד היהודים (ראה, המליץ" שנת תרמ"ד 27, 33 א).

בשנת 1569 השנה אשר באו לידי גמר האוניה הלובלינית. וליטא עם פולין התאחדו ויהי כחלק ממלכת פולין. ואתה הביאה גם לזאמוט התגברת כת בעלי האחוות, מלבד שלקחו חלק ביישוב היהודים וביסוד העירות, נתנו להם עוד היכולת להקהלות להתארגן ולהבנות בתי כנסיות ועוד זכויות חרבה. והודות לתנאים כאלה נוצרה קהלות חדשות ומהשחנות המצב באה ג"כ גירה המונית מפולניה לליטא וזאמוט, בכל העירות. באין מפריע. ואשר השמיצו הרבה לטובה גם על יתר היהודים היוצא מכל אלה והודות לגורמים הנוכחים מעלה גדל והתפשט הישוב בכל ערי ליטא והישוב נעשה בולטת בכל המקומות ויש לשער שגם בשבלי נתרבה מספר היהודים*).

גירוש היהודים מליטא. — האבטונומיה היהודית בימי סטיפאן באטורי. — ליטא וזאמוט עברו תחת ממשלת רוסיה. — עיר שיאולאי היתה לעיר המחוז.

לפתע פתאם באה על יהודי ליטא עת צרה כאשר עלה על כסא הנסיכות בליטא בן קאזימיר. בנו הצעיר אלכסנדר הוציא פקודה בשנת 1495 לגירוש כל יהודי ליטא ונכסיהם שלא גירדי שורד לטובת אוצר המלך. וכל היהודים הלכו בגולה בניסן רנ"ה**).

(*) בפנקס מדינת ליטא מאת דוכנוב צד ע"ז נמצא תקנות שונות שהותקנו לרגלי המון יהודים שכרחו ובקשו למו מפלט בליטא וזאמוט והובא דברים אלה: תקנה שע"ה אודות הקבצנים העולים ובאים למדינת ליטא והולכים ומכבידים על המדינה ביותר. עד אשר גלאו נשוא. ע"כ עלה ונגמר: קהלות היושבים (וישובים) על הספר סמוך למדינת פולין מוזהרים ועומדים לעמיד על המשמר. כל קבצן שיבא לקהלה (לקהלות) ולא יהיה בידו כתב מליצה ישרה שהוא נושא בעול צרת הבת להשיאה לאיש וכי הוא נצרך לסיועת הקרובים. אין לשלחו כלל למדינת ליטא. רק להשיבו אחור למדינת פולין דוקא. וכל הוצאות הפורין יתפרע מתוך כלל המדינה. ואינו קהלה שיעברו על זה ענש יענש בקנסות ובעונשים גדולים אשר יושט עליהם ביתר שאת וכן כל קבצן שיבא לקהלות. אף שיהיה בידו כתב המליצה כנ"ל. ישלחו אותו לקהלה ראש ב"ד שלהם. ומנהיגי ראש ב"ד יתקרו היטב באם יש לו קרובים אשר יש לאל ידם לעמוד לעתות בצרה. ואז יתנו לו אגרות לקהלות סביבות אשר שם קרוביו שיעשו לו הערכה על הקרובים, ויכתבן בפירוש בהאגרות שלא יתנו לו הוצאות הפורין כלל רק שיסעו על הוצאותם (הוצאותיו).

(**) ב"תולדות ישראל ברוסיה" מאת מארק הובא אשר גירוש יהודי ליטא ע"י הנסיך אלכסנדר נגעו רק בתמש קהלות בטח כונתו על קהלות הגדולות ומקהלות הקטנות שבסביבותיהן ובפרט מזאמוט אין לנו זכר מהימים ההם אשר נוכל לשער שבימים ההם עדיין לא הי' שום ישוב יהודי בזאמוט (עיין מובא לתולדות היהודים בזאמוט מאת ליפמאן צד 38). וכן המאמר "הערות הנוגעות לקורות בני עמנו בליטא" מאת מינאר ב"המליץ" תרמ"א 10 א).

אולם הגרוש לא נמשך הרבה, רק כשמונה שנה. בשנת 1503 אחרי עלותו גם על כסא פולין הותרה שוב ליהודים הישיבה בליטא, ושוב קרא את היהודים לשוב אל ארצו, וצוה להשיב להם את בתיהם והנויותיהם ואת שדותיהם, אשר אחרי הגרשם מהארץ, חלק להנשיאים ולהשרים ולהאפרתים ולהאזרחים לצמיתות והיהודים מחויבים להשיב להם את כספם אשר הוציאו במשך הזמן על הבתים ועל התנויות, או הסכומים ששלמו לאוצר המלוכה.

וכאשר החלו המגורשים לשוב למקומות מושבותיהם נלוו אל המגורשים גם יהודי פולין, אחרי אשר הוא גם מלך פולין, בארץ אשר ישיבת היהודים מותרת, וע"כ הוכרח להתיר ישיבת היהודים גם בחלק שבגבול ממלכת ליטא, וגרם לזה התישבות היהודים בכל ערי ליטא וזאמוט.

המלך סטיפאן באטורי (1575) אשר כל אותן הזכויות הכלליות שזכו בהן היהודים מזמן לזמן, בימיו השתלמה גם ההסתדרות האבטונומית של היהודים בליטא-זאמוט, ונתנו להם הרשות להתישב בכל מקום באין מפריע, וגם עפ"י תנאים כאלה התפתח מושב היהודים בכל ערי ליטא וזאמוט.

שינוי גדול בא ליהודי ליטא וזאמוט לרגל מפלת פולין וחלוקתה בשנת 1795 וליטא עם זאמוט עברו תחת ממשלת יקטרינה ואשר הוטב מזה במדה ידועה מצב היהודים, היא עשתה את הוראדנא לבירת מדינת ליטא-זאמוט ובתוכה הושיבה את הנסיך רעפנין ותשימהו לראש ומצוה על כל המדינה, הנסיך הזה דבר טוב לפני המלכה על היהודים, ומאז הכירה המלכה את היהודים לטוב ותתן להם לשבת במושבותיהם ולהאחו בכל המדינה, תחת אשר בראשית ממלכתה הוציאה חק (1762) לתת אחיזה בארצה לכל עם ועם מלבד היהודים, והיא נתנה את העיר שבלי לנחלה להאציל זובאוו ונעשית לעיר המחוז [עיר גבורים קרות הוראדנא] וע"י זה נתרבה מספר היהודים בשבלי [מספר כל התושבים היו אז 3699].

בשנת 1801 תחת ממשלת אלכסנדר הראשון חלקו את הילך הליטאי לשנים: לפלכי הגרודנאי והוילנאי, זאמוט נכנסה לתחום הוילנאי עם המחוזות האלה: קאונאס, ראסיין, שבלי, טעלי, פוניבז, ווילקומיר, טראק, בראסלאוו ואחרי כן וינדז ונובו-אלכסנדרובסקי, ומשנת 1802 היתה נחשבת עיר שיאולאי לפלך וילנא, וכאשר נוצר בשנת 1842 פלך קובנה ספחו את העיר שבלי לפלך קובנה.

עוד בראשית ממלכתו (1801—1825) הוציא הוקים טובים ליהודים, בפקודתו (משנת 1818**) ליסד בעיר המלוכה ועד תמירי משלשה יהודים גבחרים אשר יביאו

(*) בשנת 1766 בטלה ע"י פקודת הממשלה את שלטון האבטונומי היהודית בליטא-זאמוט — ואז נתפרדה החבולה שאגדה את כל הקהלות זו לזו.

(**) דבר הפקודה נודע ליהודים התאספו יחד גדולי ישראל בעיר ווילנא ובראשם הגאון תנחום אב"ד בהוראדנא ויבחרו שלשה אנשים נכבדים, ה"ה: ר' זונדל זאנענבערג מהוראדנא, הנידע בשם ר' זונדל הגדול, ר' בנימין כיינוש מוויטעבסק ור' מיכאל אייזנשטאדט ממאהליב ועוד שלשה אנשים להיות לממלאי מקומם ורשות נתנה לר' זונדל לקחת עמו עוד איש אחד אשר יכשר להיות לעוזר לו [ע"י קריה נאמנה]. ר' זונדל לקח לעוזר לו החכם יצחק ששון בעהמ"ח ס' שמן

לפני הממשלה את עניגי היהודים, אפס כי היהודים לא ידעו אז לבוא עד תכונת הממשלה ולא השכילו להפיק רצון המלך הישר, ובימיו נתרבה ישוב היהודים בכל ערי ליטא וזאמוס.

וקרוב לאמת אשר היהודים התישבו בשבלי בתחלת המאה הי"ז, אחרי השינוי תעודת זכות הישוב בשנת 1701 מירוש העצר לודביק בן המלך יאן השלישי, שהכשרון הכביר אשר חנן בו את היהודים למסחר ומרכולת, היא שעמדה להם הזכות הישיבה והורשה להם לבנות בהכנס ולקנות שדה לקבר את מתיהם.

התעודה הנזכרת נמסרה לאיש אחד מתושבי שיאוליא בשם ארע טעדאראביץ והוא הכיאה בשנת 1836 ביום 18/x בברעסט בבית הפקודות [וואיעוואדסטווא] וע"י הפקיד, פרנץ הרוסאנאבסקי נרשם התעודה בספרי הפקודות, ותעודת הזכות נרפסה ג"כ בהועד הארכילאגיה בוילנא, חלק ה' (עיר המחוז שבלי וההיסטוריה שלה מאת הסופרים גוקאוסקי ופטשקין, עמוד י"ט).

ואחרי אשר השיגו היהודים מירוש העצר רשיון לגור בשיאוליא נתרבו מספר היהודים, אשר גם מקודם גרו בה יהודים מתי מספר, אשר היו להם הזכות מאת הנסיך צארטארסקי, ומאז החלו היהודים ליסד הקהלה, וכאשר מספר היהודים ה' דל ופעוט וחסרה להם הכשרון לרשם את המאורעות הכי חשובות באיזה פנקס, ע"כ לא נשאר שום זכרון מאותו הימים מכל אשר עברו על היהודים חושבי שיאוליא.

יש אגדה אשר היא מספרת ככה: עד שנת ת"ק בערך היתה עיר שיאוליא כפר, ולא היתה רשות לשום יהודי לגור בה, ויהי היום הביאו הנוצרים יושבי כפר הוה פעמון גדוד בעד בית תפלתם, והפעמון נפל בנהר ולא יכלו להוציאו מהנהר, וישם נפשו בכפו אחד מאחב"י איש נכבד ר' זאב נוראק כ"ץ אשר היה לו זכות מיוחדת מאת המלך יאן השלישי משנת 1681 לגור בשיאוליא, הוא וכל אנשי ביתו, והוא הוציא את הפעמון מן הנהר, ויאמרו לתת לו את שכרו בכל אשר יבקש, ויען להם כי איננו מבקש מאומה בעד טבתו הפרטית, רק שיחננו לאחי היהודים לגור פה, וכן עשו, ותיכף התאספו מהסביבה הרבה יהודים, ויסדו קהלה קטנה, התאגדו להיות לגוף צבורי שלם ע"י הקהלה.

ששון על אגודת חו"ל, ובשנת 1819 החל המסע ותהי ראשית דרכם לוואלאוין לקחת ברכה מהגאון ר' חיים, והגאון ר' חיים קבל אותם בספ"י: אפס כי אחדים מתלמידיו לא הביטו עליהם בעין יפה, לאשר נסעו לעיר רבתי בגוים פעטרבורג כלל אמרו אז: „כל באיה לא ישובן“, כשמע זאת ר' חיים גער בהם ויאמר: הלואי לא ישובו, כי אז אולי תצא טובה לכלל ישראל, אך מתיירא אני פן ישובו ומאומה לא יעשו, והנה דברי הגאון ר' חיים היו כדברי האורים, כי בשרם עברה חצי שנה שבו מפטרבורג בידים ריקות, — סבת הדבר היתה כי הנבחרים בעצמם לא באו לכלל דעה אחת ולא יוכלו לשבת יחדו, ור' זונדל היה אשם בדבר, באשר בטל דעת את יתר הנבחרים, ומה גם כי החל ללכת בגדולות, לבוא במקומות גבוהים ולהכות בלשון שרים, והדברים ארוכים (קורות הוראדנא חלק שני מאת שמעון פרידנשטיין וכן הובא ב„המליץ“ תרמ"א 6 א).

וזו הסיבה כי ישוב היהודים בעיר שיאוליא מתחיל בזמן הרבה מאוחר לעומת הישוב ערי אחרות במדינת ליטא וזאמוט באיחור של כמה דורות, וצ"כ הקהלה איננה ישן נושן כמו שארי הקהלות ומה הן הסיבות? לא הוברר ואין לאל ידנו לפתור את השאלה על יסוד נאמן*).

שופטים יהודים בשיאוליא.

בשנת 1775 בהחלטת הסיים נעשית עיר שיאוליא למרכז הסביבה לדברים הרבה בעד כל שארי המחוזות דאמוט, גם היתת לה הוכות להיות שלטון עצמית כפי חוקי המגדבורג, וכן היתה בה בית משפט עירוני ולהיהודים היתה הזכות לבחר להם שופטים יהודים ע"י בחירה הפשית, והסכסוכים ודין ודברים של היהודים בינם לבין עצמן נחתכים ע"י שופטי יהודים או ע"י הרב דמתא, והיו מחויבים לשפוט את העם כפי חוקי העיריה ולבעלי הדין היתה רשות להגיש קובלנא על פסק דינם לבית דין גבוה.

מוכח מזאת שלכל תושבי העיר היתה חוקה אחת בלי הבדל לאום ודת, ולהיהודים היתה שווי זכויות לחוות דעתם בכל עניני העיריה (עיר שיאוליא וההיסטוריה שלה מאת הסופרים גוקאוזסקי ופטשקין).

עיר שיאוליא, פרנסיה, רבניה ותולדות משפחתם.

הנכבד ר' זאב נוראק אשר זכרתי קדם נהרג [בדרך, ואחד מבני המנוח הקדוש הזה היה האלוף המרום ר' ישראל נוראק (נפטר בשנת תקנ"ו) והיה מפורסם גדול בכל הסביבה לשם ולתפארת, ובהשתדלותו נתיסד בשנת תק"ה הבית עלמין**] והמת הראשון שנקבר היה אחד הבחורים גרשון בן שמחה, בן עיר אחרת, נפטר ער"ה לשנת תק"ט ומאז ועד המלחמה העולמית שמרו את יום המיתה שלו להדליק נר גשמה ולהתפלל עבורו את תפלת הקדיש בקולו דגוש אשר נשרפה בעת המלחמה.

לתקופת השנה תק"ט בנו בהכנס"ם של עץ בנין מפואר, החלונות הי' קרועים במרומי הכתלים והתנצצו בשלל גונם, עם ארון קדש מעשי יזי אמן, כל הגה והגה השמיץ הד צליל, ההגלגל לפנים ולאחור, למטה ולמעלה, ובכותל הדרומי עמדה על כנה מנורת נחושת גדולה וכניה משוקדים.

והטעם שלא נבנתה בית חומה, שהיתה עיר שיאוליא תחת השגחת עיר קעדיאגיא והיתה דרושה לזה הסכמת הרב דשם, והוא הרשה לבנות רק בנין של עץ***).

(* בפנקס מדינת ליטא מאת דובנוב קובץ תקנות ופסקים מועד הקהלות במדינת לימא משנת שפ"ג עד שנת תקכ"א לא נזכרה כלל עיר שיאוליא.

(** קודם שהותרה ישוב היהודי בשיאוליא, ולקנות שדה על בית עלמין קברו את מתייהם בעירות הסמוכות שבלן וליגום, אשר היתה שמה קהלות עוד מקודם.

(*** בפנקס מדינת ליטא צד פ"ז מובא תקנת הועד, תקנת תי"ז שלא יעלה

והטעם, שהעיר קעדאיניאי היתה מרכז הגליל מועד הקהלות* והעיר שיאולאי היתה או בהתחלת התישבותה ואנשים בה מעט ולא היה סיפק בידם הוצאה גדולה לבנין של חומה, וחשב הרב שבודאי ימשך זמן רב ע"י זה, ע"כ הסכים לבנות רק של עץ, והתפללו עד שנת תרמ"א ונסגר מטעמ"מ עד שנת תרמ"ט, שתקנו את בדק הבית, מהודר ומקושט פנימה והתקיים עד שריפתו במלחמת העולמית.

בבהכ"ג היה חזן נקרא סחם, נתן החזן בלי שום כינוי שמש בחור חזן דמתא הרבות בשנים יצר במשך זמן חזנותו הרבה, ממקומו, נעריצך, נקדש ו, לכבירת וכה בשעתו לפרסום, אעפ"י שלא ראה מעולם גם כחלי קונסרבטוריום ובתי הנגינה וסדור התונים לא היה בקי ביותר, הוא לא אהב את החדושים האלה, לו לא היה צורך בהם כי היו לו סגולות אחרות לקנות לבבות מעוררת לבכי וכשרון מיוחד להטעים את התפלות, שתהינה מובנות לכלם, וכן היה הדבר נוהג במשך שנים רבות, עד שבאו עתים חדשות וזמירות חדשות, דור חדש בתביעות משונות, במין "מבינות" חדשה הסומכת על איזה חקי זמרה שקולו איננו ערב עוד שמנגינותיו נושנות כל כך עד שהנפש קצה בהן, והיה אנוס להסתפק במה שנקצב לו פרס שנתי שכר מועט וחי חיי עני וצער עד שנתפטר מהעולם.

השמש ר' בצלאל היה ג"כ שמש דמתא ושמש דבית דין, בלעדו לא עשו

על לב שום קהלה לבנות בית הכנסת בנין חומה חדש, כ"א בנטילת רשות מאלופי ר"מ יצ"ו דשלשה ראשי הקהלות בהתחדדם יחדו.

(*) בשנת שפ"ג אחרי כמה שנים של עבודה משותפת עם ועד הארצית בפולין נפרדה מדינת ליטא מעל אגודת "הארצית" בפולין ויסדה לה מרכז בפי עצמה הוא ועד הקהלות הראשונות בליטא, בריסק, הוראדנא ופינסק, אשר כחמשים קהלות היו נשמעות להן, ושם היו יושבים, כסאות למשפט, לשפוט בסכסוכים שבין יחיד לרבים, או בין קהלה לקהלה, כאן היו מתקנים תקנות לכל הקהלות בעניני הגהגה, בהערכת ססים, בעניני דת, חנוך ולמוד, צדקה לעניים, וכך התכונן מוסד מרכזי של שלטון הקהלות שנעשה בית מחוקקים לישראל בליטא ובית דין גבוה במשך קליח שנה.

בשנת תי"ב באו גם מנהיגי ווילנא שנעשתה לקהלה גדולה ודרשו שייחורו אף להם מקום בתוך מנהיגי המדינה, היושבים בועד, הועד נענה להם והחליטו: שיהיה באסיפת ועד המדינה אחד מיושבי ווילנא. ובמשך הזמן השיגו עוד שני מנהיגים בועד, גם סופר ושמש כראוי לקהלה מפוארה כמותם, בשנת תנ"א באה גם קהלת סלוצק לתבוע לה מקום בישיבות הועד, ובועד אדר תנ"א הוחלט: להיות סלוצק קהלה בפני עצמה, וכן היה הועד למרכז אגודה של חמש קהלות ובצורתו זו עמד במשך שבעים שנה משנת תנ"א עד תקכ"א הועד האחרון של מדינת ליטא, במשך זמן קיומו התאספו למועצה בערים שונות לדון על מצב הקהלות שלשים ושלשה פעמים וכל קהלות הקטנות עמדו ברשות המטרופולין, היו תלויות בדעת חמש קהלות הראשיות: בריסק, הוראדנא, סלוצק, פינסק, ווילנא, ולא היתה רשות לשום קהלה לקחת לה רב, לבנות בית עצמין, וגם יתר המוסדות הנחוצים לקהלה באשר היא קהלה.

שום ברית מילה ולא עמדו חופה וכן כל הענינים השייכים לדת. ועוזרו נקרא, כערע דער שמש" במוצש"ק היה הוא המגיד דתהלים, וכל העם עונים אחריו, ברגש מיוחד ובהתעוררת עצומה, נדמה כאלו השכינה מרחפת כיניהם, כאלו כל המתפללים נעשו לגוף אחד עם נשמה גדולה, והנשמה היתרה איננה חפצה להפרד מהגוף, מה נהדר היה המראה הזה.

עוד שמש שלישי היה, שמש דמתא ובית דין ר' ברוך מענדל, אבל לא היה דומה כלל לשני חבריו, היה ממשפחה כבודה, בן הרב, למדן גדול ופקח גדול, וגם אביון גדול, בכל זאת היה שמת והיה חובב תמיד להגיד מילתא דברחותא, ושאשתו איננה מליחה בשר...

המר"ץ הראשון אחרי הוסד קהלתה בשנת ת"ק נקרא בשם ר' אליעזר (משפחתו ומאווה עיר לא מצאתי בשום מקום) עד תק"ח, ומאו קהלת שיאוליא נחשבת לאחת הקהלות המיוחדות בליטא אשר היתה תמיד מצוינת בגדולי רבניה' ולכן לא פג מקרבה ריח התורה, והכרת ערכה, וגם כאשר נשב בה רוח הזמן בחוקה השתדלו בני הקהלה, גם המתקדמים, כי רבניה יהיו נושאי דגל התורה אנשי השם נודעים לתהלה, בנגוד לשאר הקהלות אשר לא הקפידו על זה וע"כ אחרי ר' אליעזר בחרה לה דרב אביד הגאון ר' יחזקאל ב"ר מאיר מקעלמע עיר שוכתה לפרסום גדול ע"י המגיד דקעלמע ר' משה יצחק דרשן ז"ל, הוא נולד שנת תצ"א בקעלמע לאביו המופלג והנכבד ר' מאיר והוא היה גם אביו של הרב הגאון ר' אלי קראווער ואחותם הרבנית גיטל היתה אשתו השניה של הגר"א מחיילנא, ור' מאיר היה בן החסיד ר' אליהו הרב דקעלמע דור ששי להרב הגאון ר' משה אביו של הגאון המקובל ר' אלי בעל שם לואנץ הנזכר בתשובת, חכם צבי, ר' משה היה בן השר המרומם ות"ת, כאחד הגאונים, השתדלן הידוע יוולמאן מראסהיים, ואבי יוולמאן היה המופלג והצדיק ר' גרשון שזכה מצד הממשלה להכבד לשם משפחה, לואנץ" שהוא לשון שבח ותהלה בצרפת שהיתה ארץ מולדתו ובית אבותיו עד רש"י.

בהמשך הזמן נשתבש השם לואנץ בלונץ, והרב ר' יחזקאל היה הראשון שמצא שלשלת יחוסו כנ"ל וחתם שם משפחתו לונץ, וישב על כסא הרבנות בשיאוליא קרוב לששים שנה עד שנת תקס"ח. ובנו הרב הגאון ר' הירשעלע ה"י ג"כ רב בשיאוליא עד זמן מותו שנת תקצ"ט.

לאחר מות הרב הגאון ר' יחזקאל לונץ לא נתמנה עוד רב בתור אב"ד וכל הרבנים מאז ועד שנת תקע"ה היו בתור מורה הוראה ואלה הם: הרב ר' יודעלע פאקראיער אשר שרת בכסא הרבנות בשיאוליא רק שנים אחדות וחזר לעירו פאקראי.

אחריו נבחר הרב הגאון ר' אלעזר קופישקער מחבר ספר, בית לוי ותורת הבית" על מסכת קנים (תק"ע), אבל גם הוא ישב בשיאוליא רק שנים אחדות עד שנת תקע"ה וחזר לעירו קופישאק ושם מ"כ, אחריו נבחר למ"ץ ראשי הרב הגאון ר' יאנקעלע ב"ר יוסף שאפירא וישב על כסא הרבנות עד זמן מותו שנת תקפ"ח.

ולהרב הגאון ר' יאנקעלע היו עוד שני עוזרים רבנים גאונים הרב הגאון ר' יצחק אייזיק ב"ר אהרן שהוכתר בתור רב אב"ד דשיאוליא מחבר ספר שו"ת

„נטעי נעמנים“), „זרע יצחק“ ו„דברי יצחק“ על הש״ס וכן „עטרת יצחק“ הכולל בתוכו תשובות רבות אל רבים מגדולי הרבנים שהחליפו מכתבים זה עם זה בהלכה יותר מארבעים גאוני וצדיקי עולם כמו הגאונים ר' אברהם אבעלע מחילנא, ר' אברהם שמעון טרויב, ר' זאב ואלף מטעל, ר' יצחק אלחנן, ר' יוסף זכרי' שטערן (בהיותו עוד צעיר לימים), ר' זלמן מזאגער ישן, תלמיד מובהק מהר״ח מוואלאזין, ר' אלכסנדר סנדר אב״ד דקופישאק ועוד כמה גאונים גדולים כל דבריו הכל בסברא ישרה להעלות הלכה ברורה, הלכה למעשה גם ידע שפת קדשנו וחכמת הדקדוק כאחד המשכילים, והר״ל בעל נכדת הרב הגאון וחנן הגאון ר' חיים, ר' משה צבי ארדמאן בן הרב המופלג משולם מטעלו מחבר ספר „השגחה והמעשה“ רק לזכות את בית ישראל בספרים יקרי הערך אלה, אשר מסרם להרב הגאון ר' שלמה נתן קאטלער אב״ד דלוקניק להגיה את הספרים והוא הוסיף מדייליה הגהות וחדושים דברים הראויים למי שאמרם, על מצבת קבורתו, נכתב ע״י בנו הגאון ר' חיים ז״ל דברים אלה: לבד גדולתו בתורה ה״ מוכתר במדות תרומיות קבל את כל האדם בסבר פנים יפות, סבלן, עניות, נעלב ולא עלוב, לא העציב את אדם מעולם אך במותו, ל״ח שנה ישב על כסא הדין והוראה ול״ח בעומר גלה כבוד מאתנו, ונתעלה מאתנו בן ס״ח שנה וסימן ולבו „חלל“ בקרבו.

העוזר השני להרב ר' יאנקעלע היה ר' משה בהרב ר' גרשון מענדל בהגאון ר' לייבלע ז״ל הרב דפלונגע בן הגאון ר' עזריאל**), אב״ד בקאונאס הרב הראשון בקאונאס בעת התיסדה הקהלה (ר' לייבלע הסכים על הדפסת ש״ס חילנא תקצ״ו) אשת ר' עזריאל היתה מגזע היחס, היא היתה בת הגאון ר' נפתלי ב״ר אשר אלטשולער בהמח״ב „אמרי שפר“ ו„אילה שלוחה“ אבי הצדיק ר' זאב ואלף אב״ד דלוצין בהמח״ב „זבד טוב“ ו„שפת היס“ נדפס בשנת תקע״ד ע״י בנו הרב ר' אליקים געצל מ״מ ומ״ץ בפאנדעל, ור' לייבלע ז״ל היה מחותנו של הרה״ג ר' יחזקאל לונץ כי בנו הצדיק ר' משה לונץ***) ה״ חתן ר' לייבלע זה.

הרב ר' משה ז״ל היה ראשונה רב בקרייצבורג והניח אחריו כ״י על סה״מ להרמב״ם והר״ל בנו ר' בנציון פאנדעלער בשם „מחשבת משה“, וחילנא תרכ״ו, נפטר באביב ימיו בן ל״ג שנה שנת תקפ״ג.
אחיו ר' עזריאל ה״ רב בבירו והגליל, הוא בא בכתובים עם הגאון ר' מרדכי ראבינער****) מבוסק מחבר „גדולת מרדכי“.

(*) אין להחליף אותו עם הספר „נטעי נעמנים“ מהרב ר' חיים יעקב טלוצקי מחילנא מכיל דינים, וחילנא תקצ״א.

(**) הרב הגאון הגדול ר' שמואל תאומים שחי משנת ת״ל עד תקכ״א אב״ד במיטוי וזכור גם ב„ספר הדורות“ וב„שם הגדולים“ מוזכר בספרו „מקום שמואל“ שהרב ר' עזריאל ה״ מחותנו.

(***) בספר „מעין גנים“ להרב משה יעקב זבדיה מצאתי אשר ר' הירשעלע לונץ מ״ץ דשיאוליאני בן ר' יחזקאל לונץ ה״ חתן ר' לייבלעלע ז״ל ולא ירדתי לסוף האמת.

(****) הרב ר' מרדכי ראבינער היה רב בבוסק משנת תקס״ב עד תק״ץ.

כן היה למ"ץ בשיאוליא הרה"ג ר' זאב זיוו בן הרב ר' משה זיוו הנ"ל היה גדול בתורה ומוסמך משני גאונים מפורסמים ר' יצחק אבגדור מקאונאס אשר היה אצלו מ"ץ שנים אחדות ומר זאב וואלף מטעלזי) גפטר בשיאוליא בצביב ימיו בן מ"ח שנים שנת תרכ"ד.

בנו לעזאן זיוו היה סוכן אחת החברות אחריות מאש ודיר, הבאנק למוסדות שתופיים בשיאוליא.

הרב ר' זאב היה חותן האחים הגבירים כהן, בעלי חרשת המעשה של שוקלדה וחותן של הרב ר' משה יעקב זבדיה מחבר הספר „מעין גנים" בן נתן ישעי' בן הרב ר' שמחה ב"ר מאיר" (נין וכנר להגאון ר' ליב אביד דעיר וויטבסק חתן הגאון ר' שמחה הכהן ראפאפארט ראש בית אב לכל משפחת הגאונים

נכדו הרב ר' דוב בער בהרב ר' בנימין ביינעש הדפוס את ספרו „גדולת מרדכי, ווילנא תרל"ח ובנו הגאון ר' מרדכי יצחק אייזיק ראבינאוויץ תלמיד הגאונים ר' מיכל שאטער מחבר „המאור לעולם" והגאון ר' ירוחם פערלמאן הגדול ממינסק, היה רב בליגום, סאלאנט ואחרי כן בקלייפדה, מת שנת תרפ"ה הניח אחריו חדושים בתורה וש"ס גם קונטרס בשם „שמן למנחה" ווילנא תרע"ב, ובנו אליעזר יהודה הדפוס תורתו אשר חידש בירחון „המאסף" בירושלים וגם בספר אביו „שמן למנחה". ועל מקומו נתמנה לרב בקלייפדה בנו השלישי של הגאון ר' דוב בער ד"ר פילאסף צמה ראבינער.

גם המלומד ר' יוסף אלחנן מלמד ראבינער בוויטעבסק מחבר ספרים שונים ג"כ מיוצא חלצי מהרב ר' מרדכי ראבינער.

הרב הגאון ר' זאב וואלף ליפקין בהרב ר' אריה ליב מואגער היה רב בראשונה בגאלינינגן שנת תק"ץ ואחרי כן נתמנה לרב בטעלו. עד יום מותו שנת תרי"ח מחבר הגהות על הרמב"ם, „בן אריה" על אורח חיים ועל חושן משפט והטורים, נדפס בחילנא עם הטורים בשנת תר"ס, גם הגהות על האלפסי נדפס עם האלפסי. הוא אבי הגאון ר' ישראל סאלאנטער מחבר „אמרי בינה", „עץ פרי", „אבן ישראל". הרב ר' אלכסנדר סנדר ליפקין אחד מעסקני צרכי הצבור דעיר שיאוליא הוא נכד הגאון ר' זאב וואלף ליפקין.

ש"ס) שלא להתליף עם הספר „מעין גנים" מהרב ר' ישראל זעליגמאן מלוצין בהרב ר' חיים בהרב ר' מיכאל יעקב, הוא הוא ג"כ המחבר מהספר „יד ישראל" ולעקסיקאן הכולל כל הספרים אשר נזכרים בש"ס וכן המחבר מהספר „מגלת יוחסין" מן המשפחות זעליגמאן, ציוני, ודון יחיאל, שהוא היה אחד ממשפחתם, חתן הגאון ר' נפתלי ציוני רב בלוצין, וחתנו אליעזר דון יחיאל מלוצין מחבר שו"ת „אבן שתיה".

ש"ס) אמו של משה יעקב היתה נכדת הרב ר' צבי ברוידא בן הרב ר' ישראל ברוידא, ואם אמו היתה בת הגאון ר' יצחק אייזיק ברוידא אביד בואגער חדש ובעיר, שאד, חותן הגאון ר' מרדכי מעלצר וחתן ר' ליב בהמ"ח „שלמה שמחה" על הרא"ש, בן הגאון ר' שמחה מטיקטין, אמו של הגאון בעהמ"ח ש"ס היתה בת הגאון ר' יהודה אידל אביד בעיר קאצק ומעורין נכד הרמ"א ובעהמ"ח ש"ס היה ג"כ נכד הב"ח את הזכיר את הב"ח בשם זטנו.

מואלאנין כאשר מובא בספר, דעת קדושים ור' שמחה זבדיה הנ"ל אבי אבי של ר' משה יעקב זבדיה היה חותן הרה"ג בנימין זאב טרויב מקעדאניאי היה מ"ץ בשיאוליא כמה שנים, נוסף על תורתו ידע שפת אשכנז ומלומד בחכמת התכונה והנדסה, למד אצל גדולי ישראל, רבו בגפ"ת היה תלמידו של הגאון בעל "קרבן העדה" על ירושלמי, היה רב בשיאוליא ערך תקע"ה חי כשמונים שנה, הוא היה חותן של הגאון ר' אברהם שמעון טרויב*) אב"ד דעיר קעדאניאי כאשר נבחר ר' אברהם שמעון לרב בקעדאניאי, בחר גם הוא לגור בקעדאניאי.

הוא יצא במאמרים נלהבים נגד הסופרים המשכילים אשר המטירו אש וגופרות על הרבנים ולעגו מכל קדשי ישראל, בראשם עמד המשורר יל"ג בעקיצותיו הגסות שהמציא להשפיל את ערך הרבנים לפי רוחו וטעמו, ביחוד במאמרו "עגלי מרחק" מאמר אחד נדפס במכ"ע, המליץ שנה ששית בשם, קול דודי דופק והשני במכ"ע, הכרמל לרש"י פין.

לאחרי מות ר' יאנקעלע שאפירא נשאר למ"ץ ראשי הרב הגאון ר' יצחק אייזיק, ועוזרו הרב ר' יאנקעלע בויסקער בהרב ר' יהודה בהגאון ר' שמואל חסיד מראסיין היה מ"ץ בראשונה בעיר ניישטאט-טברג.

נכדו בן בתו הרב ר' יודל ליקניצקי מ"ץ במיטוי בן הרב ר' שמואל הערץ רב בלינקובה מ"ץ בזאנער ולאחרונה במיטוי הוציא בשנת תרל"ד את ספרי וקנ" בשם "זכרון יעקב" ושם מובא שחבר ג"כ ספר על הזהר בשם "טהרת הקדש" וגם חבר על דקדק, הוסיף הגהות מדיליה בשם, וזאת ליהודה" גם מובא שם חרושים מאביו בשם רש"ה, מת בשנת תרמ"ז בן מ"ב שנה.

אבל גם הרב ר' יאנקאלע היה מ"ץ בשיאוליא רק שנים אחדות ונבחר לרב בבויסק בשנת תקצ"ב עד יום מותו תרכ"א, קנה לו חבר נעלה בתלמודו הרב הגאון ר' אלינקע ראגאלער תלמיד הגר"א שלמד אתו בנישטאט.

ועל מקום הרב הגאון בנימין זאב טרויב שקבע דירתו בקעדאניאי ביחד עם חותנו, כנזכר למעלה, נבחר למ"ץ ר' בנציון אהרן ארען אבי ר' בענדט ארען, חתן ר' יעקב באריט, וגם הוא עזב לאחר שנים אחדות משמרתו זאת, והתפרנס מיגיעת כפו בעשיית יי"ג, נפטר תר"כ ונשאר הרב הגאון ר' יצחק אייזיק המ"ץ הראשי בלי עוזרים על ידו, נפטר בשנת תרי"ג לאחת שישיב על כסא הרבנות ל"ח שנים ויהיה בן ס"ח במותו.

ולאחר מותו מלאו מקומו שלשה רבנים מובהקים מופלגי בתורה ואלה הם הרב ר' מיכאל (דייטש) קיטאי**) היה רב בראשונה בלייוועווע ובשבלאן. נוסף על תורתו היה מלומד, קרא ושנה גם בהספרות החדשה, דרשותיו היו ערכים להשומעים, היה חשוב בעיני הממשלה ונתכבד באות כבוד של זהב, בהיותו כמה

(*) בנו של ר' אברהם שמעון טרויב הרב ר' זלמן טרויב היה ג"כ רב בקעדאניאי ובנו ר' ליב היה חתן ר' יחזקאל בן הגאון ר' דוב בהגאון ר' מרדכי ראבינער.

(**) בשו"ת "עטרת יצחק" מהרב הגאון ר' יצחק אייזיק הובא מר' מיכאל כמה שו"ת בסיומנים האלה: כ"ט, ל', ל"א, ל"ב, ל"ג, ל"ד.

שנים גם רב מטעה"מ). בשנת תר"ך כאשר היתה עלילת דם הידועה בשבלאן השתדל הרב לטובת אחב"י. נפטר שנת תרמ"ד, הניח אחריו כ"י על הלכה ואגדה, אפס קצתו נדפס במחברת קטנה בשם שו"ת "רב מלכיא" שהו"ל בנו המופלג ר' מרדכי דייטש שנת תרס"ה בירושלים.

מ"ץ השני היה הרב ר' אליעזר ב"ר זאב בהרב געצל בהגאון ר' יחזקאל לונק, היה ראשונה רב בציטביאן ישב על כסא ההוראה בשיאוליא כארבעים שנה מלבד רבנותו בציטביאן, אחי ר' יהודה ליב לונק בהמח"ב "קבץ שושנים" וגאולה ישועה, נפטר זקן בן שמונים שנה תרנ"ב.

השלישי הרב הגאון ר' חיים בהגאון ר' יצחק אייזיק נפטר באביב ימיו בן חמשה וארבעים שנה תרל"ו והניח אחריו כ"י חיבור על מסכת ערכין בשם "הפלאה שבערכין" (**). דבריו חיים" שהו"ל ג"כ חתנו ר' משה צבי ארדמאן.

במות הרב ר' מיכאל נבחר לרב מטעה"מ אברהם אבא אבעלסאן, כי ידוע אשר פנקסי ההרשמה נשלחו להרבנים מטעה"מ מעיר הפך, מן המרכז מסומנים במספרם וסודרים סוגים, סוגים, אולם לו היתה שיטה בפני עצמו שיטה מסובכה ומופתלת, שם לו לחק דבלי לרשום שוט חתונת ועניני גירושים, וכן לא היה מטפל אלא בילדות של בנים זכרים ובמיתתם, ולא היה רושם כלל את שמות הילדות הנולדות, ואף בענין זכרים היה מפליא ברשלנותו ובהסד דעתו היה מכניס את יום המיתה ויום הלידה בערבוביה זה בזה אל תוך הפנקסים, רשם את לידת של ילדה בסדר המיוחד לרשימת הילדים והרי מצרף כיד דמיונו הטובה עליו גם את יום הכנסת היד בביתו של א"א, והנה עברו עשרים שנה והרשות היתה קוראת את הבחור לצבא, וכשהבחור זה לא היה נדרש לקריאה היו מטילים קנס על הורי הקרוא לצבא של שלש מאות ר"כ, ולא הועילו שום טענות והוכחות שהבחור אינו בחור רק בחורה כן כתוב ברשימת הנולדים.

אחרי מות של אבעלסאן נבחר על מקומו בתור רב מטעה"מ הרב המופלג בתו"ח בנן של קדושים מר אהרן ליב העלער בהרב ר' אברהם בהגאון מופת הדור ר' יחיאל העלער***). כעת הוא מנהל (דירעקטאר) הבאנס דסוחרים בשיאוליא,

(*) כידוע אשר בימי אלכסנדר הראשון יצא חוק שהרבנים יהיו מאושרים מאת הממשלה שיהלו את ספרי הנולדים והנפטרים, את הנשאים והמתגרשים השביע את הלקוחים לצבא מבני, את העדים בבית דין הגלילי, שלש או ארבע פעמים בשנה בא לידו לנאם נאומים. והעדה בחרה לה לעצמה כרצונה איש, ותאשרה במשמרת רב בהסכמת הממשלה והיה נחשב כפקיד הממשלה, רב כזה נקרא רב מטעה"מ.

(**) הרב הגאון ר' שמעון הורוויץ רב בלייפציג חתן לאחד מחשובי עיר זאנער בהיותו עור בואנער חיבר הערות לספר "הפלאה שבערכין". הוא ג"כ המחבר מהקונטרס "מהלומות לגו כסילים" נגד החכם גיינער (בעל ה"אורשריפט" האידיאולוג של תנועת הריפורמה בגרמניה) והערות למסכת ברכות ותלמוד ירושלמי ובשנת תרל"ט נדפס ממנו "התניא" עם הערותיו (ספר זכרון).

(***) הרב ר' אברהם בהגאון ר' יחיאל העלער רב בהאזנפוט עד תרמ"א ואחר כן מ"ץ בליבוי מחבר שו"ת "יפה נוף" שני חלקים נדפס שנת תרס"ו מת

וראש הציונים. לאחר מות ר' מיכאל היה מורגש בשיאוילאי ג"כ חסרן מ"ץ לעבודת הקודש. בתמנה על מקומו הרב הגאון ר' שמעון שימא לוריה לאחר שישב שנים רבות על כסא רבנות ביעלאק ונתחבב מאד על בני עדתו, היה איש חכם בעל הגיון ובעל זכרון נפלא בלמודו היה פשטן גדול, הוא לא השאיר שום מקום לקושיות, שטתו לא היתה לחדש איזה דבר, כ"א לחלק ולהשיג הפשט הפשוט ואת הקצור הגמק. מת בשנת תר"ע.

שנת תרכ"ב נתקבל פה לרב בתור אב"ד הגאון ר' יוסף זכרי ז"ל נולד בשנת תקצ"א בעיר וולאדיסלאווא (ניישטאט קוירקא כעת ליטא) לאביו ר' נחן, הנקרא בפי כל נתן החר"ף. עוד בימי ילדותו הצטין הרי"ז בכשרונותיו הגדולים ומחיות עלם צעיר בן שמנה עשרה שנה כתב את ספרו "זכר יהוסף" הגיונותיו וחקירותיו בתלמוד ובהלכה עשה רושם גדול בין הלומדים בזמן ההוא. ויצא לו שם בין החכמים גדולי ישראל. עוד חיבר חדושים על הש"ס ושו"ת על חלקי הש"ע.

אשתו השניה היא בת הרה"ג ר' מרדכי גימפל יפה מראזינאי* הוא בא בכתובים תמיד עם הגאון ר' חיים חוקיהו מדיני** הרב דקאראסובאזאר מחבר ספרים הרבה.

בשנת תרפ"ג ובספר עיר ווילנא מהרב ר' הלל נח מגיד מובא: אשר הרב ר' יחיאל העלער בהיותו בן עשרים נתקבל לרב בשנת תקצ"ו בעיר הלושק ואחרי כן בוילקאוויסק (מחוז סובלק) ופלונגיאן ואלה ספריו אשר הניח אחריו, עמודי אור שו"ת, קנה לדודי, אור ישרים על הגדה, עוטה אור על שיה"ש מת בשנת תרכ"ב בן מ"ז שנים.

(*) הגאון ר' מרדכי גימפל בן הגאון הידוע ר' דוב בער יפה הנקרא ר' בערל קארעליצער רב בראזינאי, ובדרעטשין מגזע בעל הלבושים* בשנת תרמ"ח עלה לא"י ומת תרנ"ב כ"ה חשון וחתנו השני הגאון ר' צבי הירש בהרב ר, עזריאל הכהן וואלק רב בסאפעלאן ואחרי כן בקאסאווע, קאפולע, פאלאצק ופינסק מת תרס"ו.

(**) הרב הגאון ר' חיים חוקי הנקרא בראשי תבותיו, "חכם" נולד בירושלם בשנת תקצ"ג לאביו הרב ר' רפאל אלי הספרדי מגזע היהודים הספרדים אשר גרשו משם.

לבקשת אנשי עיר קאראסובאזאר (קרים) היה להם לרב ומורה שלשים ושלש שנים. בשנת תרמ"א היה הוא הראשון שאסר את האתרוגים ממורי ארץ יון לבוא בקהל, היה חובב ציון אמתי. בספר "שיבת ציון" להסופר א"מ סלוצקי נדפס מכתבו אדות זאת, נתן לישוב א"י ולטובת הפועלים כפי שידו מגעת, היה מכובד בעיני השרים ופקידי המלכות.

נודע בספריו הנפלאים, בשנת תרכ"ו הוציא לאור את ספרו "מכתב לחוקי" כולל חדושים על הש"ס ושו"ת על או"ח. בשנת תרל"ד הו"ל את ספרו "אור ל" כולל חדושים ושו"ת בענינים שונים מבלי הזכיר שמו. כי הוא ברוח מן הכבוד אך בקצו שם ברכה לעדתו נודע מי הוא המחבר. בשנת תרנ"ב הו"ל ספרו "שדי חמד" מערכת כללים דינים ע"פ סדר א"ב. סוף ימיו עלה לארץ ישראל וכל העם

המשורר י"ג בשירתו הידועה, קוצו של יוד" פגע בכבוד הפרטי של הגאון בתארו אותו לאדוק גמור וקנאי נלהב, עשוהו למטרה לחיצוי החדות, בהשיר „ברבורים אבוסים“, פגע בכבוד כל הרבנים. נגד השיר הזה יצא הגאון ר' יהונתן אלישברג ג"כ בשיר „משכיל לענות לבני קרח“ ב„הלבנון“ שנת ז' גליון ט"ז גם נגד רוח הרעה והסוּערה שהטיל לילכלול בין ישראל בספריו אשר הוציא לאור את הפאעמע-סאטירי שלו „קהל רפאים“ ואת האוטוביוגרפיה שלו „חטאת נעורים“ ואשר דרש תקונים בדת במאמריו „אורחות התלמוד“, „מדרש סופרים“ ב„המליץ“ שנה שמינית, יצא נגדו הר"י וחתנו ר' מרדכי גימפל, גם הרב ר' יחיאל פינס במכ"ע „הלבנון“ שנה ששית, יצא נגד דעותיו ונתנו לו תשובה נמרצה והסופר הנכבד ר' יצחק מרגלית** אשר נחשב בין היראים מלאו את ידו ע"י ר' ישראל סאלאנטר לחבר קונטרס מיוחד נגד המאמר „נוספת לארחות התלמוד“ והוצא קונטרס מיוחד בשם „מעוז התלמוד“ והדפיסו על חשבון ר' יצחק אלחנן ז"ל.

וממילא מובן שהתלקחה מלחמת סופרים, הסופרים המשכילים שפכו חמתם על מרנן ורבנן וכל מאן דעסקין באוריתאי, שכינם אותם בשמות צבועים מורדי אור, קנאים אדוקים, ואת מכ"ע „הלבנון“ בשם מכ"ע פתקי-אויל, סמרטוטי היוצא מבתי המרחצאות.

דבר הלמד מעצמו הוא: כי השנאה מקלקלת הרבה את שורת האמת ומפריזים הרבה על המדה הנכונה, בולזם בכבוד הרבה יחידים בעלי צורה המציגים במדותיהם הטובות ובמעמד מוסרים ותורתם, וכאשר אנכי הייתי אחד מבאי ביתו של הגר"י ארשה לי להעיר שלא היה כלל וכלל לא אדוק ולא קנאי, בשעת חירם כל האמצעים כשרים לתלות כל בוקי סרוקי בהרבנים, וראיה וחיוק הדך אחריי לשלחתי, ובכל הערים אשר עבר עליהן הם כתיבים על עתוני העכרים הרוסים.

(*) הרב הגאון ר' יהונתן אלישברג הוא בן הגאון ר' מרדכי בהרב ר' יוסף תלמיד הגאון ר' אלי' ראגאלער, הרב ר' מרדכי היה רב בראשונה בעיר זעזועמר, בשנת תרכ"ב נתמנה לרב בעיר בויסק מחבר ספר „תרומת יד“, „שביל הזהב“ ומאמרים הרבה כתב ב„הלבנון“, ובנו ר' יהונתן היה רב בראשונה בעיר פומפיאן ואחרי כן רב במאריאמפאלע, ובמיתו במאריאמפאלע ישבו למשפט לשפוט את בני הנכר אשר עשו פרעות בישראל בעיר פריענאי שנת תרמ"ב והאדון סגן קטגור חלעבניקוב עמל להוכיח בטוב טעם ודעת כי נקיים אנחנו מאשמות אשר טפל עיינו שונאינו באמרם לנו: „אתם הסבותם את לב עם הארץ מאחריכם בפעולתכם ובמעשיכם הרעים“, ועל ידו החרה החזיק העורך דין המושבע, גבר מאד נעלה קאמינסקי מווארשא, במלים קצרים אך ברורים יוצאים מלב רגש, בהשכל ודעת הביע צדקת ישראל, עפ"י השכל הישר וחוקי המדינה, והרב אלישברג יצא ב„המליץ“ (שנת תרמ"ד № 35) בתודה גלויה לשני האדונים האלה אשר לא מבני ישראל המה אשר הוציאו כאור צדקנו, בשנת תרמ"ח נתקבל לרב בואלקאוויסק מחוז גראדנא, חבר את הספרים „קסת יהונתן“ ודרכי הוראה.

(**) ר' יצחק מרגלית היה רב בדרוסקניק והוא ג"כ המחבר מהספר „ספורי ישורן“, מת בעיר ניו-יארק בשנת תרמ"ז בן מ"ה שנה.

לדברי של א היה לא ארוק ולא קנאי, התיר בשר חזק, ולא פחד לחשש טריפה, וגרם בזה הפסד מרובה למוסדי העיר, וכל הבקשות מנכבדי העיר לא הועילו, ולא ציית להם.

על ידו נתבטל מנהג הישן, "התשליך" עת גערו בני מכתפי בגדיהם את הטאים מכל השנה ע"י תפלה על שפתותיהם, "יתשליך במצולת ים כל חטאותם". היה חובב ציון גמור, וכמה פעמים הגיד שרואה בזה אתהלתא דנאולה, לקידוש ולהבדלה השתמש רק ביין כרמל [לא כהרכנים בימים ההם בזמן הזה]. היה ג"כ בין הגאונים אשר אסרו אתרוגי קורפו אסור עולם ואסור כללי, נגד דעת הגאון ר' יצחק אלחנן ז"ל אשר לא אבה לאסור רק על עדתו בקאונאס ולא אסור עולם. גם מכאורו על שיר השירים נחזה שלא היה אדום כללי, שאצל כל החרדים ההיראים נחשב ש"ש קודש קדשים ולדידה רק ענין מדיני מומן שלמה המלך. לוקחי בנותיו: מר זאקס גר בפטרבורג, עסקן צבורי, ציורי נלהב, כעת הוא מנהל הבאנק "אשראי" בא"י, והשני הרב ר' יעקב דוד ראפאפארט הרב דעיר זשייטל על מקום הרב קוק ז"ל. וחתנו ר' אשר ניסן לעווטאן מ"ץ ור"מ בשיאוליא נסע לאמעריקא.

נפטר למחרת יום כפור שנת תרס"ד בן שבעים ושלוש שנים.

אחרי מותו לתקופת השנה נבחר לממלא מקומו הרב הגאון ר' מאיר אטלס שהיה ראשונה רב בליבורי, סאלאנט וקאברין (אחי ר' אלעזר אטלס בעל הכרם) נהג את עדתו על דעת עצמו ולפי רוח בינתו ושאר רוחו, מבלי שאת פני כל עשיר, לא התערב בעניני העיר בכל זאת לא נעשה בעיר דבר גדול או קטן טרם שאלו את פיו.

לא נהג שררות בעצמו ויהי עבד לאחיו בני לעבדים בנפשו בכבודו ובכל מאדו [גם בממנו משמע]. הוא לא הטיף למוסר, לא דרש תוכחה ועם כל זה בא הדבר מאליו וכל העם למגדול ועד קטן כירא אלקים ועד חפשי בדעותיו נתנו לו כבוד ויקר. מת בשנת תרפ"ו.

ולאחר מותו נלקח הארון מעיר שיאוליא, ואוי לעיר שאבדה קברניטה ולא משתכחין...

נשאר עוזרו הרב אברהם יצחק נחומבסקי, גדול בתורה וביראת שמים למקטן ועד גדול נתנו לו כבוד, איש מצוין במדות טובות, כל עני נכחי רוח אשר פנה אליו לעזרה לא נתן ולא שקט עד אשר מלא בקשתם בשמחה רבה. ועד עתה הוא עומד בכהונתו זאת ואהוב לכל העיר. ומי שצריך לאיזה דבר פונים רק אליו והגשתי המלה אליו, דוקא אליו ולא לאחר ואידך זיל וגמר.

(*) השוי"ב מפה הרב ר' משה דוב סווינט, למדן וחרוף גדול, בקי בכל הספרות החודשה, מחבר ספר "נשמת יעקב" שעל ידו נתמנה בשיאוליא לשוי"ב יוכל להיות עד לדברי שכן היא.

שכירת הרבנים בשיאולאי ומאיזה הכנסות לקחו.

שכירות הרבנים לפני מאה שנה היתה דל ופעוט, מהכנסות קטנות, נראה מהספר „נעמי נעמי“ מהרב הגאון ר' יצחק אייזיק סימן י"ג אשר הובא בדברים כאלה:

„ענין אשר שאלתי את הגאון הגדול ר' אברהם אבלי מוויילנא ז"ל ושדחתי מכתב בזה"ל יורנו מורינו בדבר אשר אני מסתפק בנידון חכירה אחת הנהוגה פה קהלתנו (שיאולאי) מכמה שנים ונקראת בשם חכירת הרבנים והיינו שהכנסת הרבנות נחכרת ליחיד, והכנסה לזה הוא ג' רוי"כ מהכנסת המרחץ והבלן מחויב לשלם זה להחוכר ג' רוי"כ בכל שבוע ושבוע.

עוד מכתבים של הקאראבקעס מבושר ומקמחים אשר נחכרים בכל שנה ניתן להכנסה הנ"ל ארבעים רוי"כ מאתרוגים עשרה רוי"כ. ולבד מצות הידועים הנ"ל ניתן להכנסה הנ"ל חלק הרב מרח"ש. עבור תמיכה למורינו רוי"כ מכל תנאים ב' זה"פ, מכל גט רוי"כ מכל"ז מכל חתונה רוי"כ ונחכרת ע"פ הכרזות מי יוסיף ליתן כנהוג, והנה אשתקד ביום ג' אדר לאשר שהיו אנשי העיר מוכרחים ונחוצים למעוץ החכירו הכנסה הנ"ל על משך שתי שנים על אופן שהחוכר יקדים דמי החכירה לסלק תיכף בעת התלטה. מצורף לזה החכירו בכלל הוספה על הקאראבקע דבושר שהוסיפו ג"פ על כל פוד, והוספה הלוו החכירו עד א"ח השבועות תקצ"ב והכירה מהכנסות הרבנות הנ"ל על משך שתי שנים ונחכר הכל בכולל בזול טובא. והנה לאשר שעל בנין המרחץ נעשה הלואה משר אחד ויצא פסס בערכאות לגבות המרחץ עבור החוב ואשר ע"כ נתוסף בכתב אחריות מהכנסה הנ"ל, ונכתב בזה"ל פן ואולי יהי' התחדשות ויתבטל הכנסה מהמרחץ אזי יסולק לחוכרי הכנסה הנ"ל השלשה רוי"כ בכל שבוע מקאראבקע דבושר או מקמחים. ובאופן שבשעת חקירת הקאראבקעס יושלש שט"ח מחוכרי הקאראבקעס לבסחונות על חכירת הרבנות וכו' ופן ואולי יהי' איזה התחדשות שיתבטל גם הקאראבקעס או שי' גרעון מהחכירה הנ"ל באיזה אופן שי' אזי חל עלינו ח"מ לעשות תחבולה לסלק לחוכרי הכנסה הנ"ל וכו'.

מוכח מזה שער כמה היו שכירת הרבנים דל וקטן, ובאיזה מצב היו הרבנים.

להלן סימן כ"ה עמוד כ"ט בספר הנ"ל יש שאלה ע"ד מכס הבשר בזה"ל: נשאלתי בענין אשר איש אחד הדר חוץ לעיר נשבע לחוכרי הקאראבקע בשנת תקפ"ח אשר מחויב הוא להודיע להם מי מאנשי העיר שיקנה ממנו בשר להביא לתוך העיר וירצה להעלים הקאראבקע הוא יודיע להחוכרים ובקנס ג"כ עם יעבור ע"ז, וזה מסרוב נהודע שאיזה אנשים קנו ממנו בשר והוא לא הודיע ותבעו אותו חוכרי הקאראבקע דכעת שישלם קנס. ושאלו את פינו האם יש לו דין עובר על שבועה. והאיש הדר חוץ לעיר השיב שבשעת שנשבע הי' אז חוכרים אנשים אחרים ולא אותן בעצמם שהם החוכרים דכעת אנשים שלא מכיר אותם וע"כ יש לו דין כאינו עובר על שבועה.

נראה מזה שער בהתחלת הישוב עמדו היהודים גם במצב הכלכלית במדרגה נמוכה ודלה, וממשלת החוכרים היתה ידם חקיפה וקשה על תושבי העיר.

שבוע פרוטות אחדות הותרו לתת שבועה לאיש יהודי ואחר כן תבעו אותו לדין כעובר השבועה.

עוד הביא הרב הגאון ר' יצחק אייזיק בספרו „נטעי נעמנים“ סימן ס' עמוד מ"ד. ע"ד דין תורה שהיתה לקהלת שיאוליאאי עם השוחטים ואלה דבריו: שמת' לבי להענין אשר אירע פה קהלנו שנתמנו שני שוחטים על אופן שכ"א יסלק שכירות לקופת קהל רוי"כ ורבע בכל שבוע ושבוע, ונעשה ע"ז כתב בזה"ל: אנחנו הח"מ התחייבו א"ע לסלק וכו', וקבלנו עלינו לסלק כזאת בלי שום גרעון, ובאם שיעבור ח"ו ולא נסלק משך זמן שלשה חדשים רצופים ואף אחד מאתנו שיעבור ולא יסלק חלק כו' אזי יהי' שחיטת העובר אסורה, וכ"ז נעשה ברצוננו הטוב וקבלנו ע"ע בחיוב גמור שלא לשנות וכו' וחתמו בחת"י ממש, והנה נתהוה הדבר שלא סלקו כפי חק הקצוב דלפי לשון הכתב משמע שכל אחד ואחד מחויב לשלם ר"ש ורבע בלא גרעון בעולם וזה התחייבו א"ע והתקשרות ע"ז באם שיעבור אחד אזי יהי' שחיטת העובר אסור וכיון שנגרע מן התשלומין הרי עברו על מה שהתקשרו וא"כ יש לנו לדון לענין שחיטתם על להבא.

נראה שגם השוחטים לא חיו חיים של טובים יותר מהרבנים, שלא הי' ביכולתם לשלם לקופת הקהלה רוי"כ ורבע לשבוע סך קטן כזה, והי' שקלא וטריא לאסור אותם משחיטתם.

כן היו פה כמה בע"ב מופלגים בתורה אשר כתב הרבנות הולמתם ולא אבו להשתמש בכתרה של התורה והתפרנסו מיגיע כפיהם, כמו הרב ר' בנציון אהרן (אשר זכרתיו למעלה).

ר' שאול טוביה חתן ר' מאיר בהרב ר' געצל לונץ (בספר „עטרת יצחק“ הובא ממנו שו"ת בהסימנים האלה: י"ז, כ"ב, ס"י, ס"א, ס"ג).

הרב ר' העלמאן קווייט ברב ר' הלל, איש גדול בתורה ואדוק נלהב, גבאי רצשי דחברה קדישא (בספר „עטרת יצחק“ הובא ממנו סימן ס"ח שו"ת).

ר' שמואל העלמאן, גם ממנו הובא בספר „עטרת יצחק“ איזה שו"ת סימן פ' ופ"א.

הרב ר' ראובן יוסף ב"ר עזרא, אחרי כן נבחר לרב בראדווילישאק.

הרב ר' אלי' ביינישער).

הרב ר' ישראל לעווין נבחר לרב בעיר הקטנה גרווד ואחרי כן בעיר סאדי

חתן הגביר הנכבד ר' ליב גוראק, חוכר מכס הבשר בשיאוליאאי, בן ר'

בנציון גוראק (נקרא „בעצצל דער יתום“ על שם שנשאר יתום מאביו ואמו בהיותו ילד עם ירושה גדולה), אחד משבעה טובי העיר, בחיר עסקני הצבור מדור הישן, פיזור נתן לאביונים ולכל דבר צדקה בנשאו על שכמו משרת גבאות מהרבה מוסדות.

ר' בנציון סענדראביטש (אבי רעיית הכבודה כותב הטורים האלה מרת

הנה ויל היה בקי בש"ס ופוסקים סלא וגדוש במדרשים וספרי יראים, תורתו היתה אומנתו.

(*) יש לשער שמשפחת ר' אלי' בייניש היא ממשפחת דוד בייניש שנתקבל מאת המלך ניקולי I בהיותו הוא והמלכה בשיאוליאאי 1838.

בן הצדיק ר' איצעלע מקעלם (החכם ר' אליעזר אליהו פקידמאן בזכרונותיו בה, שטימע" 3276 ע"ד אנשי השם וגדולי תורה שבקעלם מוכיר גם את ר' איצעלע בין גדולי התורה וחתן ר' בנציון ניראק הנ"ל.

אברהם משה לונץ ממשפחת הגאון ר' יחזקאל לונץ החלוצי בשדה הקירית ארץ-ישראל. עשרות שנים לקט ופרסם מקורות ותעודות לחקירה הארץ, תולדותיה ותושביה. למעלה מעשרים שנה ערך, והוציא לאור את לוח א"י, המשמש עד היום הזה המד חשוב לחוקרים. נתעורר בצעירותו ועשה את עבודתו הספרותית על פי הקראה והכתבה. ספריו, מורה דרך בא"י וסוריה", "נתיבות ציון וירושלם", "אוצר ספרות ארץ ישראל" יצא מת בן ס"ד שנה בא"י שנת 1918.

ר' יהודה ליב לונץ ב"ר זאב בהרב ר' געצל בהגאון ר' יחזקאל בעל המחבר, "קובץ שושנים" וספרי, "גאולה וישועה", קבל מכתב תורה מהשר מונטיפיארי בשלחו לו את ברכתו ליום הולדתו תשעים ותשע שנה ונכנס לשנה המאה. ר' ליב ישעי' לונץ מוקיר רבנן גבאי דבהמ"ד הגדול וחברה קדישא כמה שנים (אחרי מות ר' העלמאן).

ר' אברהם מל ראם ממשפחת הגר"א. איש נכבד בר אורין ובר אבותן ירא אלקים ומוקיר דעה, עסקן בצרכי צבור באמונה, כל ימיו אהב לעשות צדקה וחסד ולהשתתף לכל דבר שבצדקה וגמ"ח.

ר' יצחק ארי' גולדברג בהרב ר' יששכר דוב, חותן ר' חיים ליב שעסקין, היה גדול בתורה, נהרג הוא ואשתו ע"י שודדי לילה עם בניו הקדושים ר' יששכר דוב ור' יחיאל דוד, שנת תרע"ד ו' כסלו. הרוצח נתפס ומסכת המלחמה העבירו אותו לתפיסה בעיר אחרת, ולא נודע אם העמידו אותו למשפט.

כן היו פה מגדולי ישראל המשכילים, ראש סופרי ישראל בזמנם כגון ר' מרדכי אהרן גינזבורג, היה חתן לאחד הבעה"ב מפה, מחבר ספרים האלה: "גלות הארץ חדשה" ו"וילנא תקפ"ג", "תולדות בני אדם" ו"וילנא תקצ"ח", "קריית ספר" ו"וילנא תקצ"ח", "הצרפתים ברוסיה" ו"וילנא תר"ב" ובספרו, "אבי עזר" רבות זכר משיאוליא בספר הזה. נולד בסאלאנט תקנ"ו מת בוויילנא תר"י.

בשיאוליא גרו גם מתו הסופרים הנכבדים מר יוסף עפשטיין ומר זוסמאן מאריק, חבר שירים בעברית.

המשורר יליג גר בשיאוליא חמש שנים, היה מורה בבית הספר העבריים מטעמ"מ.

המורה הידוע מר יוסף ירמיה גלאס, מחבר ספרים הרבה וביחוד ספרו "מיתודיקה לכתבי הקדש" מכילה את הפרובלימטיקה את המיתודולוגיה בלמוד כתבי הקדש (אנטוורפן תרפ"ז).

המאורעות והרפתקאות השונות שעברו על עיר שיאוליא במלחמת השבדים.

בשנת 1645 (יש סופרי היסטוריה מבאים שנת 1655 והיא מדויקת ביותר שכאשר התפרצו השבדים לתוך ערי ואמוט לכד אשר הכבידו מסים וארנוני כל עיר ועיר שכבשו, עוד עשו פרעות ביהודים ובעיר שיאוליא בנוז גם א תפלת הגוצרים רכוש גדול. וכן בשנת 15—1710 במלחמת השבדים

בהיסטוריה בשם מלחמת הצפון) בעברם דרך שיאוליא לקחו בחזקה מהיהודים ישוב הקטן מכל אשר מצאו והיהודים התרששו מאד מאד. ואחרי המלחמה פרצה מנפה השחורה ותבלע קרבנות הרבה (קרבנות אדם*) (עיר שיאוליא וההיסטוריה שלה מאת הסופרים גוקאחסקי וגססקיז).

מלחמת נאפוריאן** בשנת 1812.

שנים רבות לא ידעה ליטא וזאמוט ממהומת מלחמה, ובמשך תקופה זו נתנה דחיפה אם גם בצעדים אטיים להפרכת המסחר, והנה קפצה עליה רוגזו של נאפוליאן. כפי שמובא בהיסטוריה אשר מרכו מפקד החילות היתה בעירה הקטנה קאלטינאן (מחוז ראסיניאי) סמוכה לעיר שיאוליא, ומהעירה קאלטינאן נפוצו על זאמוט כולה, והחריבו כל אשר מצאו בדרך ויקחו להם מכל הבא בידם והעיר שיאוליא היתה ראשונה אשר סבלה מהמלחמה הזאת מתגרת שר הצבא מאקדא-נאלד, וכאשר נסגו אתור בחפזון ובאי סדרים, וחיל הרוסי הופיעו בעיר, שדר אשר נשאר לפליטה מחיל הצרפתים והעזובה והחורבן היתה נכרת עוד זמן רב.

יש אגדה מספרת אשר השר מאקדאנאלד התאזה לראות מנהג חתונת יהודי לחשובי העדה מלאו בקשתו. מצאו להם חתן וכלה ויצגו להם מיד החופה במעמד כל שרי הצרפתים, אשר הרבו לתת להזוג המאושרה מתנות רבות. ואחד מצאצאי הזוג הנ"ל נמצא עוד בשיאוליא בשם, לייבטשע באנאפארט*.

בהדרך המוכיל מתחנת מסלת הברזל להעירה, חפרו גבעה קטנה כדי לישר את הדרך בשנת 1935, ומצאו בעמקי האדמה ערך עשרים סברי אדם מונחים בארונות רקובים, והשלדים כמעט בשלימות, נכרו עוד צורת אדם. ויודעי דבר שערו שהם אנשי חיל ממחנה נאפוליאן אשר חצבו למו קבר פה. שאז היה המקום הזה עוד מכוסה ביער גדול.

מרידת הפולנים בשנת 1831***.

עד שנת 1831 היתה נסיכות פולנית תחת ממשלת רוסיה עם זכויות מיוחדת, והגלילות ליטא וזאמוט היו עוד מכבר לנחלה לממשלת רוסיה מימי יעקאטרינה השניה.

ובשנת הנ"ל מרדו הפולנים בממשלת רוסיה, ואצילי הפולנים באו בדברים את הפולנים מגלילות ליטא וזאמוט לעזור להם בהמרידה ולהסיר צוארם מעול ממשלת רוסיה ולהספח אל ממשלת פולין החארשאית. ובימים ההם היו רוב ערי ליטא וזאמוט רקים מאנשי צבא הרוסים, שאחרי מלחמת רוסיה עם התורכי בשנת

*) הסופר הנכבד מר ליפמאן בספרו תולדות היהודים בזאמוט מביא: אשר סמני הריסה והחורבן מימים ההם נראים עוד היום בסביבת פלונגע שרידי חורבות של ארמון מצודה של הנסיכים הזאמוטים וכן סביבת יאנובה המצודה, סאנטאקי אשר השבדים החריבה.

**) נאפוליאן גייס את תושבי המקום הנכבשות על ידו, גייס ג"כ וסדר גדוד מעם הליטאים.

***) פרטי המרידה וההיסטוריה שלה היא כתובה ב,רוסקי אינוואליד* 266, 267. מאז שנת 1843. בשנת המרידה התפשטה המגפה בזאמוט.

1828 נשארו עוד חיל הרוסים על גבול תורכי, ועל כן בכל הערים שבאו הפולנים כבשים בלי שום התנגדות, ורק בעיר שיאולאי כפי שמובא בהיסטוריה היו ערך 3000 חיל רוסי, וחיל המורדים עלו עד 15 אלפים, ואחרי מלחמה ככדה הבקעו את העיר. ראשית מעשיהם שדרו רכוש היהודים וטלו את החשודים למתנגדי הממשלה הפולנית, ומי המה החשודים נגד הפולנים אם לא היהודים?

ואחרי אשר בא הגנרל הרוסי שירמאן מעיר פנבונים אשר השקיט שמה את סערת המורדים, ויצא גם לשיאולאי להשקיט את סערת המרד, נמצאו אז היהודים בין הפטיש ובין הסדין, ובמסרים כאלה היהודי נשהט בלי הברל לאיזה צד שיצטרף. כך הוא גורלו שניהם שומטים אותו, והוא זר לשניהם, שניהם תחשק נפשם להתרחץ בדמעות היהודים ובדמם, לענין הפרעות נגד היהודים כרתו ברית חיל המתקוממים ברית שלום עם הקוואקים שנאיהם, וסוף דבר שיהודים תושבי שיאולאי סבלו הרבה משני הצדדים, כמו תמיד בשעת אנדרלמוסיה, היהודים מוכים תחילה.

בעת ההיא קרה מאורע אכזרי מאד, קבוצת יהודים אשר נסעו משיאולאי לשמחת חתונה נהרגו בדרך באופן אכזרי מאד ע"י חיל המתקוממים, הרצח הזה המיר סער גדול בין היהודים בליטא כפי שמובא בתולדות היהודים ליטא-ואמוט מאת הסופר ליפמאן כרך א' אשר משורר אחד משיאולאי בשם "דמיה" הביע רגשות צערו בדברים נמרצים לזכרון את פרטי הרצח הזה בספר, ענבי ראש בכתב יד בקלקציה של צייטלין מלייפציג. כן מובא מהסופר ליפמאן בספר אנ"ל אשר ועד המורדים המחזוים פנו אז בכרוזים אל הצבא היהודי לבוא לעזרתם, אחדים מהכרוזים נשתמרו בארחיון הממשלתי בוילנא ובניהם נמצאים גם מהועדים בטלשיאי, ראסיניאי, שיאולאי. זה האחרון קרא ליהודים לעבד ביחד עם המורדים, ויתן להם גם הוראות איך ובמה לעזר להם. פרט זה הודגש עוד ביתר בהפקודה שנשלחה ביחד עם הכרוז מאת שלטון הפולני הזמני בשיאולאי אל מפקד שד הפרסיה האוועזנטית בכרי לפרסמו בין הקהל היהודי וזאת התעודה: "מאת השלטון הזמני של מלכות פולין בשיאולאי אל הקהל באוועזנט: הנה יודע לכם בני כי אנחנו מקריבים על מזבח החפש את רכושנו ונפשותינו, ואתם אשר תהנו ביחד אתנו מן החירויות הללו, הנכם מחויבים לעזר לנו עד כמה שידכם מגעת. משום זה מטיל עליכם השלטון חובה מחלטת לרגל את התנועות חיל השונא, ולהודיע מזה באמונה אל השלטון והקומנדנט של כחותינו המזוינים ביחוד זה מוטל על ראשי הקהל שמחויבים להועץ את חברי הקהלה ולקבץ את הסדר איך לרגל ולחקר את מצב הדברים שהיא לטובת הכלל ולהודיע מזה בהקדם הכי אפשרי.

ביחד עם זה מזהיר השלטון כי בעד הוסעה או התנפלות פתאומית של השונא בלי הנהרתם יהיו ראשי הקהל אחראים בכל חמר הדין, הן בגופם והן בממונם, וליהודים הי' רוח והצלה מפני מפתחם הגדולה אשר סבלו המורדים. למען תת איזה ציור ותמונה מה אירע ליהודי תושבי שיאולאי, ובאיזה מצב מדיני חיו היהודים בכלל, במשך זמן המרידה אביא מקריב אחדים אשר קרה בשיאולאי. ב"נטעי נעמנים" מהגאון ר' יצחק אייזיק סימן י' עמוד ע"ג הובא דברים אלה: בעובדה דשתי גשים עגונות אשר בעליהן נשבו תחת חיל פולין

בהיותם פה, ובעת שנסו מפה הוליכו להאנשים עמם, ולבסוף נתלו שניהם ונקבר, ע"י יהודים, והעיד אחד מהקברנים ואמר שהכיר לאיש אחד עם חבירו שהי' ג"כ משיאולאי, ביום קודם ר"ח אב שהי' חי עדיין, וכמו כן הי' מראהו בעת הקבורה שלא נשתנה כלל ועל מת השני אומר שאי' בודאי מי הוא אך העיד בשם חבירו שהלך עמו ג"כ לקברם שאמר לו אז בזה הלשון: „מיר דוכט אז דער אנדערער מת איז משה פון שאוועל". ושוב בא עד אחד ואמר בשם המקבר הנ"ל שאמר לו בזה הלשון: דער אנדערער איז בודאי משה משאוול".

עוד עובדה אחת סימן ד' בחלק „אבן עזר" דף ס"ט בדבר העד שהעיד איך שבקיץ תקצ"א עת חירם ומלחמה נשבה הוא עם עוד ג' אגשים בידי עם פולין ויהי כאשר נסו חיל פולין מציר אוווענט נמלט הוא מהם. ונחבה באחת המקומות ומרחוק נראה לו שירו עם פולין על ג' הנשארים מקנה השריפה, והמה היו מוטלים לארץ ושכבו זמן רב, ואח"כ ברח הוא ממקום שהי' נחבה ושמע שאומרים שבעיר ווארנא נקברו הנהרגים, גם שמע מגוי אחד שאמר לו איך שתביריו כולם נהרגו. והנה עדותו הוא בעת חירום ומלחמה וצריכא עיונא רבה.

אמנם אח"כ העיד אותו העד לפני ב"ד שליג בעיר אחרת בסגנון אחר, והיינו שראה לכל הנהרגים אחר מותם והכיר אותם ג' ימים למיתתם. ויש להסתפק בזה אם מהני עדותו פעם ב' דהא כיון שהגיד שוב אינו חו"מ עכ"ל.

יש לשער שהיו עובדות כאלה רבות השרירו ותלו את היהודים בלי שום עון ופשע אשר שמו עליהם עלילות דברים, מלבד אשר שדרו את רכושם. אולם אחרי המרד בא שינוי לטובה בהמצב הכלכלי וגם בהמצב המדיני בשנת 1839 יצאה פקודה לתת הרשיון ליהודים להשתתף בבחירת בהעירות, כדי להחליש את השפעת הפולנים ופעולתם בחבל הליטאי.

המרידה השניה בשנת 1863*.)

בהמרידה השניה בשנת 1863 היתה עיר שיאולאי עוד פעם למרכז הצבא, אולם במדה מועטת כפי שהיתה בהמרידה הראשונה. בכל זאת לא מעטים היו מספר החללים היהודים גם במרד השני, וגם בפעם הזאת נצחו הרוסים. והפולנים חלו מפלה גדולה. את המורדים הפולנים תלו על ההר הקטן בקצה חציר ההולכת לקורשאן אשר היום נמצאים פה הקברים מחיל האשכנזים אשר נסלו במלחמת העולמית. ובתחלת שנת 1864 שקטה המרידה, אולם מצב היהודים הורע מאד מאד.

י"לג שהיה בימים ההם מורה בכית ספר עברי בשיאולאי מספר בזכרונותיו שניצל שתי פעמים ממות בדרך נס בימי המרד. הוא נסע משיאולאי לקאונאס ואחד הפקידים מידידיו בשיאולאי נהן לו מכתב למסור לשר הפלך בקאונאס ובהיותו בדרך סר ללון באכסניה בביסוגלה ופתאים הופיעו כמלון המורדים ויחלו להפש בכל ההדרים. גם הפצו להכניס לאותו החדר אשר י"לג ישן שמה, אולם בעל האכסניה עצרום ויחסם הדרך לפניהם בהבטיחם על ישרת לב האורח הידוע

(*) הרב ר' שמואל מאהליווער השפיע הרבה על בני הנעורים שלא ילכדו בפח המרידה.

לו היטב מכבר, וכאשר שב מקאונאס הביתה ובהיותו סמוך לשיאוליא עצרהו פלוגת צבא רובי וחשדהו כי מרגל הוא, ובעמל רב נמלט מידם.

הרעב בשנות 5-1843.

בשנות 5-1843 היה רעב בכל ארץ רוסיה רעב איום ונורא, והגם שהרעב היה מכת מדיני ולא עירות בודדות, בכל זאת החובה לספר ולתאר את הרושם המר שהשפיע הרעב על העיר שיאוליא מסבת ירידת גשמים בלי הפוגות מאמצע הקיץ עד חדש כסלו לא היתה שום אפשרות לאסוף התבואה מהשדות וגם לזרוע מזרע החורף, ולשנה הבאה לא ירד גשם כלל בכל הקיץ ותבש הארץ. האדמה לא נתנה יבולה, ויהי רעב בליטא-זאמוט במצב כזה שבת כל מסחר וקנין, האכרים התרוששו, וחדלו לקנות כל דברי חפץ אפילו היותר הכרחיים.

גם היהודים בשיאוליא מבעלי בתים הבינונים, ואף גם מהעשירים החלו להחיות בצמצום חיי צער, כל מלאכה ועבודה נשבתה, והמה היו הראשונים בין חללי הרעב כפשוטו וכמשמעו, עורם צמד על בשרם, ופניהם נפחו וידי הכעסה היתה קצרה להושיט להם גם מעט עזרה.

או התעוררה הממשלה ובאה בעזרתה. להאכרים נתנה עזרה לקנות להם תבואה לזריעה (וע"כ נקראת התמיכה בשם מעות דגן), גם לקהלות נתנה הממשלה "מעות דגן" בתור הלואה, ותמכו את הרעבים במקצת.

ואחרי כן לא היתה היכולת לקהלת שיאוליא במה לשלם את ההלואה להממשלה, ביהד עם מס הגולגלת שהחסירו מלהביא לגנני הממשלה מדי שנה בשנה מרוב עוני וחסר כל, ובעד כל אלה תבעה הממשלה לשלם הריבת עם גפשות לצבא. ועל קהלת בשיאוליא רבצה משא כבדה מהחובות, ואשר תבעה מתושבי העיר, והיהודים נתדלדלו מאד מאד, וכתוצאה ממצב זה באה הגירה המונית משיאוליא לערים אחרות, וישוב היהודי נתמעט הרבה.

הרעב בשנות 9-1867.

יעד אשר התעוררה עיר שיאוליא מעט לחיים חדשים, ועד אשר לא הספיק להטשטש במוח היהודים זכר אותן התלאות של הרעב במשך השנים אשר סבל זה לא כבר, והנה עוד פעם רעב שוב הופיע בהדר גאון עוזו בשנות 9-1867 אשר הי' רק בגבולות זאמוט. בראשית 1867 הי' רנון בתבואת הארץ בפרוסיה והוציאה את רוב התבואות מגלילות ליטא וזאמוט, וסוף שנת 1867 החלו גשמים לרדת בלי חשך עד סוף חשון מבלי שהיתה היכולת לאסוף התבואות מן השדות ובשנת 1868 לא ירדה אף טפת אחת גשם, ושתי שנים רצופות לא נתנה הארץ יבולה, הרעב גבר באופן נורא מאד ורבו חלליו.

בעתו הודיעו כל המכ"ע שאשה אחת במחוז זאמוט נלאתה מנשא מצוקת הרעב וכאשר עוללית הציקות לתת אוכל למו ובביתה אין מאומה, לקחה סכין ותכרית את צווארה באמרה הא לכם לחם, ובעת אשר אול הלחם נסתמו גם מעינות הסרנסה, שגם עמי הארץ גועו ברעב (זכרון יעקב חלק שני) והרעב הנורא ששרר בכל ערי זאמוט עשה ג'כשמות בשיאוליא וירדה ממצבה עד מאד מאד, והתעוררה ממצבה הרעה אחרי אשר קבלה תמיכה ועזרה מהועד אשר נוסדה ע"י אנשי

השט"י והודות להועד, נצלו הרבה אומללים מחרפת רעב ולפתוח את חנויותיהם ולעסוק במסחרם, והמסחר התחיל עוד פעם להביא ברכה להעיר.

המגפות בשיאוליא.

עיר שיאוליא סבלה רבות פעמים ממגפות אשר היתה בה במשך שנים תכופות זו אחרי זו, ושתתה לבויה מכוס התלאות בתקופה ארוכה זו, לבד אשר סבלה מהמגפות ביחד עם כל ערי ליטא רבות פעמים, סבלה היא לכדה בהשנים דהאלה: 1630, 1872, 1866, 1853, 1849/50, 1838, ובשנת 1893 אשר בלעה קרבנות הרבה ומשפחות החישו למו מפלט לעירות אחרות, בכל המגפות נגע ביהודים לרעה אבל לא באותה המדה שנגעה בנוצרים, אולם בשנת 1849 מתו במגפה זו נוצרים 26 ויהודים 316, וסבת המגפות חתמידות אשר היתה בשיאוליא היא חסרון מים טובים לצרכי העיר, ובשנים האחרונות אחרי המגפה בשנת 1893 נעשה ע"י שלטון העיר שלש בארות (ארטעזיאנסקי) בעמק שלש מאות רגל, מים טובים ובריאים לצרכי העיר. (בספר עיר המחוז שיאוליא מאת הסופרים הנכבדים גוקאוסקי ופאטאשקין עמוד י"ב).

שריפת עיר שיאוליא שנת 1872.

עוד לא הספיקה עיר שיאוליא להתנער מקצף המגפה משנת 1872 ואסון חדש בא עליה כשוד משדו, בשנת הנ"ל נפלה תבערה בעיר וכשליש העיר עלתה על המוקד, וכמעט שהחריבה אותה לגמרי. רבים עזבו את העיר בחסר כל, חברת אחריות מאש טרם היתה מצויה בכל העירות ובפרט בהערים הקטנות ולא היתה להם שום אפשרות למסור באחריות רכושם הדלה ונשארו משפחות רבות עניים מרודים.

ולא רבו הימים ושיאוליא התנערה שוב מחורבנה. מהיותה עיר מסחר התחילה מושכת אליה יהודים בעלי עסק ומסחר ועם גדול מסחרה התחיל גם גידול בניניה, ובטבור העיר הלך ורב מספר הבנינים ובתי המסחר.

הקהלה מדפנים.

ע"י הקהלה נעשת כל צרכי העיר, היא היתה בא"כח של היהודים ובלעדה לא היתה רשות ליהודי לעשות דבר לצרכי העיר, היא היתה תקיפה כמוסד מלכותי עוד ביתר שאת כבימים האלה, הקהלה היתה מחויבת לשלם להממשלה כל המסים והארנוניות אשר מגיעה לה מהעירה, וכן חובות הצבא באנשים, הגם שחובות הצבא היתה רק חובת גברא, כלם היו שויים וחייבים בחוב תרומת הצבא, בכל זאת היתה חובת הצבא חובת הקהלה, הממשלה הטילה החוב רק על הקהלה והאנשים העסקנים שהתמצו להתעסקנות המגונה הזאת למלאת חובת הקהלה

(*) ר' אלי' לעוינסאן הנקרא ר' אלינקע קרעטינגער, ד"ר לעהמאן, הגביר הנכבד ר' אלי' בער, הגביר ר' ראובן שלעז, הרב ד"ר רילף, תחת הנהגת הגאון ר' יצחק אלהנן ז"ל.

להממשלה עשו מעשים אכזריים ורעים בעד בצע כסף ונקיי הדעת ברחו ומלטו נפשם מלחות דעה בעסקי הנפשות*) והדברים ארוכים.

חיי היהודים מלפנים ומסחרם.

חלק גדול מהיהודים כמו בעל מלאכה, פועלים, רוכלים, עגלונים וכל האנשים החיים מן האויר, מהמסחר הקטן בשוק, חיו חיי לחץ ועוני, הסתמכות כמו האכרים וילדי עם הארץ אשר צרכיהם מעטים המה, פת חטה ובשר לא בא אל פיהם בלתי בימי שבת ומועד, פת חטה היתה בכלל בליטא וזאמוט לחם מעדנות לבעלי מפוקים מנוער. גם סוחרים הקטנים מחזיקי חנויות למיני מזון שונים וכל מיני מכלת כמלה, דגים מלוחים, ברזל, כל כלי עץ וכלי חרס, חיו חיי צער ועוני בכלל לא היו החנויות מוגבלת לסחורה מיוחדת, בחנות של מכלת נמצאו גם מיני ברזל או קדרות של חרס, ראשי מסבות העניות הן חסרון התנועה. מסלת הברזל טרם היתה בארץ, וכן לא היו דרכים סלולות**). גסעו בני אדם בקרון או בעגלה מהלך שבוע או ירח ימים, הדרכים היו מקודקלים מאד והנסיעה של איוה מרפאות ארכה כמה ימים, נוסע אתה איוה מיל ואין בית, ואין יושב, וכי תעביר דרך הכפר דל מראהו, העגלה מתנועעת על הגשר הרעוע, ואחרי כן היא עוברת בין הבתים הקטנים שנראים כמעט כאהלים שבורים, ושוב הנך במשור, יפסיקו רק ערמות תבן או עץ בודד בירכתו הדרך, ותנאי התחברות הדרכים קשה מאד.

וגם מצב המדיני והקולטורי עד אחרי „מלחמת קרים“ היה קרוב להמצב האזיאטי: העבדות שררה בכל תקפה, האצילים משלו על אחוזתם ועל האכרים כאות נפשם, האכר נמצא במצב פרימיטיבי, דעתו היתה קצרה, לא הכיר גם בצורת מטבע, בתיהם היו שפלים עם חלונות קטנים, תנור בלי ארובות, עשן ובהסיקה פתחו את הדלת, והבית מלא עשן, עניות ודלות שררו בהכפרים ומאליו מובן כי האכר קנה לו רק דברים הכרחיים וכמעט שלא הצטרכו כלל לכל חפצי החיים ועל כן לא נפלא כי מצב המסחר היה רע מאד. וכדי להקטין את ההוצאות חדלו גם בני לקנות רק דברים הכרחיים וכל כלי תשמישי נעשה מברזל נחשת, ובדיל למען יעמדו ימים רבים, גם בגדים היו עשויים שיעמדו עשרות בשנים והבור היתה צריכה להתמלאות תמיד רק מחוליתה אשר לא הי' באפשרי, וע"כ מטעם זה היתה ג"כ האומנות והמלאכה שפלה ובוזיה, לא מצד עצמותה, כ"א מדלותה ועניה, שלא היתה מחיה את בעליה, לא נשאה את נושאה.

הרבה יהודים החזיקו אכסניות עם אורוות גדולות למעמד הסוסים, בתי מזיגה, אשר באו אליהם בימי השוק האכרים מהכפרים, גם הסועלים מבני

*) הסתוריה האיומה זאת — כדברי דוכנוב — הסתורית ה, קאנטאניסטים לא נחקרה כל צרכה. הסתוריה האיומה הזאת עדנה מחכה להסטוריון שיבוא לספר את דמעותיהם של ילדי ישראל ולשימון בנאד ולגינזון לדורות, למען דור הבא. איך אלפי נערים נחטפו בחוקה מזרועות הוריהם, ובחוקה הובאו תחת דת הנוצרית ** כבוש ראשונה היתה פעטערבורג—ווארשא שיסד גיקולי הראשון בשנת 1840 להגן על נפות פולין שדא חפרוך גם שמה המלחמה שיצא לעזור לממשלת „אוסטריה“ להשקיט את המרידות בהונגריה וגאליציה.

האספסוף יושבי העיר לשתות ולשכוח רישם, בבתיים האלה מצאו גם מיני מזון שרק קיבת בני דלת העם תוכל לאכלם. במדרגה גבוהה היו בתי משקה יישי ושכריים ששם סרו אצילים ופקידי הרשות, על פרשת דרכים כעת „חילנא—טילזוט“ עמדו ארבע בתי משקה ממדרגה ראשונה אשר נודע לכל שהיו נקראים בפי כל די „4 קרעטשמעס“.

עד שנת 1850 הי' עסק היישי חפשי ככל הסתורות, והרבה מאחבי התפרנסו מעסק היישי. ומשנת 1850 הטילה הממשלה לשלם מכס גדול מיישי שמוכרים אותו בערי המחוז, ואחרי שנים מועטת הנהיגה את המכס גם על הכפרים, ומסרה את מכס היישי בחכירה, והרבה יהודים לקחו את מכס היישי, והמה קבעו שומרים בכל בתי משריפת היישי, והממשלה לא הבדילה בין לאום ללאום וגם מבני ישראל נפקדו כאלה, כה ארכה ממשלת המוכסן עד שנת 1865 אשר הממשלה בעצמה לקחה על חשבונה והיא בחרה את הפקידים רק נוצרים והרבה יהודים אבדו את פרנסתם.*

באיזה מעונות דרו לפנים יהודי שיאוליאאי

הבתים** היו בכלל בימים ההם שפלי קומה בלי חדר והדר דומה היתה לכפר יותר מי שהיא דומה לעיר בבתייה הדלים והפחותים, חדר אחד גדול שמש לבית המבשלות ולחדר האכל וחדר המטות ביתה.

משפחות משפחות ישבו בבית אחד. בשכר דירה מעוטת חדר אחד ואפו כמה נשים את להמן ובשלו בתנור אחד (לפניו מי שקנה פת מן האופה נחשב לענין, חדר הבישול הי' מלא חמיד רעש ותשואות. כל היום היה בוקע משם קול הקטטות והצעקות, שהיו ריבות זו בזו, על התנור תלו את בגדיהם ופוזמקאותיהם המלוכלכות והציגו כלי חרס שלהם אשר מרקו ושטפו כדי ליבשם.

נר וחלב בלתי מזוקק עם פתילים מחוטי פשתה פשוטה היה להם למאור הלילה, מוכן מאליה כי לא חיי נשמות היה אור הבית.

גרוש היהודים מהכפרים ומתחומות הגבול

גרוש היהודים מהכפרים ומהגבול פעל הרבה לרעה על מצב היהודים וביחוד על תושבי שיאוליאאי.

בשנת 1844 יצאה הסקודה לגרש את כל היהודים מהכפרים, ובשנת 1850 הגזירה הרעה לגרש את כל היהודים גם מהערים אשר בתחומי חמשים פיארכט גבול מדינות אתרות, באותן הימים השתדלה הממשלה לבער את מסחר בסתורות

(*) בשנת 1897 נסגרו כל בתי המשקה הפרטים מפני ה„מאנאפאל“ והממשלה עמדה לה בשיאוליאאי מחסונים גדולים לנקות את חיישי, וכן נוסדה משפכה (ראוליוו) למלאות את הצלוחית ומאות אנשים ונשים נוצרים מצאו בהן עבודה, קיימו פתגם הידיעה הרוסית „קראמיע יעורייעוו“ והרבה יהודים אבדו את פרנסתם.

(**) בשנת 1765 היו מספר הבתים בשיאוליאאי 208 ובשנת 1903 עלו מספרם: בתי עץ 1748 ובתי אבנים 91 ס"ה 1839 (שיאוליאאי עיר המחוז מאת הסופרים „קאווסקי ופושקין עמוד 24).

חוץ למדינה המובאים בגנבה מתשלומי מכס הגבול). והיהודים בהיותם משולל זכויות האדם ומרוחקים מכל ענפי הפרנסה, אלצום להביא את לחמם על ידי המסחר המסוכן והודות שהעיר שיאולאי קרובה לאותה ההעצרות אשר על גבול פרוסיה באו דשיאולאי רבים מבעלי המלאכות מכל הערים סביב לה והיו מתחרים את הבעלי מלאכות הרבים תושבי שיאולאי מכבר, שחיו ג"כ בעלדי התחרות אחיהם המגורשים בעניות ובדחקות, וכן גם עם בעלי המסחר ומעתה אכלו את בשר רעהו ותגדל העניות בכפלים, וכן נמשך המצב עד מלחמת קרים בשנות 1853—5

הפרחת המסחר והתפתחות העיר.

אחרי מלחמת קרים** שנת 1856 ועלית אלכסנדר השני על כסא המלוכה

(*) ליסד בתי חרשת בזאמוס אשר תוכל להתחרות עם התעשייה מחוץ אש המציא כמהם את פרי עבודתה בשוק לא היתה באפשרות, מפני תנאי החיים בימים ההם ואמצעי התחברות הדרכים על ידי דרכים כבישות ומסלת הברזל. וכל העירות סמוכות להגבול הביאו כל הסחורה אשר הוצרכה להן במכס גבול מפרוסיה, וכדי להפטר ממכס הגבול עשו הסוחרים טנוניה עם פקידי המכס ושומרי הגבול, וכאשר נודע הקנוניה להממשלה נתנה צו לגרש את היהודים מתחומי מושב הגבול.

לאחר שנים רבות בשנת 1881 אשר על פי פקודת הממשלה נבחרו ועדים בגלילות היהודים לישא וליתן בשאלת היהודים ויחוסם לשכניהם, ובישיבת הועד הווילנאי לפתור שאלת היהודים הציע אחד לגרש את היהודים מן הארץ באשר והיהודים הם מברחי מכס הגבול, ומביאים נזק רב להממשלה ולכל הארץ.

ומפני שיש חשיבת רב להיסטוריה הנוגעות לקורות היהודים בליטא, כדאי להביא פה אשר בישיבת הועד הקובנאי היו ששה אנשים מקרב היהודים אשר נבחרו ע"י שר הפלך: הנכבד גדליה בכרך, ד"ר קאהן, העו"ד לי פראנק, הד"ר פיינברג, הרב שניטקינד, וה' ווערבלאווסקי, ונתנו תשובות ברורות בפה ובכתב בהשכל ודעת על כל שאלה ושאלה, ודבריהם הנאמרים בצדק בראיות מהימנות שאין להכחישם עשו רושם רב, עד כי נוכחו גדולי הועד כי לא היהודים והיהדות אשמים ברוע מצב האכזריים וכי נחוץ להרחיב גבול מושב היהודים.

אך לא כן היה בעיר הפלך הוראדנא כאשר הציע היושב ראש השאלות על כל פרטי הנוקין אשר מביאים היהודים, תסרו ליהודים היריעות הנחוצות לכל דבריהם במשפט ורובא דרובא הסכימו כלפי חוב (עיין "המליץ" תרמ"א 38, № 40). ** שבטי הבולגרים אסרו להסיר על התורקים מעליהם, בקשו חפשתם מבעלי האיסלם הקשים, ולא יכלו לעמוד לבדם מפני הרבים והתקיפים ממנו, או בא לעזרתם אלכסנדר השני דרך ארץ רומיניה אשר פתחה שעריה בחפץ בפני החילות הרוסים. מתי מספר מן היהודים נלחמו גם הם כחיל צבא רוסי, ומספר לא קטן לקח חלק בעסקי המלחמה ועשו עשר רב. גם יהודי תושבי שיאולאי השיאם דמיונם להתעשר גם הם, ויבואו בבוקרשט הבירה ולקחו חלק בעסקי המלחמה ומהם אשר עשו עשר רב, מהיהודים ההם חיו עוד פה לפני המלחמה.

חביא תקופה חדשה*) לעם הרוסים בכלל ולנו בניי בפרט. כי ויתר המסים והארנוניות שלא השלימו לשלם הקהלות שנים הרבה, וכן הלואות שהלוותה הממשלה להקהלות בשנת הרעבון (1844). גם החובות שלא שלמו מהמכס המיוחד ממכס הנרות, והממשלה מחלה את כל החובות אשר רבצו כמשא כבד על הקהלות גם הפקודה לגרש את בניי מהעירות הסמוכות לגבולות חו"ל על שטח חמשים היקסרסט חדלו על פי פקודת המלך אשר נתן צו שלכל אלה שגרו בתחום עד שנת 1858 להשאיר אותם שמה בתור חושבים קבועים. והודות לזאת הובאו לשיאוליא כל מיני סחורות חו"ל והשפיעה הרבה שהמסחר הלך וגדל מיום ליום, ומשנה לשנה בשפע רבה.

בלערי זאת נסעו מזה למוסקבה ולפנים רוסיה להביא משם כל מיני סחורות הנסיעה ארכה מהכא להתם, ותורה יותר משלשת חרשים, וכל אלה שהתענינו במסחר הזה הביאו ברכה רבה להם ולכל תושבי העיר. (אחד מהנוסעים היה הגביר הנכבד והמופלג ר' רפאל אשר יבנה). מעזבונו כנו בית המרחץ דהעיריה. גם סלילת הכביש רינע—טאוראגע—טיליט, דרך עיר שיאוליא פעל הרבה להתפתח המסחר. יהודים רבים נסעו לרינע לסחר בה. גם כנגד החק שהיתה נחשבת לחוק תחום המושב. ולהיהודים לא היתה שמה דריסת הרגל עוד מזדמנת דנא. ולרגלי התקופה החדשה אחרי מלחמת קרים ורוח החפש אשר התפשט בכל רוסיה נטלה חלקה גם עיר שיאוליא. שגם במחנה החרדים החלו לאט לאט לחדור רעיונות שונות. ראו את עמוד האש ההולך לפני בניי להאיר להם את הדרך החיים והטוב בקרב העמים שכניה והחלו גם הם ללמוד את בניהם השכלה. לשלוח את בניהם לבית הספר ולגמנסיה רבים היו לרופאים גדולים ולרוקחים. שעד הימים ההם לא היו רופאים יהודים כבימנו אלה. רובם ככולם היו מאצילים הפולנים או מאשכנזים אשר נתנו חתיכם על כל הבא לדרוש לשכנם. גם הרופחים היו מבני האצילים המתחששים, וכל הבא אל בית המרקחת כאלו בא אל בית שר הפלך ברתת ובחרדה.

ועוד עלה למעלה ראש המסחר והפרנסה. עיי בנין מסלת הברזל*** ליבאווע—ראמני*** בשנת 1871. על ידה הוקל לבא בכרית המסחר בפנים רוסיה ולהביא גם סחורות חו"ל, ונפתחו מקורים חדשים ודרכים ושוקים חדשים, והיתה לעיר המרכלת למרכז המסחר.

בעת ההיא שנת 1877****) הוקם בית חרשת של בורסקי עיי הגביר ר' חיים

(*) שחרור האכרים בשנת 1861.

(**) המסלה נבנתה עיי הסופר והציוני הידוע יהושע סירקין ממינסק, אשר יהודים רבים משיאוליא מצאו אצלו פרנסתם.

(***) טרם היתה מסלת הברזל בארץ היתה עיר שיאוליא המרכז לנסוע חו"ל. גם מלכי רוסיה נסעו דרך פה לחו"ל. אלכסנדר הראשון עם המלכה נסעו דרך שיאוליא בשנת 1807 ובשנת 1812 וטובי העיר קבלו את פניו. וכן ניקולי הראשון בשנת 1838, ודוד כייניש נתקבל מאת המלך. אלכסנדר השני בעברו מחו"ל למיטוי נסע דרך שיאוליא והתאכסן אצל הגראף זובאוו, ובשנת 1872 נסע אלכסנדר השלישי בהיות עוד יורש עצר, ועל התחנה קבל גיכ דפוטציה עברית.

(****) עוד בשנות 80—1770 יסדו בשיאוליא בתי חרושת למעשה צמר

מריינקל, קלטה לתוכה חשיבות גדולה בעולם המסחר, מכל קצוי ארץ רוסיה באו סה לקנות אצלו עורות מעובדים וברבות הימים עלתה ונחשבת לאחת בתי חרשת הגדולות אשר באירופא, אלפי משפחות הן מהיהודים והן מהנוצרים מצאו בה את סרגתם בכבוד.

אחרי המלחמה העולמית ירדה מעט מגדולתה הראשונה ע"י האי האפשרת לשלוח סחרו למדינת חוץ מפני סיבות שונות.

אחריו הוקמו בשנת 1894 ובשנת 1898 עוד בתי חרשת של עורות מעובדים של ראגאלין, האחים הנדיבים נוראק, והגביר הנכבד ר' ישראל חאראנוביצקי. כן הוקמו בשנת 1882 בתי חרשת של טאבאק ומקטורות מפאדלישוק, ואיסערליס, אשר מסחרם הלך והתפשט גם מתחומי ישוב היהודי. ובשנת 1876 נוסדה בית חרשת של שוקולדה, סכריות, מרמדה וביסקוויטים מהאחים הגבירים כהן (כעת „טילקא“) אשר הגיעה סחורתם עד לסיביר וביקאל.

בשנת 1879 הוקם בית חרשת של בורית ומשחה ע"י הגביר הנכבד ר' זאב זינץ, ואחרי המלחמה נבנתה מחדש ע"י הגביר הנכבד ר' חיים יצחק זיו ונחשבת כעת לאחת בתי החרשת הגדולות אשר בליטא לכל מיני בורית ומשחה. כן הוקם סה בתי מלבן, בתי מלאכת רעפים ורהיטים, משרפות סיד, משרפות זפת וכדומה מן החומרים היוצאים מן העצים, גבים למכסה גגים וכדומה מן המלאכות שאינן נחשבת למלאכת חרשי עצים, בתי רחים של קטור, גם בתי מלאכת גרסון אשר אצל הריחים, מכונת לסריקת צמר, בתי מלאכת ארגונים לתנורים מקיע פחים באופן מכני, בתי חרשת של מיני מתכת וברזל, בית מלאכת ייג וליקער, סוחרי תבואה, פשתה וז"פ, אשר שלחו לחו"ל סחורתם, סוחרי עצים, סוחרי עורות, סוחרי נפט ועוד ועוד כל מיני עסקים גדולים, כמה מיני סוכנות, כמה סוגי עבודה ומלאכה, והישוב היהודי נכנס לעיבו חייה של עיר זו, ומכל העירות סביבות שיאוליא גם הרחוקות שלחו עגלות משא ארוכות עם כפות של בד מכוסים, רתומות לכמה סוסים להביא להן כל מיני סחורות כגון: הברזל הנחשת וכל יתר מיני מתכות, צמר הדק, הפשתה, צמר הגפן וחמרי ארג וכיוצא בהם, וסחורת תוצרת שיאוליא, ויהודים בריאים עם מצנפות גדולות בראשיהם וחגורות במתניהם נוהגים בהם, ולרגלי התעשייה ושפע הפרנסה הלך ורב מחיר המלאכה לכל פעולה ומעשה, והתנועה נתרבה בכל ענפי המסחר והראה שפעת העשר בין רוב חושבי העיר, ולאט לאט נתוספו בעלי מלאכה** חנוגים, סוחרים קטנים, בעלי אומנות חפשיית וסתם יהודים. הנה כן הוחל הישוב, ומהיותה עיר מסחר, התחילה מושכת אליה יהודים בעלי עסק ומסחר, יהודים בעלי הון, ועם גידול מסחרה התחיל גם

ופשטים וכן למשי וחמרי ארג, ונתרבה המסחר, הישוב והבתים, שאנשים הרבה מצאו אצלם פרנסתם, והרחיבו אשר נבנתה בה הבתי חרושת נקרא בשם „סאבריק גאס“ כעת רחוב וילנא.

(*) אחריו הוקמו עוד בתי חרושת של בורית ומשחה של מנחם שאפירא וחנתו גרינברג, ושל ר' משה עדעלשטיין.

(**) כמובא מהסופרים הנכבדים גוקאווסקי ופטשקין עלו בשיאוליא בשנת 1903 בעלי מלאכות ואומנים שונים לסכום 1723 מהם היו בערך 80% יהודים.

גידול בניניה.

בשנת השמונים כאשר עלה על כסא המלוכה אלכסנדר השלישי ופרעות נוראות עברה בסערה על היהודים בחבל אוקראינה, ועל היהודים נתכה גזרות רעות שקפחו פרנסותיהם ומררו את חייהם, החלה התנועה הגירית למדינת אמעריקא ואס שלא נגעו הפרעות ביהודי ליטא וזאמוט כלל, בכל זאת החלה גם בליטא וזאמוט תנועת היציאה לחו"ל אשר התגברה מיום ליום, והרבה מאות יהודים תושבי שיאוליא הגרו לאפריקא הדרומית, בכלל יהודי פלך קאונאס הגרו רק לאפריקא הדרומית מה שהיו נר לשאר הפלכים, ויעשו עושר רב. רבים שלחו אחרי משפחתם לאפריקא, ורבים באו חזרה ויסתרו את טוב הארץ, יסדו עסקים גדולים, ורבים שלחו משפחתם כסף למכביר, והחלו לחיות חיים שד עושר, ולא מנעו מהן כל תענוגי החיים. ובבוכזו כספם הביאו בזה ברכה אל תוך בתי המרכולת.

והנשים האלה ביחד עם נשי העשירות יסדו „אגודת נשים“ (פרויצן-פאראיינ) אשר מטרתה לתת משען כסף לנשים סוחרות שוק (כמו באוזיס, עופות ושאר ירקות) ולכל אלה החיים מן המסחר הפורח באויר אשר מטה ידם, וכן לילדת עניות, ועל ידן עזרו תשועה גדולה. גם הגברים יסדו גמ"ח לתת הלוואות בלי רבית לכל דורש ומבקש על משכנות, ובנו לצורך זה בית חומה מקום בעד המשכנות, ולשמש גם בתור קונתורה, וכן חיו היהודים עד מלחמת העולמית.

מקרה עדיקת דם בשיאוליא בשנת תרמ"א אשר נסד הי' להביא לידי פרעות.

ביום 5 יולי באה אשה נוצרית עם בחה בת תשע שנים ותתאכסן בבית אחד יהודי מתושבי העיר, ובעת אשר האם דברה עם היהודי בעל האכסניה יצאה הילדה החוצה עד מחרה שתו לב כי הילדה איננה, ויצא היהודי לבקשה וכאשר מצאה ברחוב הוליכה לביתו. אך טרם הגיע עד משכנו והנה אשה לא נודעה לו אחזה בילדה ותצעק: אנה תוליך את בתי? השיבה אותה לי, היא נוצרית, בטח חפץ אתה לשחתה? וכאלה דברי רות, לקול האשה: „היהודים שוחטים ילד נוצרי“ התאסף המון רב והכו באכזריות גדולה את היהודי האומלל וההמון הלך ורב בקריאת „היהודים שחטו ילד נוצרי“ הפוחזים והריקים החלו לעשות פרעות כמנהג המדינה בימים ההם. לאשר העיר באה אם הילדה ואחרי עמל ויגיעה רבה הצליחה להטות לב ההמון להאמין כי הילדה היא בתה וכי היהודי הגדיל חסדו לה ללכת לבקש את בתה, וההמון נסוג אחור ותקות הפוחזים נשארה מעל (המליץ תרמ"א 29).

התפתחות הציונית בשיאוליא.

להתפתחות הציונית על בני הנעורים פעל הרבה יהודה ליב פינסקר 1823—1891 בעל „אבטוואמנציפציה“ אשר הפרעות בתרמ"א זעזעו את עולמו

(*) מהפרעות בשנת השמונים ברוסיה התחילה העליה הראשונה 1882—1903 הם היו ראשונים בהיסטוריה העברית מימי החורבן אשר נתנסו ועשו בגופם את הטעבר לעבודה הגופנית, הם היו הראשונים אשר הניחו יסודות למשק ולישוב עברי עצמאי. על הגאולה ועל התמורה הזאת, עלינו להודות במקצת למחוללי

הפנימי, בבת אחת, נתמוטט בעיניו האמנציפציה ואז הוציא קול קורא ליהודים „שחררו עצמכם” והיה לראשה של חבת ציון ולנושא דגלה עד יום מותו. הוא כתב דברים אלה: „כמה עגומה צורת חיינו! בגוים לא נתחשב ובסוד עמים לא ישמע קולנו אף בדברים הנוגעים לנפשנו, מלדתנו — ארץ נכר, אחדותנו — הפיזור, אגודתנו — איבת עולם, נשקנו — ההכנעה, מגננו — הברית, מקוריותנו — ההסתגרות, עתידותנו — יום המחרת, וחיים בוים כאלה יחיה עם אשר לסנים חשמונאים מקרבה יצאו!”

כן פעל על הרבה אנשים ר' צבי קלישר 1795—1874 רב בטורן (בסוון) הוא היה אחד ממבשרי הציונית הראשונים! המיף להתישבות ולעליה בספרו „דרישת ציון” יחד עם ר' יהודה אלקלע 1798—1878 רב בזמלין (בסרביה), גוטמאכער, פרידלנד והעס. כינס כינוסים לשם ישוב א"י. תבע מחברת כ"ח בפעולה ישובית בארץ. לעת זקנתו של אלקלעי עלה לארץ, וארגן ועדים לישוב א"י, הוא היה אומר: כל הטובל עטו לכתב נגד חברת ישוב א"י כאילו הוא טובל עטו בדם אדם

הרעמים, אף כי המה חשבו לרעה, אך האלהים חשבה לטובה, אמנם כן, לא הפרעות לבד היו הסבה הראשית, כי מקרים שונים אשר נקרו ויאתיו בימים ההם עשו רושם בלב היהודים, אך לא שמו לב אליהם ללמוד מהם גזרה שוה לעצמם, ורק נדגוד אחר נדגוד ופלטול אחר פלטול שעשו הזועות בכל בתי נפשם, קרכו את רחשי הלבב אלה חר אל אחד, ואור השכל הישר נגה עליהם ותאורנה עיניהם לראות לפנייהם צלם דמות מושיע ורב לימים יוצרי ולהבין לאחריתם.

הפלאות הטבעיות אשר נגלו לעיני כל יושבי תבל, כי נקרא דרור לבולגארים, סערבים ורומינים מתחת סבלות תיגרמה ועוז שלטון ארץ תיגרמה נשבר וממשלתו הקשה על לאומיו נהפכה למלכות חסד ושתי הזכויות לכל בני אומות ואמונות שונות, הפלאות האלה פנו מסלות תקוה בלב בני, כי בצל השולטן ימצא חסות, רב מאשר בארצות אירופא, וכי גם לו נכונו עתידות לקום לתחיה ולהתעורר כאורח על אדמת אבותיו.

הרעיון והרגש אלה הקיצו בהיסח הדעת בלב המקוים לקץ הפלאות, והמתיאשים מגאולה, והתפשט בכל מפלגות העם, כי רק שם על אדמת הקדש יהי מושבם אותן ולא יזיד איש להגיד להם כי זרים הם שם, ואז החלה התנועה הציונית, אלה להתנדב לצאת חלוצים לאחוז את ומחרשה לעדור באדמת הקדש, ואלה להרים תרומות למקנה שדות וכרמים ולמבנה בתים.

וכנראה ממהלך ההיסטוריה לא היתה א"י פנויה מיהודים, וזרם העליה לארץ בצורות שונות לא נפסק במשך כל ההיסטוריה הישראלית, העם והארץ — שנים שהם אחד. אויבים רבים קמים עלינו ועל הארץ להפרידנו, ודורות אלפים לא יכלו, ודורות בעתיד לא יוכלו.

יש „ילקוט עליה” המכיל קטעי אגדה וספרות על העליה לארץ ועל הקשר אתה, כיצד נשחקק הקשר בין העם ובין הארץ, במחשבת העם, בדמיונו וברגשותיו, מימי העליה הראשונה אבי הישוב העברי בארץ אברהם אבינו עם החלוצים בדורנו הקטעים מסודרים לפי סדר הזמנים, קטעי המדרש לקוחים רובם ככלם מספר האגדה של ביאליק ורבניצקי.

לא בדם אדם פרטי. כיא בדם אומה שלמה. בספרו הראשון „גדול לאדוני“ אשר הוציא בשנת 1837 הטיפ שכל היהודים יקנו את איי מהסולטאן.

הציונים הראשונים בשיאוליא ממערצי התנועה הציונית הפוליטית ומחזיקיה היו: אלחנן גולדברג (המוכיר) הבין את הציונית לאשורו. הבין דבר מתוך דבר, וכל דבר ודבר היה מחלק לכמה דברים, תוכו אכל וקליפה ורק. הי' בעל הגיון ובעל רגש עז וכל דבריו נתקבל על הלב, הבין היטב שפת עברית.

האחים שאפירא מנכבדי שיאוליא סוחרים אמידים. ר' ישראל יצחק מופלג גדול ויאי. כעת הוא ראש „קרן היסוד“ ואחיו ר' בצלאל מורשה ד' „חובבי ציון“ ואחרי כן ראש „קרן קימת“.

נחמיה גסלביטש, השתתף בקונגרס הציוני השביעי בבזל בתור ציר נבחר מההסתדרות הציונית בשיאוליא, ירחמיאל ליפקין, שלמה קווינט, אהרן מיכל. התן ר' משה זבדיה, והמורים עקיבא פצסקין. אברהם הירשביטש, מחבר ספרי לימוד ודקדוק. הם לקחו חלק הכי נכבד ביסוד ההסתדרות הציונית בעיר. ובין הראשונים שהפיצו את השקל הציוני הראשון בין אנשי העיר. בקרוב נסתפחו אליהם בתור חברים אקסיבים הדיר ברנארד רפס, המורה שכנא שטיין והישיש והתורני ר' דוב בער חאראנוזצקי. האחרון הצטיין ביחוד בעבודתו לשם הפצת מניית הסולנואל בנק העברי שנוסד אז בלבדן. בשנת 1905 בא לשיאוליא לגור מר חיים זקס אשר עשה הרבה לטובת הציונית והתסתחותה.

גם העיריד שלמה חאראנוזצקי) בהיותו עוד תלמיד באוניברסיטת אסף תחת גדלו בשיאוליא צעירים, יסרו אגודה „חובבי ציון“ והציונים ויסדו אגודות ללמוד השפה העברית, דברי ימי ישראל, קבוצות, קבוצות לנערים ולנערות. אוחם הימים שעליהם אני עומד בתאורי בא המון בהכרה והכירו חשיבותה של הלשון העברית בתוך בנ"י, אמנם הספרות העברית של הימים ההם היתה עוד דלה, הלשון העברית עדיין לא נתגלה אל צרכי החיים החדשים, כל חבר היה מחויב להביא איזה דבר

(* בשנת 1905 יצא הוא לתבוע את עלבונם של היהודים נגוע הפרעות בחג המסח בדוסיאט ע"י אכרי הכפרים אשר סבלו כשבעים משפחות, גם קרבנות אדם לא חסרה ועושי הפרעות נענשו לעונשים שונים.

בשנת 1912 בהבחירות בהדומע הרביעית, נבחר הוא ע"י ועד הבחירה בקאונאס להבחר בהדומע, אולם בהסכם ועד הבחירה המרכזי בפטרבורג נבחר עוד פעם העיריד פרידמאן (פאנעוועזיס). במלחמת העולמית לקח חלק גדול בועד המרכזי „יעקאפא“ לעזרת הפליטים גולי המלחמה. ואחרי המהפכה היה בא"כ מהועד הפליטים יהודי ליטא, תחת הנשיאות קנסול הליטאי סשעפיאטיס.

כן היה אחד מהחברים בהועד השלטון מדינת ליטא ביחד עם הדעסוטאט פרידמאן, ד"ר גריגרי חאלף ועוזר פינקלשטיין. תחת הנשיאות ה' שילינגאס (שר המשפטים כעת).

שנים מעוטת היה בשיאוליא, ואחרי כן טבע בקביעות מקום מגורתו בקאונאס. עסקן צבורי באמונה. הוא ג"כ אחד מהחברים בהמפלגה העברית במועצת העיר, הוא אחד מראשי החברים ב„עדת ישראל“ וראש לחברת חוקרי קדמניות אשר נוסד על ידו עם עוד עסקנים בשנת 1930.

של ספרות, או הרצאה על איזה ענין בעברית. גם יסדו ספריה* (אנכי כותב הטורים האלה נתתי מספריתי בערך מאה כרכים וגם חדר בדירתי שלא על מנת לקבל פרס), השתתפו בכל המגביות של התנועה. הגורר היה ברוחו לאומי עם תרבות לאומיות, וכפעם בפעם התאספו הציונים לתוך בתים פרטים וקראו החדשות אשר קבלו בדרכים שונים גליונות בודדים של עתונים או עלונים מיוחדים מהקטוגרפים (שלא היתה אז שום אפשרות לקיום ארגון ציוני לרגלי משטר המדינה).

כאן שמע את שמותיהם של הסופרים הגדולים, שמות מנהיגי הציונים הגדולים, רכשו להם עולם רוחני שלא היו להם מקודם.

ביחוד פעלו עליהם הספר, "רומא וירושלים" מאת הסופר משה העס** אשר יצא בשפת אשכנז ונעזק לשפת עברית, הוא היה הראשון להוליד את רוח הלאומי החדש בתוך הספרות העברית החדשה. היהודים, בני אלהים שרו: "מתי תמלוך בציון" ותנעורים שרו: "למען ציון לא אחשה".

והרעיון שחרור הלאומי קבוצ גליות ושיבת ציון הפיצו הציונים בין שדרות העמ***), והרעיון נלט מהר במחם והתנועה הציונית הכתה גם שורש בין בעלי-בתים חשובים ומשכילים ותיקים ומלאו את כל החובות שהתנועה הטילה עליהם.

כאשר הופיע הד"ר הרצל בעולם היהודים עם מחברתו, מדינת היהודים* (1896) אשר נסה לכרוך פתרון שאלות טוציאליט בפתרון השאלה הלאומית, לאומיים ואנושיים כאחד, והתחילו להתכונן להקונגרס, הרגישו כולם שכאן מתחילה תנועה חדשה, כאן נגשים על הענין בקנה מדה גדולה ובצורה אחרת שהיינו רגילים אליה, הכל הרגישו שכחות חדשים נתגלו ושהגילוי הזה עלול לחולל מהפכה גדולה בקרב היהודים. שנים מעטות עברו ומתוך התנועה הציונית התפצל זרם פועלי ציון. וגם הזרם הזה נסדר להרבה ראשים וסלגים****) אשר נבדלו לפי דעותיהן ונמוקיהן, במשך הזמן התלכדו, ושוב התפלצו, נלחמו ביניהם ובדרך מלחמתם העמיסו את דעתם, את רעיונם, קלטו בקרבם זרמים חדשים והיו לשתי זרמים: זרם הפועלים הפלשטיני האקטיבי, וזרם הטריטוריאליזמוס המפשט,

*) עכשיו קיימת בשיאולאי שתי ספריות של "תרבות" ושל אגודת ה"יודישאים", אין בהן אולם קריאה, נותנים ספרים לקריאה בבית ומקבלת דמי קריאה רק פרוטות.

**) משה העס הנו דמות הבולטת ביותר, אשר העלתה מתוכה היהדות במאה התשע עשרה. בו התגלמה המהות היהודית בשלמות שבהכרה כמו שהם. דוד גורדון עורך, "המגיד" כ"ח שנה עם הופעת תנועת, חובבי ציון" היה לנושא דגלה ורוחם את מלחמתה עשה פרסום רב לרעיונותיו שר משה העס.

***) בשנת 1890 הצליח צדרכובים מויל, המליץ לקבל מאת הממשלה רשיון ליסד ברוסיה חברה יהודית לישוב א"י ובשנת הג'ל נתקיימה באודיסה האספה הראשונה המיסדת של החברה, ומאז היתה היכולת לעשות את מעשיהם בהתר ולא באיסור, עד שנת 1905 אשר אסרו בעונשים גדולים.

****) עם המפלגה, "הפועל הצעיר" נוצרה עמה גם הירחון, "הפועל הצעיר" תרס"ז שהיה כלי מבטאה של הסתדרות הפועלים העברים בא"י.

בהרבה מקומות התקיימו אגודות מעורבות*). ושנים רבות נתחבטו ונתלבטו המפלגות, זאת היתה תקופת התהו ומעשי בראשית, תקופת וכוהים סוערים ומלחמת דעות, מלחמה שבלעה הרבה כחות. ורבים היו חלליה, הרבה ברחו מן המערכה ונתחבאו אל הכלים, והרבה נפלו אל מחנה שונאינו ומתנגדינו אל ה"בונד" (יסוד ה"בונד" 1897), פועלי ציון התרעמו על עורון הבונד ועל נחותיותו, על הסכמת להעמיד את היהודים למטה מכל אומה אחרת והתנגדות לכל מסורת יהודית לכל במקומם ההיסטוריים והלאומיים, אשר כחשו לעמם ולעצמם. מבלי דעת ומחוסר הכנה והרגשה, היה מחזה מעליב ומחפיר של בריחה אל המחנה החזק, בגידה כלפי פנים והתבללות כלפי חוץ אשר עוררה רגשי בוז והתקממות לכל היהודים, והפועיצ' לאחר תקופה תהיה ותעיה, גיושויים ופילוגים בשעה שחלקים גדולים נספחו בזרם הטריטוריאליזם ואוגאנדיזם נתכנסו בפולטבה 1906 שרידי "פועלי ציון" הנאמנים לא"י והניחו יסוד להמפלגה. בורוכוב היה בה הרוח החיה ובאותה שנה ערך את יסודותיה. בורוכוב העלה את הפועל-ציונית הזאת למדרגת שיטה קבועה, ובחריפתו נתן באור אקונומיסטי להרעיון והאיר את דרכי תנועת הפועלים היהודית המכירה את תפקידיה המעמדיים והלאומיים וזכותו של בורוכוב היא ושל עובדותיו הרוחניות הכבירה כי נעשתה א"י בהכרת של אלפי פועלים יסוציאליסטים יהודים להכרת היסטורית היות ישראל הטרגית, הקרועה, שסועה לארצותיה, ארחות חיה ולשונותיה, היות הארץ השוממת, עוזבת הדורות, חסרת משק-קליטה, טבעו את דמונה החלוצית של תנועת הפועלים העברית. "החלוץ" הרים את העבודה מאשפות התוו את דרכה להיות תנועה כובשת, תנועה עולה ומישבת, תנועה בונה מהדש אדם, משק וחברה כאחד, טפחו את שליחותיה ההיסטורית, לכונן: מפיורי גליות — קבוצ גליות בארץ האחת. משברי מעמדות ועם — את המעמד העובד המאוחד, מערב לשונות ותרבויות — תרבות עברית אחת. לברוא מאבק עם — ואדם את המעמד העובד האחד והמאוחד היותו ההיסטורית, הכלכלית והחברתית — מפלס דרך להמוני ישראל לתקומתם כעם עובד ובן חורין בארצו.

בשנת 1902 נתכנסו בווינא לאסיפה רבה שבעים ושנים ציונים חרדים

(*) בהאסיפה הכללית בשנת 1902 במינסק באו לידי הסכם עם הציונים הנעורים בהשפעת הסופרים המהוללים נחום שטיין, בן אדיר, שמעון דאבין, יהודה נובסובסקי, להתאגד כל המפלגות של פועלי ציון לכח מאוחד.

ובועידה המוצעת בוילנא 1903 באו אז מכל המפלגות פועלי ציון ככח מאוחד אשר פעולתו נראת אחרי כן בהפרעות בהומל 1903 אחת הופעות הכחות הראשונות להגנה העצמית של הפועלים היהודים. בראש הפעולה עמדה קבוצת חברים מפועלי ציון, שעלתה אח"כ לארץ ומלאה בה תפקיד חשוב ביסוד הגנה והשמירה העברית. בשורות ההגנה העצמית שאורגנה ע"י פועל בשנים ההן. עד שנת 1906 נתגייסו כשמונת אלפים חברים, ולמעלה מטאה חברים נפלו במשמרת הגנה, אחד מהגבורים מפועל פנחס דשבסקי יצא יחידי, בלב פטרבורג הבירה במרכז הבולשת הרוסית. לנקום את נקמת עמו מאת קרושיבאן הפורע והמסית בקישינב.

מערים רבות, ביניהם היו עשרים וארבעה רבנים גדולים ושם הניחו אבן היסוד להמפלגה „המזרחי“ אשר עשו הרבה לטובת הציונית ולהיהודית עד היום הזה. אולם התרדים דעיר שיאולאי לא הכירו עוד את הציונית. הציונית היתה חשודה בעיניהם שבאה לקפח את היהודית. וע"כ התנגדו לה כעין חברת של מינות. אשר אין לה תקנה אלא שריפה. ביחוד צררו את הציונות מתפללי קלויז דלאנד-קרמרי המקום אשר למדו הפרושים וקבלו תמיכה מכולל פרושים קובנה ואסתר גם מלשכה השחורה אשר היה קץ לה בקובנה כידוע, והדברים ארוכים. זאת תורת הציונית בשיאולאי.

הזמיר.

ע"י אגודת הציונים בוסדה ברשיון הממשלה ע"י החברים האקטיביים ד"ר ראם, נחמיה הסליבטש, משה מילוידסקי, גאלדברג אלחנן, מוסד בשם „הזמיר“ להציג חזיונות, ולהעריך קנצרטן (החזיונות והתזמורות נעשו ע"י החברים) מחברי המנגנים המורכב מטובי המנגנים הסימפוניית, והמנגן המצוין שומאן בראשם קבעו ערבים מיוחדים לתזמורות עברית. לבד המוסיקה קלאסית, והמקהלה הצעירה הצליחה לעורר ענין בהופעתה. וקהל גדול באו לשמוע בכל פעם ופעם, וצלילי המוסיקה והזמירה נשמעו ברגש מרומם ועמקית, וזו הרי עובדה היא שהשומעים העריכו את המפעל, ובקרו ברצון וקבלו את המנגנים בתשואות רבות. השם הזמיר הי' רק כסות עינים בעד המשטרה. ומטרה העיקרת היתר רק התנועה הציונית והתפתחותה. הזמיר הי' מקום המיוחד והאחד אשר היתה באפשרי להתאסף ולדון ולהתוכח ע"ד הציונית, וכל מלאכת הציונית בעשית בהזמיר מבלי פחד ויראה מצד המשטרה. הקריאו לפני קהל הנאסף מספרי „שלוש עליכם“ ו„פרץ“. גם הדיר המהולל והסופר הנכבד אהרן פיק הקריא דעתים תקופות לפני קהל הנאסף אשר לקח רבות השומעים ובכל פעם ופעם באו לשמוע ולראות אנשים ונשים מהחוג האינם ציונים ונעשו לציונים גמורים והשתתפו בכל המגביות התנועה הציונית.

התקוממת בשנת 1905.

בימי המהפכה הרוסית בשנת 1905 השתתה בשיאולאי איזה שבועות הפלוגה המרחסת תחת הנהלת הברון אסקר-טאקצין. בכך יום ויום היו מקרים קלי הערך ע"י הקוזקים שהעלילו עלילת שוא על היהודים, ופחד אחד יושבי שיאולאי שלא תהיה תוצאות גדולות כאשר בערי סורלאנד שהרבה יהודים נפלו חללים בלי עון ופשע וכאשר קרה ג"כ בערי אחרות כזאמוט. והודות להסגולה הנפלאה, מנחה היא ל„עשוי“ לשר המפקד הקוזאקי*) לא נגעו בשום איש לרעה והעיר בשיאולאי יושבה במנוחה ושקטה עד בוא פירענות הגדולה של שנת 1914 ואז נחרבה כלה.

שיאולאי במלחמת העולמית 1914.

הרבה סבלה עיר שיאולאי במלחמת העולמית, שלא היתה עיר, דוגמה לה אשר סבלה ככה. בידו אב (תשעה באב שנדחה ליום ראשון) יום שמוכן לפרעניות לישראל, החלה המלחמה האיומה. חרדה גדולה אחזה את כל היהודים

(*) כידוע אשר בחבל אוקראינה היו פרעות בשנת 1905 בשש מאות ותשעים מקומות במשך חמשה ימים באשמת הממשלה הרשעה.

במדינת רוסיה, וביחוד תושבי שיאוליא וכל הערים סביב לה הודות לקרבת פרופיה. ואין תימה ששבת המסחר תיכף משעתה הראשונה שהחלה המלחמה והכריזו על הגיוס וכל משא ומתן עם הערים סביב לה פסקו, שכל אחד ואחד פחד לעשות איזה מסחר שמי יודע מה יולד יום. מה יהיה יום מחר?

בהבנקים מהומה גדולה. המפקידים תקפו אותם ותבעו את פקדונותיהם. צעקות וטענות. לא חסרו ג"כ בכי ודמעות. צרכי אוכל נפש יקרו ומחירים עלה מיום ליום. פסקה ההקפה. והמשלה הכריזה מורטורין לחדש ימים. ומי שהיה להם קצת כסף בכסס חרדו על כל פרוטה ופרוטה להוציא על איזה מותרות, שמא יהי הם בעצמם זקוקים לה לצרכי ההכרח. ובמצב כזה נשארו הרבה משפחות בלי מלאכה ועבודה ובלי פרנסה. ומיום ליום התרבה מחוסרי עבודה ונטילי הפרנסה. ושמועות מחירי דודות שאיש לא ידע את מקורן התחילו מגיעות לעירה. והן נטלו את טעם החיים. האנשים ישבו מרוגזים, עצבנים. התהלכו בתוך חדריהם מתוך הרהורי חושך והכרה מטושטשת ודמיונות חולים. איזה מיני מיתות משונות וענויים גוראים אשר יקרה אותם; ימי הנוראים הגיעו וכל היהודים התפללו בלבנות נשברות כאלו ניבאו להם שילכו בגולה (שנת תרע"ד-ה).

גם חג הסוכות עבר בלי התרוממות הרוח ובלי אותה השמחה שבכל שנה ושנה. אע"פ שלא חסר דברי. בכל זאת הרגישו כלם איזה מין כובד של זמן קשה. הגרמני הולך ומתקרב ועליהם להיות מוכנים ליום צרה וכה עבר זמן קצר בלי שום שינוי ותחי רוח רוב תושבי העיר ועמדו כנופיות כנופיות ועסקו בשיחות פוליטיות: למי ממפלגות הלוחמים יהיה הנצחון? הללו בכה. והללו בכה. מי ירום, ומי ישפל. מתבטלים מכל דברי מסחר. ורק דנים ומעינים בדבר המלחמה. וכל אחד. הוא חכם בזה מחברו. נשכחו כל הדאגות הביתיות וכל הצרכים הפרטים והכל סופרים ומוגים בכמה חדשים וימים ימשך המלחמה. נשבו רוחות סתיו. השמים נתכלכלו בעבים. העלים נשרו מעל העצים והתגלגלו על האדמה שנתלחלה. הצפרים האחרונות מהנודדות עזבו את הארץ. התושבים היו עגומים. עייפים ונדכאים. אין איש יודע מה לעשות היום ואין מאמין ביום מחר. השמועות הולכות שהצבא הגרמני כבר עבר הגבול.

וככה עבר החורף בלי שום השתנות בלי מקרים משונים — שמש אביב הגבירה את חומה, והשלגים הפשירו, שלליות מים נראו על פני תוצות, יום יום מתפשטת האדמה מעטיפת החורף שלה, עד שהיא מתגלית ומוטלת כולה חשופה וערומה בעצם מראה המבהיק.

רננות רננות יורדת מן השמים המאירים! רננות עולות מן האדמה שנשתחררה ונגאלה מהחורף! בה בשעה שהאדם השרוי בניהם מתענה ביסורים וכל פצעיו נפתחו ומטפטפים דם דם, והשמש הלכה דרכה וייבשה את האדמה מסופית שלג שנתלחלה והאדמה חשפה בכל יום גוה הערום, שטח אחרי שטח.

גם בני אדם באו במגרפותיהם וצרכו את הובל, ערמות, ערמות. העגלונים הליכו את הובל אחורי העיר. והעיירה כאילו חכתה לאורחים הגונים, מי זה יודע אפשר גם להגרמני מי בא בסוד? חג הפסח בשמיני עצרת בבקר כשהחזן התפלל „מפני חטאנו גלינו מארצנו“ והאזיר בבתי התפלה היה עבה וחם מתוך נרות הנשמה שהדליקו להזכרת המתים, נפוצה השמועה באופן מסתורי שהגרמני לקח

בחרבו את העיר טאוראגע, וכל העיר עלתה על המוקד, לא נשאר בית אחד, וחיל הרוסי נסוג אחר־י.

והדבר נתאמת פליטים התחילו זורמים, עפ"י רוב משפחות משפחות באו בעגלות טעונות אנשים, כלי בית שונים וחבילת כרים וחפצים, גם על ישוב היהודים בשיאוליא נתכה צרות רבות. לא רק הצרת של שעת חירם כשהיא לעצמה, אלא שכלתה עליהם הרעה מצד המושלים, פשוט כמשמעו, מפני שהם בני יעקב, רק עליהם בלבד סמכה חמתם, כל היהודים היו מוחזקים בעיניהם חורשים רעה על רוסיה ומחכים למפלגה, עללו על היהודים העלילה הנתעבה שהם מסייעים ידי האשכנזי כדי להנקם מרוסיה נקמת דם השפוך בימי הפרעות, וידי זדים חתו מתוך מפלתם גחלים על ראשי ישראל. הממשלה לא האמינה בעצמה בכל דבר ההבל והשקר, אבל הגזירת באה ממעין־השנאה שפכה כל היום בלבות המושלים־הסכלות והרשעה פלסו נתיב למעשה השטות של הרשות המקומי וכל יום ויום העלילות היתה מרובה משל חברו, ואז התחילו התעללות גסה מצד שלטון הצבא, ומצד אנשי צבא פשוטים, אשר צעקו ככרוכיה שכל הפורעניות הזאת לא באה אלא בשביל הזשידים, שכך כותבים כל העתונים, על עצם המאורעות לא פרסמו העתונים, אלא ידיעות קצרות, ולעמת זה היו מלאים מאמרים נמרצים ודברי זעם כנגד כל היהודים. אך יבוא קץ להמלחמה, נשובו ממערכי המלחמה, יפנו את הערים מן הבריות הללו המזויקות, מרגלים הם, ילכו לאברון! ובכל בית ובית חזו למו קן סתרים למעל ובגד, ועשו את כל היהודים למרגלים כמו מעשה "קווישי ואנשים שלא היה בהם שמץ חטא ועון אסרו אותם על מנת לדון אותם בעונש מות".

(*) חרב דעיר טאוראגע הרב הגאון ר' אברהם בורשטיין ויל חשדו שהוא מרגל ואסרו אותו בכלא בעיר שיאוליא, וע"י כמר אחד שהעיר עליו לטוב שחררו אותו. כן עללו עון ריגל ע"י שר המאהתקריקוב על משפחת חורוניצקי ועוד תושב אחד משיאוליא גאלדשטיין ועל שנים מתושבי עיר קעלמע הירשוביץ ובנו נחמיה ואסרו אותם, וכאשר חיל הרוסים נסגו משיאוליא, הובילו את האסורים לעיר אחרת וככה הליכו אותם מעיר לעיר ומתפיסה לתפיסה, ותדשים שלמים היו צפויים לכל דבר רע, אפילו לעונש מות ומשפטם הוברר בוויטבסק בבית דין של צבא ואחרי שלשה ימים של חקירה ודרישה דרש הקטג' איכנוב עונש מות לכל הנאשמים. נקרא לעדות הד"ר שאלקאוסקיס ראש העיר דשיאוליא, והעו"ד שאמבאריס (שטאט־סעקרעטאר) וכן המורד בעלסקיס, וכלם הועידו שהמה אורחים נאמנים לממלכת רוס', וביחוד עשה רושם גדול העדות של האציל וולאדימיר זובאוו. הכמר הרוסי הרים את ידו וגשבע שהנאשמים הירשוביץ ובנו אין בהם שום חטא ועון.

השופטים יצאו להתייעץ, הלב מתחמק, בכיה, גניחה, העת נמשכת וגסרכת, הדמיון עשה ערבוביה במוחם.

צלצל הפעמון, השופטים שכו. הנאשמים נעצו עיניהם בהשופטים, ומתאמצים לקלוט מלה אחרי מלה מפי אימרוהן, והשופטים מצאו שרברי העדות כנים ואמתים ופטרו את כלם מכל שום עונש. הקטג' לא נחה דעתו מהפסק דין, הגיש מחאה

כה עברו בלי שום שינוי שבועות אחדות, ופתאם הגיעה שמועה שהגרמני לקח את העיר קעלמע בלי שום התנגדות מצד הרוסים וגם על פני הרקיע בשיאוליאי נראה אורן של האשכנזי אשר השליך פצצות על העיר, והפצצות עשו שמות בכנינים וגם באנשים, התושבים לא ידעו מה לעשות. הרבה עזבו את העיר, והרבה התחבאו במרתפים, והפחד מררו את חייהם. צבאות רוסיה עזבו את העיר, גם הפוליצי יצאו, העיר נשארה בלי כל שלטון. אחזה רעה את התושבים, אין שר השוטרים, אין פריסטב, אין שופטים ואין שוטרים, אין חיילים, כלם עזבו את העיר, עזובה כאניה בלב ים, ואיך אפשר לעלות על המטה ולישון בלילה במנוחה? והשמועות עברו כי האסורים פתחו את דלתות בית הסוהר, שברו את הכבלים, הסירו את בגדי האסורים מעליהם, הכל הפקר, זאבים מתהלכים בין גדרות צאן, ואין רועה שיגרשם. גנבים ורוצחים מטיילים ברחובות, ואין מראה של מלכות עליהם.

אור ליום ראשון לחדש אפריל שנת 1915 נשמע כל הלילה יריות תותחים תכופות זו אחרי זו, גם הברידו פצצות מאורנים, התחילים הרוסים אשר נסו מהמערכה בלי סדר ובלי משמעה, רעב, ערומ ופזוע, רצו ברחובות קריה, לא ידעו מה לעשות, ולמי לפנית לעזרה להורות להם את הדרך אשר ילכו בה וזרם הנסים לא הפסיק כל הלילה. הצבא הרוסי הוכה מכה נצחת (לא הועילו להם גם העלילות על היהודים), האויב הקיפה אותם מכל העברים, ואי אפשר היה להסתתר ממנו. מבעד החלונות שמעו התושבים שעטות פרסית סוסים, שריקות אבטומובילים, קולות אנשים צעקות עמומות. פחד זועה נפל על כל האנשים, הסתתרו בחדריהם ובמרתפים*. האויב עולה הסכנה קרובה, תריסי החלונות בכל הבתים היו סגורים וראו להתראות בחוץ, בחשבם שבא קץ העולם, וחורבנו הגה החל, בעתה מעוקה רבצה בחוץ, כל הלילה לא עצם איש עיניו, לבושים נעולים, מכורבלים עמדו כלם וחכו על מה? לא ידעו הם בעצמם, מוכנים היו לאיזה דבר, אם לברוח או להרוג, והלילה עבר בלי פגע. למחרת עם נץ החמה אשר עלתה אט אט בשמי תכלת נהדרים ללא ענן קל, והעורכים אשר משרים תמיד רעה הסתייכו בצריחה. עמדו על ענפי עצים, התנדרו שוב בצריחה מרה, כאילו בשרו

לבית דין הצבא הראשית בעיר הבירה. וגם משם יצאו זכאים בדין. פעם אחת בעת הפסקת הדין התלוצץ שר המאה קריוקוב מאת הד"ר שאלקאוסקיס ובו לו, והד"ר התאונן עליו לפני יושב ראש המשפט והוא צוה מיד להעמיד את שר המאה תחת המשמר, וכפי הגשמע שלחו לו אל מערכת המלחמה ונהרג.

ביחד עם היהודים נאשם בעון ריגל ע"י שר המאה הנ"ל ג"כ אשכנזי אחד דעריג אשר עבד ברחים של מים, באחד הכפרים סמוך לשיאוליאי ובזכות היהודים ניצל גם הוא מעונש מות.

(*) גם אנכי ומשפחתי נחבאו במרתף מלא רפת וטיט, ובאזני צללו דברי ביאליק; ועתה לך והבאתיך אל כל המחבואים ובתי מחראות מכלואת חורים, ושאר מקומות צואים, וראית בעניך איפה היו מתחבאים בני אחיך בני עמך ובני בניהם של המכבים, מעשרים נפש בחור אחד ושלישים שלשים, ויגדלו כבודי בעולם ויקדשו שמי ברבים.

יום רע, והזהירו על הסכנה הצפויה לעיירה, גחו אנשים מבתיהם ויצאו החוצה בעוד שהעניים מביטות מרחוק, מגיעים לאוזן קול שאון, המילה שעטות סוסים ומצעדי גבר, והמוני חיילים אשכנזים מסודרים טורים-טורים ארבעה בטור, הכובעים וקופים צועדים ועיניהם מביטות ישר לפניהן כמבט קופא, וקהל התושבים הצטופפו בחוץ ליד בתיהם, חככו את עניהם והביטו מתוך כובד ראש אחרי החיילים. ברגע הראשון נדהמו, נתאבנו, בראותם את כל האוכלסים הזרים, והאימים צועדים ומשתירים את הרחוב ומפליגה הלאה^(*). ואחריהם באים תחתם שריקות אופנים, צלצול שלשלאות של ברזל, שקשוקי עגלות דו אופנים גדולים עבים וחזקים, עליהן תותחי הרים השולחים למרום את קנייהם השחורים והארוכים, סוסים חזקים רתומים בעגלות עם דודי נחושת ומכוסים צמידי נחושת קלל. חנורים פחים לאין מספר. ופתאם התפרצה קריאת אימה וצעקה אחר החיילים מאחד הבתים התפרצה להבה מהגג^(**). והאירה את הרחוב ומשם יצאה וקפצה על הבית השני והשלישי, ומרחוב לרחוב עד אשר הקיפה את כל העיירה.

והמון בלי התחשב עם הסכנה עברו את השלהבת, קפצו אל תוך החנות, ואל תוך הבתים וזרקו מתוכם את כל אשר באו לידם, תלי תלים של בגדי גברים, כלי בית, שמיכות, ומגפיים בלום, בערבוביה יחד עם פינכות וסכנים ומולונות, ובחלל האויר נשמעו מפוצץ קול פינכות הנשברות. ובחוץ עמדו אנשים ונשים מבני הנכר מלאו בהם את שקהם ונשאו אל ביתם, ושוב מיר לאסוף עוד פעם, והיהודים עניהם ראות וכלות, והרוחות הלילו: „ביום ההוא כספכם בחוצות ישליכו, וזהכם לנדה, דם ואש ותמרות עשן. על זקן לא יחמלו ואת כבוד בנותיכם יחללו, וגהרי דמכם יזרמו. ישטפו על כל הארץ“ נביאת הנביא באה כתומה:

נ ו ר א — נ ו ר א — מ א ד.

להצלחת היהודים חלק העיר והרחובות אשר נמצאים בהן החנויות הגדולות, גם השוק ניצלה מהשריפה. ואת כל המעשים האלה עשו החיילים האשכנזים, ויש אומרים הרוסים אחרי אשר הוכרחו לעזוב את העיר. במשך שבועים תחת ממשלת הגרמני לא קרו מקרים מוזעזעים, אמנם מצב העירה היתה מוזרה בעיני התושבים, היא עמדה כאלו מן הצד מנותק¹ מכל העולם, כחוליה שנפרצה והוצאה מתוך השרשרת. בודדה עמדה, לא היתה לה מגע ומשא עם העולם שמחוץ לה, לפעמים הגיעו אליה שמועות שמלחמה עקשנות מתנהלת בין הרוסי והגרמני. הודיעו חסידים המגבילים להתושבים את חופש התנועה והמסחר, אסס החיים תבעו את שלהם ופרצו כורס מים דרך הסייגים של הפקודות, והתנהל כדרכם יום יום,

(*) רוכבים אשכנזים כתרו את אנשי הצבא הרוסים שהתפרקו מעליהם כלי זינם ולקחו בשבי, לבד אנשי הצבא לא נגעו באיש לרעה. ואף דברו עמנו רכות ואמרו: היו בטוחים כי אנחנו לא נבזו את רכושכם ולא נכה מסכרות בבטנכם ובראשיכם כאשר עשו הרוסים. ובצלנו תחסו ותחיו חיים של שלום ושלום, השקט ובטח.

(**) גץ יצא והעביר את מחסון אבק שרפה אשר בשיאוליא וההכערה „להלקי יצאה, לפידי האש עפו לצד העיר יוקדת באש! נערו גיכ כמדורה על גהינום מחסן הנפט של „מאזוס“ וקש ותבן של תחנת מסלת הברזל.

הם היו קבועים ומוצקים כחומת ברזל ולא זזו ממקומם ולא נסתלקו. כה עברו שבועות האחדות תחת ממשלת גרמני, העירה נגרשה, שמועות סתחידות, ברחובות עמדו כנופיות, כנופיות ועסקו בשיחות פוליטיות, שזה מומן שבתוך הקהל נפצה שמועות שעניני האשכנזי יגיע, „בדייטש“ זה בגד פתאם שר המלחמה ואלוה ההצלחה סר ממנו, התחיל נותל מפלות, וחילו נסוג אחר ומתקרב חזרה לארצו כולם הרגישו שדבר מה הולך ומתרחש במחנה הגרמני, החיילים ערים כל הלילה. ראו זאת התושבים והיו ערים ג"כ הם, והאשכנזי ברח מהעיר באישן לילה שלא ישלוט בו עין הרעה חיו ובחוצות נראו קוזאקים בעלי פפאות שחורות ואפורות רוכבים על סוסים ברחובות ומטילים פחד על הכל ועל כולם, כאלו נכנסו לארץ אויב. וכל יום ויום באו פנים חדשות, בריות משונות עם פסים רחבים, ירוקים שחורים, אדומים, פניהם גלויים ונקשים. מכוסו של שכרון, ועניהם דלוחות משתית משקאות חריפים, פלוגת פלוגת באו ברעש, התפרצו לתוך החנויות וכל אחד דרש מה שלבו הפך, וכשאינם נתנו להם, לקחו בעצמם מכל הבא בידם, ואגב לא חסו לתת תמורת הסחורה עם איזה „מתנת יד“ הם גילו בפרהסיה את מחשבותיהם לחלוק ביניהם את רכוש היהודים, את נשיהם ובנותיהם כאלו היו דבר שבהפקר. ולא היה לפני מי ועל מי להתאונן, הפקידים המעטים שנשתיירו במקומם לא נשמע להם. גם התחילו מתלקטים כל מיני בריות חשודות מן תושבי העיר ומן הכפרים הסמוכים, ויצרם רעים בלבותם, היו מוכנים ומוזמנים לכל דבר. והמצב החדש שנתהווה הפית בהם אומץ, וסבורים היו שכנגד היהודים הותרה הרצועה, שלית דין ולית דין, ורשאי אדם לעשות את כל הישר בעיניו, ומוכנים היו לפרוע פרעות. די היה זיק אש אחר להעביר בערה גוראה. פחד טמיר ונעלם התפשט ועבר מאיש לאיש, הכל הרגישו שדבר מה הולך ומתרחש. פה ושם נשמעה אנחה מרה, גם בכיות ואנקות כבושות. עוררו בלב רבים את המחשבה לעזוב את העירה, רק התקשו בשאלה כיצד להוציא מחשבתו לפעולה. בשעת סכנת הדרכים וחוסר אמצעי הובלה, בכל זאת עזבו רבים את העיר, שכרו להם עגלות גדולות והטעינו עליהם רכושם הדלה אשר נשאר להם לפלוטה מהשרפה ומביזת החיל, ונסעו להאה הלאה לצד ריגע — חילנא — דווינסק. ומגורת רואי שחורות באה, העניינים התפתחו במהירות, והכל השתנה בבת אחת.

ימים אחדים לפני חג השבועות שנת תרע"ה לפנות ערב הכריז שר המחוז הפסודה האיומה מאת שלטון הצבא שכל היהודים הנמצאים בשיאוליא באין הבדל מחויבים לעזוב את העיר במשך של יום המחרת. שפכו את כל חמתם על היהודים, נקשרה עליהם את מלחמת הדמים של הגירוש, כל מקפדי המחנות חשבו שאין מעמדם בטוח כל זמן שהיו יהודים, בגבול, ממשלתם. ודוגמה לגזרה זו ששברה והפכה את עולמם של רבבות אנשים אין למצוא גם בדברי ימי רוסיה גופה, חוץ מימי מלחמת העולם. אנשים עשירים ואמידים שהיו מעורים בעיר מושבם, הם ואבותיהם מאות בשנים גורשו מן העיר כמרגלים, הגולים הללו כל אחד במקומו הי' בעל בעמו, התפרנס במשלח ידו בכבוד ולאחר שנעקרו ממקומם באו לירי מתנת בשר ודם. פקודת הגירוש נפצה ככרך בכל העיר, קמה מהומה ומבוכה, נסגרו החנויות, תושך ואפלה, צעקות וצווחות בלי מלים. גם האלנות ברחובות געו, שרקו וכפפו את ראשן, שקשקו בענפיהם זה בזה למעשה האכזריות

הגדולה. כל הלילה לא נחה איש בביתו, כולם תעו בחוצות וברחובות והתאספו קבוצות קבוצות למצוא עזרה ועצה מצרה, ואין עצה, ואין עזרה, וכל אחד ואחד הלכו להם לתור איזה מקום בטוח להטמן את החפצים והסתור, אשר לא יוכלו לקחת אתם, שבקושיה גדולה השיגו סוסים עם עגלות, והאם יספיק די סוסים ועגלות לכל עדת בני? ושלטון הצבא והמקומי כשם שלא דאגו עד עכשיו עבור אזרחיה ובפרט בעד יהודים, כך לא דאגה גם עתה לבוא לעזרת המגורשים להאחז אמצעים שתהיה להם האפשרות לקחת עמם רכושם הדלה. הם באחת, רק לצאת מגבול ממשלתם.

למחרת סגרו איש איש חנותו וביתו, וזרם הגולים החלו ארחות, עגלות עם כל הכבודה, ואחריהם אנשים, נשים וטף נמשך הלכו ברגל עמוסים ותרמילם על כתיפיהם. כל הדרכים מלאו באותו המין אשר אנחנו היהודים קוראים אותם בשם "אדם" לא היתה עין אשר לא הורידה דמעות. המחזה הזה לא ישכח לעולם, ולא יסלה להם עין הנה עד עולם. ואחריהם נשארו השוק, הרחובות והבתים אשר נשארו לפליטה מהשרפה, ומלפניהם הוסיפו בתים נמוכים אטומי חלונות ועל מפתני הבתים ישבו נשים וילדים והביטו עליהם כעל מחזה מוזרה והתעוללו בהם, בכסף אוכל שאלו, ולא נתנו להם, סתו בהם הכלבים. צעקה ויללה מהילדים והם מתפלאים איזה אומה הם היהודים אשר מפחדים גם מכלבים...? בכל רגע הביטו אחריהם ולצדדים, כל שאון נדמה להם שהם שומעים מרוצת קוזאקים אחריהם. גם האילנות שגדלו בשדות ליד הדרכים נראו בעיניהם כגודדי שודדים מווייגים עומדים ומחכים להם כאשר יקרבו אליהם יערפו את ראשם מעליהם. המחנה הפליטים אשר אחזו דרכם לצד דווינסק באו עד סוניבזיס. אנכי אחד מהם באתי לבית הנתיבות וראיתי תמונה איומה, בהתחנה על הרצפה היו מיטלים צבורים-צבורים של בני אדם מין האדם נתמוזמו ונהפך לערבוביה של גושי איברים: ראשים מונחים על כתפים, ורגלים וידיים על כריסות, דומה היה כאילו חמרים חמרים של איברי אדם נערמו כאן לערימה אחת, נשים וילדים בערבוביה עם גברים, רובם מטילים זה על זה, דומים כחבילת של צמר גפן. או כדגים מלוחים כבושים בחבית, והיו ישנים שינה חטופה, כעלות הבקר בשבאה הרכבת מיד התפרדה ערומת בני האדם והתפוררה והתפוררו כסיעת עופות המתפורת מקול יריה, הכל השתערו על הרכבת. שתמלט אותם מן הגיהנם ותסיעם מכאן, הטילו אל תוך הקרנות את הצרורות והמוודות והילדים, נתלו מתוך סכנת כדושוות ובדלתות ונדחקו לתוך הקרנות המלאים בני אדם עד אפס מקום. יש אשר הפקרו את רכושם ומטלטליהם, ובלבד שתהי היכולת בידם לנסוע מזה. וככה התפוררו קהלת שיאוליא על פני כל ארץ רוסיה.

ואותו הפליטים שמצאו להם מקום להתישב בהגבולות אשר היתה נחשבת לגבולות המלחמה, הגם שהיתה רחוקה ממערכת המלחמה ואשר עוד לא שבה נפשם למנוחה כל שהיא, נפוצו עוד פעם מאונס, אשר מצאה אותם מתגרת הקמנדנטים אשר נגזרה על הפליטים גלות חדשה, והוצרכו לקבל עליהם עול מלכותם, והתחילו גרושים חדשים, גלות שנית כנדוד הלאה, הלאה, לפנים רוסיה, ועשרת אלפים איש הוכרחו לצאת להמקומות אשר ממשלת הודון נתנה להם רשות לגור שם.

דבר הגירושים נודע בחוץ לארץ והטיל רעש גדול בין אומות העולם. כל העתונים תארו ההתעללות הרבות מצד הרשות נגד היהודים. בשעת האיבוקוציה, הוסיף כתם שחור לשמה של רוסיה, על חטאיה נגד היהודים עוד קודם המלחמה וכדי לכסות את האכזריות והרשעה שהראתה נגד היהודים, נתנה רשות ליסד ועד הגירה אשר ידאג לכל הגולים בכל מקומות פזורים, ואף היא נתנה תמיכה ממונית לעבודה זו.

זוהי רק טפה אחת מהצרות הכללי אשר נפל בגורל של יהודי שיאוליאית להוריד אותם לתוך אותו ים של הצרות הכללי של האומה הישראלית. הרבה נשארו ונשתקעו ברוסיה, כי שפרה עליהם הארץ, הרבה מחו בגולתם מיסורים קשים וסרים. הרבה נשארו בגולה מבלי היכולת לשוב חזרה לעיר מולדתם מפני כמה סיבות, ואשר שבו מצאו את העיר שממה ושאיה, להצלחתם מצאו יהודים רבים בשיאוליאית מהסביבה אשר לא הסמיקו הרוסים לגרשם ונשארו על מקומם, באו ונחישבו בשיאוליאית ובהמשך הזמן נתרבו התושבים הן מהפליטים, והן מהסביבה ובמשך שנים אחדות נרפאה העיר מחורבנה, נבנו הרבה בתי חומה ובתי עץ, נוסדו בתי חרשת ובתי מסחר, והיהודים מצאו בה פרנסתם בכבוד. ונתיסדה ברשיון הממשלה קהלה חדשה בליטאית, טאריבע" ועם דברים הרבה היתה תקיפה כמוסד מלכותית ולראש הקהלה נתמנה הרב העלער ועבודה רבה היתה להקהלה להשיג מעונות בעד הפליטים העניים ומקור לכסף לכלכלתם, טרם מצאו להם איזה עבודה לפרנסת ביתם. אולם הקהלה הרשמית לא ארכה ימים, בטלה בשנת 1924 באשמת ממשלת המפלגה הקיד.

מוסדי היהודים בשיאוליאית.

בית חולים.

בית חולים עברי הוקם בפעם הראשונה בשנת 1891 ככנין של עץ מקום בעד 12 מסות, ומיד הרגישו תושבי העיר את החסרון. בית חולים קטן כזה לעמת הישוב הגדול מה היא הדרישה להתקבל אל בית החולים היתה גדולה מאד. ראו זאת עסקני העיר, בראש העסקן הצבורי גבאי הראשי דבית המדרש הגדול משכיל מדור הישן ר' אלעזר אפרתי*) ממשפחת ר' אברהם אפרתי אבי המשפחה המפורסמת, אפרתי השתדל אצל הממשלה להקציב סכום מסוים מכסף השיריים ממכס הבשר** לכנות בית חולים חדש ולתקן כללי את בית המדרש הגדול ובשנת

(*) בקובצת מכתבים של קלונימוס וויסאצקי תובא ממנו מכתבים אחדים גם יליג מוכיר אותו באגרתיו, בהגית מונטפירי במלאת לו מאה שנה, כתב מכתב תודה בשם העיר להשר שנמסרו לו בין יתר מכתבי התודה שבאו כתאלבוס אשר הוביל הרב בעל "המגיד" להשר (עיין, המליץ" תרמ"ד 82 א).

(**) כידוע אשר מכס הבשר עברה לרשותו של הממשלה והממשלה היתה האדון על המכס, וחקקה חקים לאיזה צדקות הרשות להקהל לתמך מהמכס הזה, וממילא מובן שנאבדה התכלית העקרי שבשכילה נוסדה המוסד הזה, ועפ"י החוק היתה החובה על מועצת העיר להשאיר בכל שנה ושנה סכום ידוע עודף בתור שיריים שהיו מוכנים על שעת הדחק לצרכים היותר הכרחיים וזאת נקראת כסף "שיריים".

תרנ"ה נבנו מחדש את בית המדרש בנין מפואר בשתי קומות ושכלול אותו כתכלית התידור. וכן בית חולים עברי בנין יפה חומה בשתי קומות בנוי לתלשיות כתבנית בתי החולים בערים גדולות. בעד חולנים פשוטים 24 מטות, ובעד חולנים עם מחלת מדבקות 10 מטות. חדרים גדולים ומרחבים, חדר חדר לבדו בעד אמבולטוריה. בית מרקחת, לחובשים, לאחיות הרחמניות, לנתוח ועוד ועוד. הרשם מתחזק כשאתה מכיר את הנקודה עם כל סדוריה והתכניתיות. ועל יד בית החולים היתה עוד חברת „בקר חולים“ אשר מטרתה לתת משען כסף וסמי מרפי חנם אין כסף לעניי העיר המתרפאים בביתם.

שר הפלך ראגביטש בהיותו פה ביקר את בית החולים. התענין מאד מאד, שאל שאות וקבל תשובות ורשם בספר הבית חולים דברים אלה: „ברגש של גיל תרתי את הבית חולים ולא מצאתי דוגמתו בכל הפלך“. גם הגני גוב' טראצקי בהיותו פה ביקר את בית החולים ועשה עליו רשם חזק והגיד „הן, הן אצלכם היהודים הכל טוב ויפה“.

מושב זקנים.

אחרי אשר נבנה בית החולים החדש נתהפך בית החולים הקודם למושב זקנים. הכיל בקרבו 16 זקנים וזקנות. נתמנה לגבאי ראשי הסוחר הנכבד ר' ארי' בייבוש, הנהיג סדרים טובים, גם שכר להם „רבי“ ללמוד את הזקנים בכל יום ויום ערב ובקר. וכל מבקרי את מושב הזקנים הללו מאד את הסדר והנקיון אשר שרר בבית. והעניקו ממתנת ידם כל איש ואיש לפי מצבו ומעמדו. והגביר הנכבד ר' ארציק כהן בנה מכספו אולם מיוחד שהוקצע להיות בית תפלה. בנין יפה, חומה, מקום להתפלל, אשר התפללו הרבה בעלי בתים אמידים נכבדים. והכנסה מהמתפללים לטובת בית הזקנים, והתקיים עד שרוסתו במלחמת העולמית. ואחרי המלחמה בשוב את שבותינו מהגלות לשיאוליא הוקם מחדש ע"י הגבאי הראשי דחברה קדישא וראש הקהלה ר' יצחק לאפאטא ז"ל בבנין של הגביר ר' חיים פריינקל אשר נבנה לפני המלחמה בעד בית ספר לנערות. והיה מסור בכל נפשו להמוסד הנ"ל להכין להם מאכלים טובים ובריאים, והוא העמיד את המושב זקנים על בסיס נכון בכל ההדורים.

אחרי מותו בשנת תרצ"ד נתמנה על מקומו הגביר הנכבד מר' ראובן שאפירא והוא עוד הגדיל לעשות. בנה אגף להבנין הישן ונתקבלו עוד זקנים וזקנות.

הכנסת אורחים.

מפעל כביר ונעלה עשו עסקני הצבור בשיאוליא. בנו בית חומה בשתי קומות להכנסת אורחים מקום אכסניה בשביל נחותי דרגא, בשביל קבצנים המתוורים על הפתחים שהיו מהלכים ברגל מעיר לעיר, ובעד אורחים מכובדים יותר הגונים, כגון משולחי ישיבות או מגידים מן הבלתי מפורסמים ביותר, המה נתאכסנו בהכנסת אורחים בחדר מיוחד, וכתוספת למשכב השבירו המנהלים את פניהם לכל אורח ואורח, להנעים שעות נדודו ולהפיג ממנו את הרגשת הגירות. ויש שהם חקרו ודרשו מפיו לשמו ולמולדתו, לטיב אומנתו, ואם אשה וילדים לו, וזאת לא מתוך סקרנות בטלה, אלא מפאת רגש השיחוף האנושי שביסוד נחיות כל בני אדם, ונתנו משען כסף לכל אחד ואחד כערכו וזהו כותת

של מדת הכנסת אורחים, ויש בה באמת מבחינת מה משום גילוי — אליהו הנביא.

הת"ח לפנים והיום.

באחת המקומות הנשכחים, במרכז השפלות והסגעים, וכל נגעי בני אדם, במקומות אשר משפחות רבות יושבות צפופות בד' אמות כאוֹזים בלול, ושוכבות יחד בד' אמות, במקומות אשר חסר להם לא רק לחם, והעניות בולטת על כל שעל, ומעורר זועה וגעל נפש וחנינה יחד. כי אם חסר גם אור הנשימה — אור הנשימה, חלק אלוה ממעל, אשר ניתן לעשיר ולרש חלק כחלק, עמד בית נמוך עם חלונות קטנים ופנימה אור מחנק מאי הנקיות והעזובה אשר בבית, ישב המלמד (וְזָלַע בִּיטָשׁ) שוחח כאגמון ראשו ולמד את ה־עֶלְף־בית, לילדים עשירים שלשים, אין מספר ילדים מכני דלת העם ערומים, יתפים ורעבים, חורת הפנים, ולאחרי שנים מספר לא יכלו עברי כהוגן, ולהתפלל כראוי, עד אשר בא הגכיר ר, חיים פריינקל והוציאם מאפילה לאור גדול. הוא בנה בית חימה גדול שתי קומות, בנין מפואר בעד הת"ת ולקח מורים בעלי הצנו, בעלי השכלה, ולמודי קידש דמדו ביחד עם למודי חול, אשר גם בעלי בתים אמידים שלחו את בניהם ללמוד בת"ת (כמובן בשכר) והתלמידים עשו חיל בלמודם. הילדים היו מאושרים ורבה שמחתם בעת שיצאו לשם טיול, או לשחק בכפתרים אל חצר רחבת ידים במקום נקי, ואור צה, וע"י נשים כבודות נוסדה חברת, מלביש ערומים אשר מטרחה לתת בגדים ומנעלים, רס לבני העניים תלמידי הת"ת. ועוד מפלגה אחת אשר נתנה להם ארוחת הצהרים בכל יום ויום בעד שבעים תלמידים בערך.

אחרי המלחמה השתנה השם מת"ת ל"בית ספר עברי" ברשיון הממשלה עם זכויות כבדות ספר ממשלתי עם מורים מאושרים מטעם"מי, בראשם הרב ר' סנחס הוסנכרג בהרב ר' חיים, איש גדול בתורה וי"א, ומנהל את בית הספר עפ"י רוח היהדות. בית ספר זה יש בו משום סמל לא חינוך פראונית, אלא חינוך יהודית לאמיות. והאמונה בגאולת העברי, המורים מכירים את עצמם לכבד את יצודם ומלאכתם, המורים רובם ציונים, המרכז איי, והאידעאל — לימוד היהודית, השפה העברית מבינים הילדים ומתאמצים לדבר עברית. ואפשר לשוחח עם הילדים שיחה בעברית פחות או יותר, הילדים אלה יהיו חפשים מיסורי הגלות בבוא היום ורגלם תדרוך על אדמת ישראל, הם ינצלו ממשבר נפש קשה זה המלווה את רוב העולים לא"י. כי בית כזה הוא כור הצריף, בית ספר כזה נעשית ההתחלה לחרוש חריש הראשון. עתידה ארץ ישראל להתפשט בכל העול כולו, בית הספר נותן להחלמידים את ההכשרה להכנס. אחרי גמרם את חוק למודיהם אל המחלקה הרביעית בגמנסיה.

החדר.

אחרי המלחמה בטלו כל החדרים הישנים מדור הישן, שלא נמצא שום איש לקחת לו המלמדת לפרנסתו, וכל אחד ואחד מסר את בנו, את בתו, ללמוד בהמכניה אשר ע"י הגמנסיה העברית, ומחמכניה לגמנסיה. ויש אשר מסרו את בניהם ללמוד לבית הספר העברי, אבל החדרים אמרו ומצאו שלא היה החינוך הדתי והיהודית בהמכניה. והקנאים שבהרדים מצאו שגם בבית הספר העברי אין שמה חינוך דתית כדבעי, ועתידה שתשתכח היהודית מידלד תושבי שיאוליא,

נמנו וגמררו ויסדו בית ספר של חרדים. המיסר הוא ר' אלכסנדר ליפקין וקראו לו "החדר" שמו זה העיד עליו שיסודו הוא החדר המסורתי (בפי ההמון נקרא חדר של ליפקין) אמנם בשנים הראשונות היו להם תלמידים מעטים ואחרי כן עלו מספרם, רוב התלמידים הם מבני עניים אשר אין ביכולתם לשלם שכר לימוד אבל בשנים האחרונות היה גם בו מן החדש והחדות. שלמדו גם בו לשונות זרות, אפשר להשתחררות עם בית הספר העברי, אולם התוצאה היתה טובה וחשובה מאד. תלמידי הגמרא אלה הנערים הקטנים שזה אך התחילו למוד קשה כזה, יודעים ומבינים היטב למודם בהבנה פנימית לפי ערך גילם.

בית ספר עברי למתחילים.

בית ספר למתחילים נפתח ע"י הממשלה בשנת 1879 ובימים ההם היו עדיין שגורה בפי ההמון הפתגה הידועה "שקאלעס גיע ושעלאיעם" זו היתה אזהרה, אזהרה ברורה שלא יהיו איש למסור את בנו לבית הספר. העשירים והמשכילים שבעם שלחו את בניהם לגמנסיה אשר החקים עוד משנת 1851, וע"כ היו מעטים התלמידים בבית הספר, רק משנת 1890 נתרבו מספר התלמידים משנה לשנה אשר הגיע למספר מאה ושלושים ושמינה, בשנת 1900 בבית הספר היו ג"כ ספריה מסודרת עד שבע מאות כרכים אשר רק תלמידי בית הספר יכלו להשתמש בהן. והרבה תלמידים אשר גמרו את בית הספר מצא, משרות כבודות, בבתי חרשת ובתי מסחר, וברכות הימים למדו לעצמם להיות אנשי מסחר והתפרנסו בכבוד, על יד בית הספר נפתחו בשנת 1898 בעד פועלים ובעלי מלאכות שעורים ללמוד (שבת-קורסן) וכמאה איש ואשה באו לשמוע את שיעור הלמודים.

בית ספר לבנות למתחילות.

בשנת 1894 נפתח בית ספר עברי לבנות למתחילות מחלקה אחת, ע"י המורה מרת אש (אבראמזאן) אשר קבלה ג"כ תמיכה קטנה ממכס הבשר ע"י שלטון העיריה. העשירים והרבה בעלי בתים בנינים שלחו את בנותיהם ב"פרא-גימנסיה" שלש מחלקות אשר החקים משנת 1869 ואחרי כן בהגימנסיה אשר נפתח בשנת 1898 על שם אלכסנדר השלישי היהודים נטלו חלק בהוצאות הבנין ושלטון העיר הקציב סך 500 ר"כ תמיכה מדי שנה בשנה ממכס הבשר. בשנה הראשונה למדו תלמידות עבריות מאה וחמשים ושתים, מסך 280 תלמידות ובהמשך הזמן החלו להגביל מספרן מדי שנה בשנה ונשארו אחזו קטנה כמנהג המדינה אז.

לינת הצדק.

ע"י ר' ישראל סגל ור' מרדכי אהרן צעקהוויזר ו"ל ניסדה חברת לינת הצדק על שם הרב הגאון ר' יוסף זכרי' ו"ל אשר הביאה תועלת גדולה לכל תושבי העיר. נהנו לכל דורש ומבסש כעני כעשיר מכשירי הרפואות כמו גלידי קרח, אמבטות ועוד ועוד ולהעניים גם סמי מרפא רגם אין כסף. שנים שנים לנו אצל ההולה כל הלילה וע"י זה הוקד הרבה למשפחת החולה שהיתה להן היכלת לעבוד עבודתן ביום. ומדי שנה בשנה חגגו חג השנתי ברוב פאר והדר כיאות לעדה חשובה. בעד גברים אחד, ובעד נשים אחד, והמנהלים נהנו דין וחשבון.

מכל אשר נעשו במשך השנה. גם עכשיו לא בטלה. היא חיה וקימה ומביאה תועלת גדולה להעיר.

קופת מלוה וחסכון.

ע"י הנכבד ר' גרשון ווייצמאן (כעת בא"י) נוסדה בשיאולאי, קופת מלוה וחסכון קואופרטיבית והוא ה"י ג"כ המנהל הראשי. נתבצר הון עממי ערך עשרת אלפים רוי"כ, אשר נקבצו מתושבי העיר וביחוד הגביר הנכבד ר' חיים פריינקל ז"ל והנכבדים האחים נוראק נתנו לצורך זה סכומים הגונים.

כן קבלה פקדונות לפי תנאים טובים, וגם סכומים ניכרים הצטברו מפרוטות העובדים. היא שלמה גם להם רבית, ונתבצרה ורחבה בקרב הציבור היהודי וע"י זה נתרבו בהקופה הון של עשרת אלפי רוי"כ, ועמדה לשרות בהלוואות לכל דורש ומבקש, בעיקר בעזרתה לפועלים, בפלי מלאכות, סוחרים קטנים, אשר בימים ההם ה"י באמת קשה להם להשיג הלוואה על תנאים נוחים וטובים והעמידה רבים על בסיס נכון. ובימי מלחמת העולמית כאשר גרשו היהודים משיאולאי הלכה גם היא בגולה, והיתה גורלה, כגורל יהודים רבים, אשר, אבדה מהעולם.

בית המדרש הגדול.

בית המדרש הגדול כאמור למעלה נבנה מחדש שנת תרנ"ח, בית המדרש הוא מקדש מעט האחד בעיר לכל עדת בני"י, הומה בשתי דיוטות עם חלונות גבוהים לצד מזרחי מעשי ידי אמן, בגונם הצבעונים ציפים ממעל בשפעת קרנ' השמש, ואורן שפכות על פני חלל הרחוב מתחת, ולמעלה כפת בית המדרש גבוה, פרושה ככסת הרקיע תכלת על ראשי המתפללים, ומאזין לתפלתם אשר כוקע ועולה עד לשמים, בתוך תמכום את תקרתו הגבוה, עמודים, עמודים גבוהים של ברזל, ממעל להם עזרת נשים סביב משלשה צדדים, בפנים שורות שורות ספסלים רחבים וארוכים מהוקצעים ונאים, עמרו לשני עברי בית המדרש לפאת דרום ופאת צפון והספסלים מסומנים למקומות קבועים לבעלי בתים המתפללים תמידים כסדרם.

הש"ץ המהולל רבץ עם עדת משורריו התפלל בשבתות השנה ובכל המועדים. ומכל בתי התפלה אשר בעיר התאספו המון גדול לשמוע על הרינה והנגינה, עמרו צפופים לקשוב רב קשב.

בתוך בעלי הבתים המתפללים היו יראי ה' אנשים מצוינים אשר הקדישו את ימיהם לעשות כל מצות אשר יעשה אותן איש ישראל וחי בהן. בין מנחה למעריב הגיד שיעור גמרא הרב ר' שלמה הנסרא בפי כל ר' שלמה אייזיקס" איש גרול בתורה ויראת שמים. ואחרי תפלת שחרית למד פרק משניות לפני המתפללים השוי"ב ר' זונדלי. התפלל בשבתות ויום טובים לפני העמוד, ויקח את לבב העם בנעם מנגינתו.

בשבת ויום טוב למדו לפני תפלת שחרית מדרש אשר התאספו קהל גדול לשמוע, המגיד ר' אלי פאסוועטניער (על שם עיר מולדתו) הסביר בהסברה ישרה, ותבליל עם מאמרי חז"ל אשר עשו רושם רב על קהל השומעים, כי היה דברן מצוין ויקח לבב הקהל בנעם מדברותיו ובעז רגשותיו. הגבאי הראשי הגביר הנכבד ישראל חורוניצקי משכיל מדור הישן אבי

העו"ד המהולל שלמה חורונוביצקי, חתן ר' יעקב משה לונץ בן ר' מאיר בהרב ר' געצל בהגאון ר' יחזקאל לונץ, היה עסקן צבורי שכל עניני הצבורים היו נחתכים על פיו. הוא השפיע בכלל על עניני הצבורים הכלליים, נבחר פעמים בתור ציר לקונגרס הציונים. כאשר נתנו רשיון לסבון נדרות ליסד בתי חנוך, מלאכה ועבודת האדמה, ולקנות קרקעות לעניי היהודים, פעל לטובת המפעל הזה ביחד עם הגנכנד ר' אלעזר אפרתי ("המליץ" שנת תרמ"א א 2).

השמש ר' דוד לעוויטאן ז"ל היה איש זקן, הדרת פנים, למדן וירא אלקים ועל כל פני העדה יכבד.

לצד מערבי ה' ביתי (שטיבל) אשר התפללו כל השנה בצבור אלה המאחרים את התפלה בבית המדרש, או אלה הנחפזים אשר לא יוכלו להתמחמה בעיון תפלה כל אנשי השוק ובעלי מלאכה. טרם נכנה בים המדרש מחדש התפללו בהשטיבל חברה, חיי אדם וכל ערב וערב למדו לפניהם, חיי אדם וגם, עין יעקב" (אנכי כותב הטורים האלה למדתי אותם, עין יעקב) וכל עני ונכי רוח, כל פועל עובד אשר בשרו סמר מקיר, סר אל השטיבל להתחמם אצל התנור בימי החרף ולשמוע מפי הרבי תורה בין מנחת למעריב. והתקיים עד שרפתו במלחמה העולמית, רק קירותיו החזקים נשארו קיימים. כאשר שבו חזרה לשיאוליא גולי ניקולאי ימ"ש וחשובי העדה אשר זה עתה טעמה את טעם הגלות המר עם החיים הרעים והמרים אשר אלפי אנשים נפלו חללים, מי ברעב ומי בחרב ומי בעדילות שוא ע"י צוררי היהודים וזכו לשוב לעיר מולדתם התאמצו בכל האמצעים עם השתתפותם מכל היהודים לקומם להם בית מקדש מעט, ובית המדרש הוקם מחדש מהודר ומקושט פנימה עם אלפי נרות חשמל עם ארון קודש מעשי ידי אמן נדבת הגביר ר' יעקב פריינקל לזכר אביו, וקומו. גדול יהיה הבית האחרון מן הראשון, וע"י הגבאים האלה נבנה בית המדרש ומקושט פנימה, בתכלית ההידור ר' הלל האץ (אחי רפאל האץ חתן וויסאצקי), ר' מאיר שאפירא, ר' יצחק לאפאטא. אחרי מותם נבחרו ר' חיים יצחק ויוו (גבאי ראשי), ר' ברוך זקס (אחי מר זקס, מנהל הבנק, אשכנזי בא"י) ור' יהודה לייב קרון בן זנכד לר' יהודה ב"ר אליעזר מטוקים מחבר, דרך סלולה" מכיל פעלים, ומלות הנמצאים בהנ"ך ווילנא חקפ"ו, כן העתיק לשפת אשכנז הספר, "כחינת עולם" מבדרשו ריגע 1829. ר' יהודה ליב קרון הוא אחד ממנהלי הפאבריק של הגביר פריינקל וכאיש אמונים ומבין דבר, נמסר לידו כל מעשי הצדקה והוא ידע להעריך את ערך כל הצדקה וצדקה נתן בעין יפה, ועליו ניכל לאמר: "חמרא למרא וטיבותיה לשקיא" (בבא קמא צ"ב).

קריו דלאנדקרעמרי

בחורי ישיבה ופרושים לומדי תורה לא פסקה בה מעולם, אע"פ שלמדו מעצמם, וראשי ישיבה לא היה להם, בכל זאת היו קרואים בחורי ישיבה, שכן לא נשתנו הללו באורח חייהם ובדרכי למודם מכל שארי צעירי ישראל השונים את תורחם לפני רבם בישיבות הידועות והמפורסמות, מה אלה לומדים והוגים כל הימים לרבות הלילות בתורה, אף כן למדו הבחורים בקלויז דלאנדקרעמר (אנכי הייתי אחד הבחורים אשר למדתי בקלויז הנ"ל תרנ"ג, שקדו על התלמוד ונושאי כליו ועל הפוסקים ומפרשיהם, אבל במקרא לא היו מעיינים כללי הפרושים

והבחורים היו ברובם בני עיר אחרת שבאו לפה ללמוד על פני בחירתם החפשית ונטייתם ללמודם בכלל, כדי שיוכלו לשקיד כל זמנם התלמוד והפוסקים באין מפריע. לכל בחור או פרוש אשר הסדיש את עצמו ללמוד התורה היתה תסיה קרובה או רחוקה להתמנות למו"ץ—לרב באחת הקהלות, וללכת בהדרגה מקהלה קטנה לגדולה עד שיתפרסם לגאון אשר יכבד על פני כל העם, וגם עלומו הוא ראה בחייו מתוך הלמוד שלא לשמה הזה בא סוף כל סוף גם ללמוד לשמה וכמה וכמה גדולי ישראל יצאו מהקלויז לשם ולתפארת*) וכמה נתמנו אמנם לרבנים בקהלות קטנות אבל לגדולה לא עלו. הגם שהיו בעלי כשרונות נעלים.

ותחת השפעת הרוחנית החפשית, לא הסרה ג"כ השפעת הקנאים אשר

*) הרב הגאון ר' זעליג ראובן בענגיס (אחד מהתלמידים מהקלויז שנת חרמ"ו) רב בבאדטי ואהרי כן בקלואריה מחבר הספר „לפלגות ראובן" חתן הרב הגאון ר' חיים צבי ברוידא אב"ד בואגר ישן הנקרא ר' הירשעלע זאגערער.

הרב ר' אבא שבתי ד"ר שאפער מבויסק חתן ר' אלכסנדר משה לפירות בראשונה למד בקלויז דליק ובה שיבה של ד"ר קליין בליבוי ובאחרונה בסעמינאר של הגאון ר' עזריאל הילדעסהיימער. נתמנה לרב בבאלטימארע בבית הכנסת „שארית ישראל".

ר' שמואל משה רובינשטיין מבויסק מלומד גרול, חוקר התלמוד, חלוק המקורים בתלמוד, שקלות וטריות בחלופי נוסחאות, המשנית והברייטית הקדומות מנוסחתן המקורי, והוצרכו פעמים הרבה להגיע נוסחאות המשנית והברייטית ראשית מקורות הלכה: קדמות דברי סופרים, ומי היו הסופרים והרבנן? באיזה זמן היו? ולאיוה תכלית נתוספו דברי אלה, הכל על פי מקורות מדעים. הוא בא בכתובים עם כמה מלומדים גדולים, אנשי השם, אשר נתנו לו כבוד ויקר, ומספריו נעתקו ללשונות רבות. מפני חשיבתם הגדולה. אחרי המלחמה התישב בשיאולאי, ויסד בית חרשת מצבעים שונים אשר ידועה בכל ערי ליטא בשם „סטאר". חבר ספרים אלה: „אכני שהם" תרס"ב ווארשא יכלכל דבריו בפלס וכמאזני משפט, ברעז ובחשכל בש"ס ופוסקים, עם מכתבים אשר היו בינו ובין הגאון ר' יוסף כר"י, „תורת הסבלה" כולל: יסודי תורה שבעל פה וראשית מסורתה, עפ"י מקורים מדעיים תרע"ב ווארשא. „קדמוניות ההלכה". ראשית מקורות ההלכה לפי כתבי הקדש וספרי תורה שבעל פה על פי מקורות מדעיים, תרפ"ו. „דברי סופרים" חקירות על דברי מקורות ההלכות בספרי תורה שבעל פה, בשמות דברי סופרים, מדרבנן, מדבריהם ועל דבר התקנות שנתיחסו להאנשים הקדמונים, תר"ץ קאונאס „לחקר סדור התלמוד" כולל: חלוקי המקורים בתלמוד, תרצ"ב קאונאס. „הרמב"ם והאגדה" כולל: דברי הרמב"ם שזכר בהם מאמרי אגדה בספריו תשובותיו יאגרותיו, איך התיחס הרמב"ם אל האגדה ואיך הבינה, תרצ"ד קאונאס.

בין הפרושים היה ג"כ איש זקן מתושבי שיאולאי הרב הצדיק ר' שלמה אלישוב ז"ל שנתפססם ביחוד על שם יראתו וחסידתו. אמרו עליו שהיה בעל מקובל, וקרא בפי כל יושבי שיאולאי עד היום ר' שלמה דוד פיינס.

ר' בניציון פייסחאוויטש אחד מתלמידי קלויז דליק נחשב כעת אחד מגדולי התורה דשיאולאי.

בתמימותם היתה האמיני כי על ידי כפיה והכרה חיצוני יעשו את האדם למאמין תמים בדתו. הפרוש או הבחור היה סגור בד' אמיתיו של הלכה וחומת אש לו סביב לכל יסתכל ממנה וחוצה, לכל יהגו בספרי חיצונים, גם למוד כחבי הקדש אסור להם. ולפיכך רבו בין התלמידים בקליו דל"ק אנשים הרחוקים מידיעת לשון עברית. וזכר אנכי את אחד הפרושים צעיר לימים הנקרא „פרוש מקובנה" מקומו היה בקרן זוית מזרחית דרומית. היה גדול בתורה אבל גדולה מכך היתה יראתו, בכל חליכותיו ודרכיו היה מרמז ברמזים שאסור ללמד דברי חולין, והלך והתקרב צעד אחר צעד אל הנביאים. ואף עליהם הריב את ידו. ה' זר לו דעת הגר"א, „כי מ' שיד לו בחכמות חיצוניות עשר ידות לו בהבנת התורה ובפרט דברי הנביאים".

בתקופת קיץ כשהעירה כולה עטופה בשינה עמוקה בלילה, ומסביב סוררת דממה ומן השמים ניצצים ומבריקים כיכבים אין מספר, בו כשעה שהקב"ה מבכה על בית המקדש שחרב ואת בניו שיצאו לגולה, וחיים בצער בין אומות העולם וכפיכול, מוריד שתי דמעות לים הגדול, וקולו נשמע מסוף העולם עד סופו (ברכות) בעת ההיא נשמע מהחלונות הפתוחים למחצה בוקעים ועולים קולות זמרה נעימה, שהפיושים אלה שרו למלכות שמים, והזמרה והנגינה הידהיבם והביאם אותם לידי אכסטז ולהתפעלות גדולה. ואפשר גם לעלית נשמה, וכה למדו בהתמדה עד עלות השחר שמתפללי הקליו באו להתפלל תפלת שחרית ואז פסקו הלמודים.

לעומתם כמה מהפרושים וביחוד מהבחורים ערו כל הלילה באכסניות שלהם ולמדו לא רק תורה כ"א ספרי חיצונים, ספרי השכלה בחדרי חדרים שלא תשלט בהם חיו עין הרעה, והיו לאנשים גדולים בתורה והשכלה ביחד. בין מנחה למערב ישבו גם בני ההמון הפשוטים על שלחנות מיוחדים, לחברות שונות ולמדו: אלה אלה—עין יעקב, אלה—חיי אדם, אלה—מרדכי, לבד שיעור גמרא מבע"ב החשובים והכינונים. בלמודי השעורים לא היו נכר שוע לפני דל, רק לפי היריעה בתורה יכובד איש. בין המתפללים היו מופלגי תורה. יראי אלקים כמו ר' דוד ב"ר אליעזר קפלן מחבר הספר „דמשק אליעזר" ווילנא תרס"ז, כולל באורים נכונים ופרושים מסבירים במקראות הסתומים בחמשה חומשי תורה, עפ"י מקורי מאמרי הש"ס ומדרשים וזוה"ק. ר' שמעון ראשקעס בהרב ר' ארי' בהרב ר' שמואל מרדכי רב בשניפישאק. ר' אהרן ועליקאוויץ הנקרא „ארע לאצ" קצווער" על שם עיר מולדתו, חותן ר' שמעון ראשקעס מופלג גדול, הגיד לפעמים גם שיעור הגמרא בהקליו. ר' יעקב שטיין לבד גדולתו בתורה ה' איש חסיד בעל מדות טובות בלי שום צביעות, מנהל כולל הפרושים ע"י ר' יצחק אלחנן. ר' מרדכי פארבער גדול בתורה חתן ר' שלמה אלישוב. ר' מרדכי עפשטיין וכל העם למקטן ועד גדול נחגו לו כבוד והעריצו את שמו. ועוד בעלי בתים חשובים מופלגים בתורה. ויראת שמים. כדאי להזכיר את ר' אייזיק שער אומנ"ל „ח"ט" היה מופלג גדול. הסכים והעריב לבית המדרש. ורק שמה בלה רובי עתותיו בתורה ועבודה. לפני מותו צוה לעשות את הארון מהשולחן אשר עשה מלאכתו. שהשולחן ה' נקי מכל שמץ דפי וגנבה. כל ימיו לא נהנה אפי' פרוטה אחת „מהיתר" וכל חתיכה וחתיכה השיב לבעליהם.

בכלל המתפללים בקלויז הנ"ל התחשבו יותר אדוקים כפי שארי הקלויזן. שנים אחדות לפני המלחמה נוסד בקלויז דליק ישיבה גדולה ע"י התורני והמופלג ר' מאיר יצחק יודעלעוויטש (חותן הסופר המהולל כאסמאן) אם שהיה טרוד במסחרו הגדול. בכל זאת לקח לו מועד להתעסק בעד צרכי הישיבה. ראשי המתיבתא היו הרב ר' יהודה שאפירא אחי הרב אברהם דוב שאפירא אב"ד דקאונאס, הרב קאפלאנסקי כ"ת אב"ד בלויקובא, והרב ליטוויץ כ"ת אב"ד בקורשאן. וכפעם בפעם הגיד השיעור הרב ר' מאיר אטלאס, והאחים נוראק בנו לצורך הישיבה בית חומה בשתי קומות ומסיבה המלחמה נחרבה הכל.

קלויז דסוחרים.

בנין של חומה, קומה אחת, מקושט ומהודר מאד פנימה. הכתלים מצוירים עם ציורים הרבה כמו „כיתל המערבי“, „קבר רחוק“ עם פסוקים מכתבי הקדש. המתפללים לא היו דוקא סוחרים אלא מכל מיני אימנות, ובשביל מה ולמה נקראת קלויז דסוחרים תיקא. בין המתפללים היו הרבה מחשובי העדה ומנהיגי העיר אשר נעשה ברוח הרגש יהודי הפנימי, ומשוה הוד והדר להשתלמות האנושית לדור ההוא. אחד מהמתפללים היה הרב הגאון ר' ארי' געץ (היה ג"כ גבאי) קרא ג"כ הספרות העברית החדשה בשום לב וישמח באמת על כל מאמר שיש בו רעיון טוב יהיה באיזה מקצוע שיהיה אשר מצא בה, הוא ידע גם ערכם של הסופרים החדשים בישראל, לא עד פי השמועה כיא על פי ספריהם ומאמריהם. היה בקי בש"ס ופוסקים, מלא וגדוש במדרשים וכל מפרשי התלמוד, לא הניח דבר שלא קרא ושנה, כשהיה מגיד שיעור הגמרא היה הפלא ופלא, הוא היה בעל הגיון ישר, ויאהב את הפשט הפשוט ואת קיצור הנמרץ, לא היה משאיר שום מקום לקושיות. בהיותו בקי בספרות הפילוסופית היה מכויץ בבאורי ספור חז"ל והגדה ולפרש כל דבר הסתום בדבריהם.

קלויז דחברה תהלים.

חברה מגידי תהלים חברה זו התקיימה עוד לפני המלחמה על יד בית הכנסת, כעלות השחר החלו להתפלל עד שעה מאוחרת בלילה. אלה—כלו להתפלל ואלה—החלו להתפלל תפלת שחרית, מנחה ומעריב. אחרי מיתת אחד מהחברים ר"ל, באו להתפלל לביתו כל ימי השבעה. חגגו חג השנתי ביום ב' דשביעות ואחרי תפלת מוסף כבדו את כל הח"ק ביי"ש ומגדנים, ויש שאמרו תהלים כל הלילה לכבוד דוד המלך ע"ה.

בשנת תרס"ט בנו לעצמם בית תפלה בנין מפואר והתקלים עד שרפתו במלחמת העולמית, ונשארו רק הכתלים, וע"י העסקן ר' יצחק פערקין נבנה מחדש אשר הוציא מכספו וסך עצום מאד.

קלויז דקנה בינה.

שמות כל הקלויז נקרא בשמן בשביל איזה טעם, מפני אסמכתא, כמו קלויז דחייטים, עגלונים, קצבים, קברנים, ומפני מה, ומפני איזה אסמכתא נקראת קלויז „קנה בינה“ לא הוברר לי, ואפשר על שום מה, על שום שהחזיקו לעצמם חזן מיוחד לכל ימי השנה מה שאין כן בשאר הקלויז וע"כ קראו לה „קנה בינה“... הסדר היתה כבכל הקלויז. בין מנחה למעריב למדו דף גמרא ובשחרית טרק

משניות. גבאים נכבדים, שמשים מלומדים כמנהג כל הקלויזן. אחרי המלחמה נשארו הכתלים, ובמקום הקלויז נבנה בית חומה בקומה אחת בעד בית היתומים ע"י עסקנים נכבדים והעסקן העיקר ר' משה שור מפלונגע.

מנין דחסידים.

עיר שיאולאי היתה מעולם עיר שכולה "מתנגדים" לא היו להתושבים שום השגה ודמיון מה זה חסידים, מה זאת חסידות. שמעו רק ספורי מעשיות מחסידים, נסים ונפלאות מהרבי, והתלוצצו מהם^{*)} ומהמונס. החזיקו את כל החסידים להדיוטים גמורים. ואפשר גם ל"פראי אדם" שאין בכחם אלא לשנות י"ש ולרקוד בשעת התפלה.

במשך שנים רבות התישבו בשיאולאי כעשרת מנינים חסידים והחלו ליסד מנין דחסידים. אך מצאו על דרכם מכשולים רבים מצד הרבנים. אשר פחדו פחד שמא במשך זמן קצר יקחו להם החסידים שו"ב מיוחד וגם רב מיוחד והתוצאה — קטטות ומחלוקת בעיר. ע"כ עשו מכשולים על דרכם. אבל החסידים גברו על כל המעצורים. ובשנת תרס"ב התיסד מנין של חסידים. ואז ראו תושבי שיאולאי משוגעים, שאין השד נורא כלל כאשר ציירו וחזו בדמיונם, והחלו לכבדם כערכם הראוי להם, וכל צרכי חציר לא נעשו בטרם שאלו גם את באי"כח החסידים, ומדי שנה בשנה באו בהמון רב להעריך את ההקפות אשר נעשו בהתלהבות ובשמחה גדולה. בין המתפללים היו הרבה מופלגי תורה ויראי אלקים באמת, ביחוד אבי הצדיק ר' יעקב ישעי' ז"ל תלמיד ר' מרדכי מלצר. היה בקי בכל הש"ס ובכל הספרות התלמודית. באוצר הספרים שלו היו הרבה ספרים יקרי המציאות. בהיותו בן עשרים העמיד תלמידים הרבה. למד עם אברכים גדולים הרבה ממנו בשנים, בתנאי שלא יקראו אותו בשם "רבי". בשנת תרמ"ב יסד ישיבה גדולה בעיר

*) המשכילים הראשונים כמו המתנגדים ג"כ התלוצצו מהחסידים כמו הריב"ל בסוגרס, עמק רפאים, ערטער בספרו, גלגול הנפש, פערל במחקרתו "מגלה טמירין" כדי למעט דמות של החסידים, אחרי כאן באו בראנדשטערט וגאטלאבר ונחמו מלחמת שמים בחסידים מורדי האור לשם ההשכלה והפרוגרס, והנטיה של הסיפורים האלה הביאה בהכרח לידי הפרזה גסה. שאינה ממדת אמנות. והמתנגדים גדולי תורה שעזרו על ידי המשכילים לא הבינו כי התולי המשכילים אינם נובעים מאותו המקור שממנו נובעת התנגדותם הם, לא הבינו שהמשכילים החזשים בנו את גדולי ומנהיגי המתנגדים ושיטתם.

רק באמצע שנות השמונים החל דובנוב לעסוק ב"תולדות החסידות", והקדיש למקצוע הזה מחקרים שונים. המחקר הראשי "תולדות החסידות" בירחון היהודי-הרוסי, וואסחאד^{*)} לשנת 1887/8, גם מאמרים הכתובים עברית, החסידים הראשונים בארץ ישראל^{*)} — פרסם ספר ב'; חסידים פורצי גדר^{*)} — השלח^{*)} כך ז'; מבוא לתולדות החסידות^{*)} — העתיד^{*)} ספר ג'. הוא לא בא ללמוד סגוריה ולא לכתוב קטגוריה על התנועה הזאת, רק השתדל להקיף אותה בעין סוקר אביקטיבי. לחקור את סבות צמיחתה והתפתחותה, ואח מדת תחומי השפעתה. והתייחס אליה בכבוד הראש הראוי לחוקר תנועה כבירה כזו אשר פרשה את מצדתה כמעט על חצי היהדות בדורות האחרונים.

דרויא על נהר דווינא ומכל הערים סביב לה נהרו אליו לשמוע לקח מפיו והרבה תלמידים יצאו גדולי ישראל. אחד התלמידים הסופר המהולל דרויאנובי, אשר נתן לו כבוד והיה חביב אליו להתווכח אתו תמיד, בכל יום הששי בערב בחורף בלילי הארוכים היה דורש חסידות בהסברה גדולה** וברורה דוקא במנין של מתנגדים הנקרא „ר' זעליגס מנין“ ועיני כלם הוזהירו והבריקו מן המאור והחדוש שהמה מצאו בתורה החדשה. למחרת בשבת הגיד מדרש בבית המדרש דשם ובמשך שנה אחת חזר רק סדרה אחת. לעת זקנתו לקחתיו אליו וישב על התורה ולמד יומם ולילה. הנית אחריו כתבי יד על שיס מדרש וגם כתבי חסידות. נפטר בשנת תרע"ד חצי שנה לפני המלחמה „לפני הרעה נאסף הצדיק“.

קלויו דסנדלרים.

בקלויו דסנדלרים התפללו גם בעלי בתים אמידים, ובין הסנדלרים היו הרבה יראי אלקים. התפללו שלש פעמים ביום, שכרו להם „רבי“ הרב ר' ברוך אקאלאנסקי ז"ל אחד הפרושים מקלויו דל"ק, והוא למד אותם בכל יום ויום בין מנחה למערב, באמת יוצאי תלצי ר' יוחנן הסנדלר.

קלויו דחייטים.

יום הששי אחרי הצהרים נהפכו כולם לאנשי קדש הכל חשו, רצו וכל אחד ואחד האיץ בחניכיו עושי מלאכתו מהרה, מהרה, כי רד היום, והשליך מעליו את עול הפרנסה. התרחץ והחליף את שמלותיו כמו לא חש דאגה ומחסור מימיו, והוא וילדיו הלכו אל בית התפילה וקראו במנוחה שלמה עם כל הקהל בגנינה שאננה „לכו נרננה לה“.

(*) בן הרב ר' פסח געצל בהרב החסיד ר' מנחם מענדל, ומצד אמו נכד הגאון ר' חיים פאנדעלער.

(**) הסביר להם בהסברה ברורה שראשית העולם ותכלית העולם הוא, יתברך, שאין לו ראשית ואין לו תכלית כלל, שהרי ראשיתו היא תכליתו, ותכליתו היא ראשיתו, הוא עליון אחד על הכל, והוא לכל המציאות סבה קדומה שאין לו סוף ותחלה. והוא עלת העולות והוא אינו באמצעות עילוי לשום צד. אלא הוא כולל מעצמו הכל, הכל הוא ממנו והוא בכל, והכל, והוא מחוברים ומתקיימים יחד, הכל היה מן אחד, והכל עומד באחד, והכל שב אל אחד, והכל מתקיים באחד, והכל שב אל מקום אחד. אדון על כל האחדים. ציור להם ידיעת העשר ספירות: כתר הוא מחשבה, חכמה. נאלצה מכתר עליון, והיא שורש ועיקר לכל החכמות. בינה, והיא הנקראת גם בשמות: אלהים, הקב"ה, שכינה עליונה ויסוד כל, היא הבינה, וכן הלכו ונשתלשלו אחרי כך שבע הספירות האחרונות: חסד, גבורה, תפארת, נצח, הוד, יסוד מלכות.

האדם מישראל הוא בחי' היצירה ועקרה. הוא „דוגמה עליונה“ ובידו טוב העולמות, העליונים ותחתונים, הוא מעורר פעולות למעלה כמו פעולותיו למטה. ושום דבר לא היה נעשה למעלה אלמלא התעוררות מלטה, ואם הוא עושה מצוה, היא מעוררת טובה, ואם הוא עובר עברה, מעוררת רעה וא"כ הוא, צריך הוא, ומחויב הוא לבחור בדרך הקדש, כי כמה גדולה היא אחריות המוטלת עליו: „ישראל הקדושים צריכים להיות כאלהים“.

קלויו דעגלונים.

בקלויו דעגלונים ג"כ התפללו בעלי בתים אמידים. בין המתפללים הי' ג"כ ר' יהודה לייב לונץ (אשר זכרתי לעיל). התפללו שחרית בצבור, ובערבית היה להם רבי אשר הגיד לפניהם „עין יעקב“, שמרו את השבת לקדשו, בעיד מיעד פתח העגלון למוסרות סוסיו, וחלף את בגדיו הצועים בבגדי שבת, והלך במנוחה אל הקלויו כמרגיש ברב טוב הצפון לו בביתו.

קלויו דקצבים.

בין הקצבים היו הרבה אשר למדו תורה והיו יראי אלקים הזהירו את עצמם שלא יכשלו על ידם בשום מכשול ועון טרפות, ולא בשביל שהיו מפחדים שמא יפקחו את פרוסתם, אלא משום דת היהודית, היו מכבדים את הרב, ומורא הרב היה להם „כמורא שמים“ שכרו להם רבי, אשר למדו לפניהם דברי תורה ומלחמם נתנו לדל וצדקה לעניים.

קלויו דקברנים.

בקלויו דקברנים נהגו כמו בכל הקלויו: חברה גמרא חברה משניות, בין מנחה למעריב למדו שיעור גמרא ובשחרית משניות, התפללו בעלי בתים אמידים והרבה מחשובי העדה כמו ר' משה זבדיה (אשר זכרתי לעיל). ר' יהושע שאפירא בעל כשרונות נעלים ונפלאים ומוזינים בכל מכשירי החכמה הכללית והזבדית, ר' מרדכי ארנשטאם, אשר לא הניח אחריו כמותו, [תמיד היו פניו מאירות ולב שמח, דבר בנחת עם כל אדם בנועם הן המושך את הלב, שקד על התורה ועל העבודה. ואם שלא היה עשיר בכל זאת לא מנע ידו לעשות צדקה עם כל האדם, ותמיד דאג בעד וולתו. כשהיה איזה צרה לאיש פנה אליו והוא לא השיב פניו ריקם, והעניס לו בדרך כבוד. התפרנס בכבוד מעסק חנות מכל מיני סחורות שברובה היתה אשתו הצדקנית העסקנית בזה. פרנסתו העיקרית היתה מעשיית יין מצמוקים ועל כן נקרא בפי כל „ר' מאטל דער וויינמאכער“ (במלחמת העולמית קרה במשפחתו מקרה נורא מאד אשר הוריד אותו ביגון שאולתו. חתנו ר' פסח פילפובסקי תלמיד ישיבת טעלז, מוסמך, נהרג, הוא ובנו עלם צעיר לימים ע"י אנשי חיל פוילין בלקחם בחרבם מאת הליטאים ווילנא עיר הבירה, עיר הראשית הליטאית). וצוד בעלי בתים חשיבים ובינונים בעלי עסק, בעלי אומנות ופועלים היו רגילים וזהירים להתפלל בצבור. כדאי להזכיר את אחד מהמתפללים מבעלי האומנות ר' פסח אומגתו סנדלר, נחשב ללמדן גדול וירא אלקים. אם שהיה עני מדוכא בכל זאת השליך בכל יום ויום את מלאכתו וקבע משמר ללמוד בקלויו, ולהשתתף בהשיעורים של חברה ש"ס.

קלויו דארשיך.

קלויו דארשיך חומה בשתי קומות, נבנה ע"י הגבאים והעסקנים ר' בנימין לייב דעססניק ור' זלמן יצחק גרילוביטש בכסף הנקבץ רק מהחכרה ומהמתפללים. הם דאגו לכל צרכי הקלויו, היו מופלגים בתורה ויראי אלקים באמת. והם הם הגידו שיעור הגמרא אשר באו ללמוד הרבה מהמתפללים, בכלל בכל למודי קדש היו הם הראשונים ללמד וללמוד, גם המונים הפשוטים יצאו מגדר העמי הארצים הגסים כמעט כלם נחשבו ליודעי תורה מלמודם בחברות שונות, והתקיים ער

שריפתו במלחמת העולמית נשארו רק הכתלים. והקהלה לקחה תחת רשותה את הבגין ובנה מחדש לבית מקלט ומעונות בעד הפליטים אשר גם עתה דרים בהבית הזה בשכר מועט משפחות רבות.

קלוז דפריינקל.

ע"י הגביר הנכבד ר' חיים פריינקל נבנתה הקלוז בקצה העיר סמוך לפאבריק שלו בנין של חומה קומה אחת בנין מפיאר ומהידר כתבנית עת החדשה וגרי השכונה הזאת מכירים לו עד היום הזה אות לטובה בעד פעולתו זו, אלמלא הוא לא ה" באפשרם לקיים תפלה בצבור בכל יום מפני שארי הקלוזין עומדים בעיר רחוק מהשכונה הזאת.

קלוז דהעשל.

כידוע מה שברא הקב"ה זה לעומת זה ברא וכן הוא מנהיג גם את העולם. לעומת קלוז דפריינקל ה" בקצה העיר השניה בית תפלה בשם "העשלס קלוז" בית נמוך בנין של עץ, עם חלונות קטנים וכתלים שחורים כפיה הכבשן. מתפללי הקלוז ה" מדלת העץ פועלים ובעלי מלאכה, והחיים מן האויר, וח"יהם תלויים באויר, עמדו באשמרת הבקר להתפלל ובכו ג"כ על גלות השכינה הצריכה לשרות בבית תפלה כזה שאינו מהודר לפי כבודה. בערב התאספו אלה הגידו תהלים אלה למדו, חיי אדם להבין איך לקיים "חיים של אדם" בתלואה שהקב"ה ימלא משאלתם לטובה, אלה למדו למודי קדש אחרים, ועכשיו נשחנו העתים, נשתנו גם האנשים מסוג הזה, וחבל על דאבדין ולא משתכחין*).

108353

(*) תארתי המתפללים בהקלוזין כדי לתת ציור ותמונה מהאנשים הפשוטים ובעלי-מלאכות תושבי עיר שיאוליאיי בימים ההם ולהבדילם מתוך העדה מן ומן הזה אשר הכל נעשית אצלן חולין...
ציורים ותמונות מהאנשים הראשונים מאיזה סוג שיהיה, הם המה היסודות אבני הפנה שלי כל אומה ולשון, הנוחתים נשמה לעמם, וכעשירים הטובים נצוה. עלנו לספר לדורות הרבה אחריהם.

תוכן הענינים:

באיזה זמן נתישבו היהודים בשבלי,
ליטא וזאמוט עברו תחת ממשלת רוסיה, ועיר שבלי
היתה לעיר המחוז.

פרנסיה, רבניה, ותולדות משפחותיהם,
שכירות הרבנים ומאיו הכנסות לקחו את השכירות,
מלחמת נאפוליון בשנת 1812.

מרידת הפולנים בשנת 1831 ובשנת 1863,
הרעב בשנות 5—1843 ובשנות 9—1867.

המגפות בשבלי
שריפת עיר שבלי בשנת 1872.

הקהלה מלפנים,
באיזו מעונות דרו לפנים יהודי שבלי
הפרחת המסחר והתפחחות העיר,
מקרה עדיגת-דם בשנת תרמ"א,
התפתחות הציוניות בשבלי,
הזמיר.

ההתקוממת בשנת 1905,
שבלי במלחמה העולמית בשנת 1914,
מוסדי צדקה, בתי-ספר, ובתי תפלה.

Š. KAGANAS
Šiaulių žydų istorija

ת ק ו ן ט ע ר ו ת :

צ"ל	במקום	№	צ"ל	במקום	№
אשר	אש	10	ועד	ועיד	17
חיתה	היתר	18	גדימין	נדימין	20
שיאוליא	נשיאוליא	32	מספר	מספה	29
הערומה	הערום	35	ומכחים	והמכחים	38
כשבאה	בשבעה	27	ולא	לא	12
ניסדה	ניסדה	31	תפשו	תפשו	24
אבי	אב	40	החגלגל	החגלגל	26
מקור	מקיר	14	ביותר	ביותר	36
חלוקי	חלוק	17	לרויה	לבויה	5
אלי	אליו	7	ועוני	יעני	5
של	שלי	24	כביש	כבוש	36

יובל להשיג אצלי

ספרי „ספר הפרעות“ קיבוץ קירות הפרעות ביהודים
במדינת רוסיה. אשכנז ואינגריה עם מהלך המשפט בשיסא-עסלאר
בשנות חרמ"א-ד.

Kaunas, Kanto g-vė 8, būt. Sapiro

Spaustuvė „PROGRES“ Kaunas Vilniaus g-vė 4.

THE LIBRARY / JEWISH THEOLOGICAL SEMINARY
NEW YORK, NY 10027

3 1407 00093654 2

